Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı : 12
Ocak 1971 • 250 kuruş

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak
- Özel teşebbüse dayanan ilk sanat tiyatrosunu açmak
- Halk oyunlarımızın yayılıp tanınması için tesis kurmak ve festivaller düzenlemek
- Halk türkülerimizi çok sesli koro ile harmonize ettirmek ve bunları konserlerle halka dinletmek
- Halk sanatları ile ilgili çeşitli sergiler açmak
- Memleketimiz insanının yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

memleketin manevî kalkınmasında ödev alan tek Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

Y 333

MORAN: 2455 - HTM - 70

Nusretiye Camii
Fotoğraf: Barlas Gülerman

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Nâmık Kemal ve Mustafa Kemal 4
Üç Türk Şehidi 8
Türkler'in Menşei 12
Başmâbeynci Tevfik Bey'in Günlük Notları 14
Abdülhak Hâmid'in Hayatından Yapraklar 20
Fethe ve Fâtih'e Dair 28
Faruk Nafiz Çamlıbel'le Konuşma 35
Deniz Harp Okulu 41
Tarihte Üsküdar 52
60 Yıl Önceki Türkiye 54
İnsanlığa Kanseri Öğreten Bilgin 56
Tarihte Sayım 60
Amerika İç Savaşından Çizgiler 62
Savaş Destanları 67
Nusretiye Camii 70
Ali Kemal 72
Pulitzer Mükâfatı 79
V - 2 Füzelerinin Gizli Üssü 84
Ülkeler ve İnsanlar 91
Karikatür 94
Tarihe Akan Bir Ay 95
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Ocak 1971 Yıl: 6 Cilt: 2
Sayı: 12 Sıra: 72

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

Sosyalizm Karşısında

Nâmık Kemal

Ve Komünizm Karşısında

Mustafa Kemal

Yazan: Dr. Fethî Tevetoğlu

TÜRK hürriyet ve istiklâl mücadelesi tarihinde, hürriyet ve istiklâlimizin iki senbolü, iki Kemal olmuştur. Miletimizin istibdad idaresine karşı yıllarca yaptığı mücadelede örnek kahraman Nâmık Kemal'dir. İstiklâl mücadelemizin büyük başbuğu ve örnek kahramanı ise Mustafa Kemal'dir.

48 yıllık kısa ömrü zindanlarda, sürgünlerde geçen Nâmık Kemal'in büyük mücadeleci ruhu, bir hürriyet meş'alesi hâlinde, çağındaki ve kendinden sonraki Türk gençliğinin benliğine sinmiş, onların kalblerini vatan ve hürriyet ateşiyle tutuşturmuştur. 58 yıllık kısa ömrü cephelerde, savaşlarda geçen Mustafa Kemal'in büyük mücadeleci ruhu ise, Nâmık Kemal'in Rüya'sını gerçekleştirmiş; Türk istiklâl ve cumhuriyetinin bekçisi Türk gençliğinin varlığında ebedîleşmiştir.

Türk hürriyet ve istiklâl mücadelesi tarihini inceleyecek bilginler, bu iki Kemal'den birincinin ikinciye olan büyük tesirini ve ikincinin birinciyi tamamlayışı gerçeğni tesbit edeceklerdir.

Selânik Askerî Rüşdiyesi'ndeki matematik öğretmeni Mustafa Bey'in, gözlerinden zekâ ve istikbâl fışkıran adaşı öğrencisine: «Senin adın Mustafa Kemal olsun!» deyişinde, hiç şüphe yoktur ki, çok beğendiği küçük Mustafa'yı geleceğin bir büyük Nâmık Kemal'i görmek samimî isteği vardır.

Türk toplumunda rastlanılan Mustafa Âsım, Mustafa Edîb, Mustafa Enis, Mustafa Fâzıl, Mustafa Fevzi, Mustafa Fikri, Mustafa Gâlib, Mustafa Hakkı, Mustafa Hikmet, Mustafa Hilmi, Mustafa İsmet, Mustafa İzzet, Mustafa Kâmil v.b. gibi yüzlerce, binlerce Mustafa'lı adın hiçbirini örnek almayan matematik öğretmeninin, çok sevdiği öğrencisi Mustafa'ya ikinci ad olarak bilhassa «Kemal»i seçip, hiç rastlanmamış ilk örneği verişinde ve sihirli «Mustafa Kemal» terkibini yapışında, Türk aydınlarının ruhlarında senbolleşmiş «Kemal»in düşünüldüğü muhakkaktır. Millî kahramanların destanlaştıkları yıllarda dünyaya gelen Türk çocuklarına, onlara benzesinler dileğiyle, o kahramanların adlarının verilmesi, sık rastlanılan bir millî gelenektir.

Manastır Askerî İdâdisi'nde Mustafa Kemal'in en sevdiği sınıf arkadaşlarından biri, daha sonraki yıllarda İttihad ve Terakki Partisi'nin ünlü hatibi olan Ömer Naci'dir. Genç yaşında, tanınmış edîb ve şâirlerin arasına katılan, Servet-i Fünûn

ve Çocuk Bahçesi kadrolarında yüksek bir mevkie yükselen şâir ve hatib Ömer Naci, Mustafa Kemal'de şiire, edebiyata, tarih ve hitâbete karşı büyük bir ilgi ve zevk uyandırmış ve iki yakın arkadaş birlikte sık sık Nâmık Kemal'in eserlerini okumuşlardır (1).

Bu konuda Ali Fuad Cebesoy da hâtıralarında şunları bildirmektedir (2):

«Büyük vatan şâiri Nâmık Kemal'i, okul idaresinin aldığı bütün tedbirlere rağmen yatakhanede gizli gizli okuduğumuzu nasıl unutabilirim? Mustafa Kemal'in bir gece vakti yanıma gelerek, Kemal'in «Vatan Kasîdesi» nin teksir edilmiş bir nüshasını:

— Fuad kardeşim, bunu ezberleyelim. Diye bana verirken yavaş bir sesle, fakat büyük bir heyecanla okuduğu:

Felek, her türlü esbâb-ı cefâsın toplasın, gelsin
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azîmetten

mısralarını nasıl unutabilirim?»

Vaktiyle Harp Okulu'nda arkadaşlarıyla 1877 - 1878 Türk - Rus Savaşı'nı konuşurlarken, üzüntü ile Nâmık Kemal'in şâir Deli Hikmet ile müşterek yazdığı:

Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini
Yoğimiş kurtaracak bahtı kara mâderini

beyitini okumuş Mustafa Kemal; Hey'et-i Temsîliye merkezini Ankara'ya taşımak üzere 18 aralık 1919'da Sıvas'tan ayrılıp, 24 aralıkta Kırşehir'e geldiğinde, Gençler Derneği'nde bir konuşma yapmış ve bu konuşmasında, Nâmık Kemal'in yukarıdaki beyitini, büyük bir kararlılık ve güven içinde değiştirip, şöyle okumuştur (3):

Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini!

İkinci İnönü Zaferi üzerine Nâmık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır'ın çektiği tebrik telgrafına Atatürk'ün gönderdiği tarihî teşekkür cevabı şudur (4):

İstihbârât Zâbiti vasıtasıyle Dersaâdet'de Nâmık Kemal-zâde Ali Ekrem Bey'e,

Anadolu'nun rûhu, bütün feyz-i mukavemetini âbâ-i târihinden almıştır. Bize bu mukaddes feyzi nefheden ervâh-ı ecdad arasında mükerrem babanızın pek bü-

---

(1) (Atatürk ve Çevresi) adını taşıyan bir serideki (Atatürk'ü ilk keşfeden yakın arkadaşı: Ömer Nâci) *adlı kitabımızda birçok vesikalarla aydınlığa kavuşacak bu konu için şimdilik şu kaynaklara bakılabilir:*

a) Nâzım Ören: Şâir Ömer Nâci, *Dünya Gazetesi, 3 nisan 1953.*

b) Uluğ İğdemir: Atatürk, Gazi Mustafa Kemâl Paşa, *Aylık Ansiklopedi, s. 200.*

c) Yusuf Hikmet Bayur: Atatürk Hayâtı ve Eseri, *Ankara, 10 kasım 1963, s. 9.*

ç) Lord Kinross: Atatürk, *London 1965, ss. 11, 12, 17.*

d) Ali Fuad Cebesoy: Sınıf Arkadaşım Atatürk, *Istanbul 1967, ss. 8, 30, 31, 125.*

e) Falih Rıfkı Atay: Çankaya, *Istanbul 1969, s. 31.*

(2) Ali Fuad Cebesoy: a.g.e., ss. 30-31.

(3) Bu konuda bk. Fevziye Abdullah Tansel: Nâmık Kemâl'in Mektupları, *c. II, Ankara 1969, s. 364 dipnot 4.*

(4) Fethî Tevetoğlu: Milliyetçi Atatürk, *Türk Kültürü, Kasım 1965, Sayı 37, s. 57.*

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele sırasında (yanındakiler Ali Fuad «Cebesoy» ve Rauf «Orbay» dır).

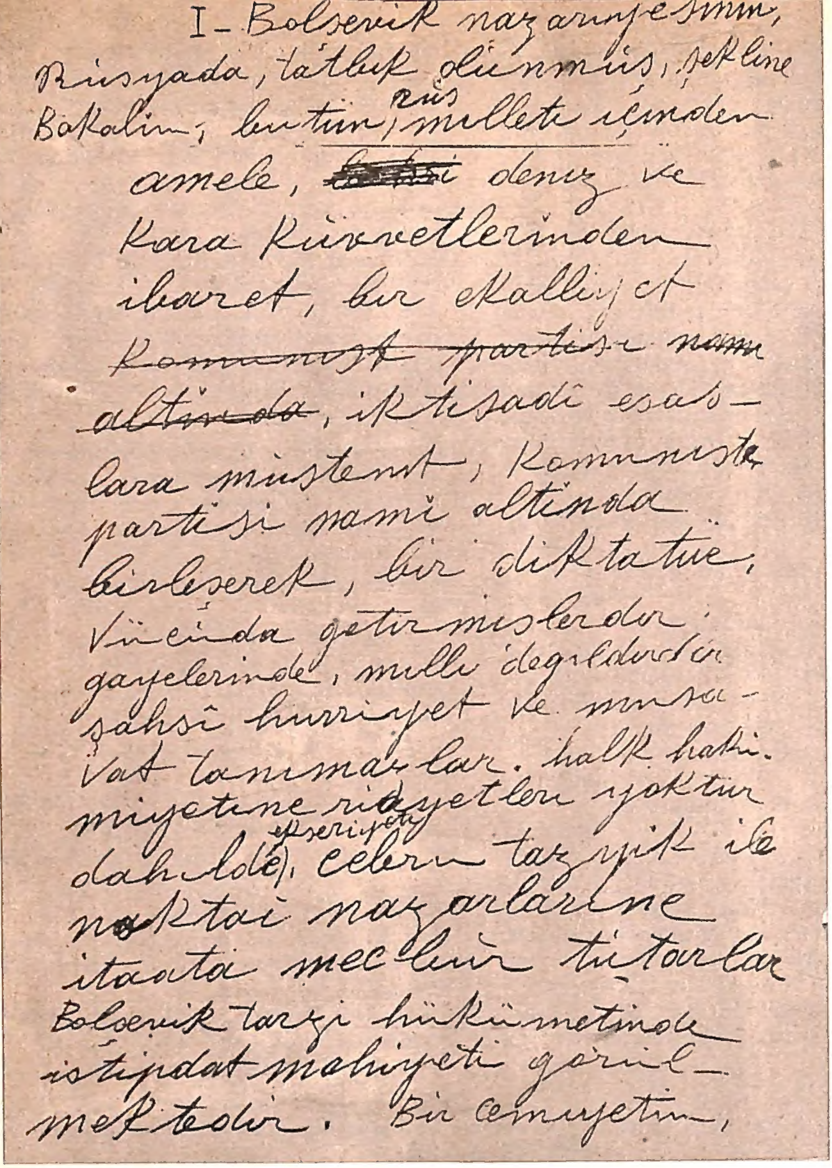
I- Bolşevik nazariyesinin,
Rusyada, tatbik olunmuş, şekline
Bakalım; bütün, rus milleti içinden
amele, ~~[illegible]~~ deniz ve
Kara kuvvetlerinden
ibaret, bir ekalliyet
~~Komünist partisi namı~~
~~altında~~, iktisadi esas-
lara müstenit, Komünist
partisi namı altında
birleşerek, bir diktatör,
vücuda getirmişlerdir.
Gayelerinde, milli değildirler.
şahsi hürriyet ve müsa-
vat tanımazlar. halk haki-
miyetine riayetleri yoktur
ekseriyeti
dahilde, ceberen tazyik ile
noktai nazarlarına
itaata mecbur tutarlar
Bolşevik tarzı hükümetinde
istipdat mahiyeti görül-
mektedir. Bir cemiyetin,

Atatürk'ün el yazısıyle komünizm hakkındaki fikirleri.

yük mevkii vardır. Mecruh vatanın halâs-ü istiklâli için ölmek yolunda bugünkü nesle tâlim-i fedâkârî eden büyük Kemâl hakkında tekrîr-i tâzimâta vesiyle olan telgrafnâmenize arz-ı şükrân-ı mahsus eylerim efendim.

10 nisan 337 (1921)
T.B.M.M. Reisi
Mustafa Kemal

Türk milliyetçiliği, Türk hürriyet ve istiklâl mücadelesi tarihinde «yok» denileni «var» ederek birbirini tamamlayan; birinin Rüyâ'sı, diğeri tarafından gerçekleştirilmiş bu iki senbol kahramanın «sosyalizm» ve «komünizm» hakkındaki fikir ve düşünceleri de son derece dikkat çekicidir.

Büyük bir emek harcanarak iki hacimli cildde toplanmış ve işlenmiş Nâmık Kemal'in Mektupları arasında, Kemâl'in Memenenli Rif'at Bey'e yazdığı 17.VIII.1878 tarihli mektup (5), O'nun sosyalizm hakkındaki görüşlerini açıklamaktadır (6). Değerli edebiyat tarihçisi Fevziye Abdullah Tansel, Nâmık Kemâl'in sosyalizm ve sosyalistler hakkındaki görüşlerini şöyle ifade ve nakletmektedir:

(5) *F. A. Tansel: a.g.e., c. II, s. 207.*

(6) *Fevziye Abdullah Tansel: Memleketimizde, 1908'den önce Rumlar'ın gizli çalışmaları ve Nâmık Kemâl'in komünizm, sosyalizm hakkında düşünceleri*, Türk Kültürü, *Ocak 1969, Yıl VII, Sayı 75, s. 5 (197).*

«Kemal'in mektupları, memleketimizin o devirdeki, hattâ bugün için de mevcut birçok millî, içtimaî meselelere ait mühim notlarını içine almaktadır. 1878 temmuzunda Şemseddin Sâmî'nin, Tercemân-ı Şark gazetesinde, Sosyalizm kelimesini İştirâk-i Emvâl karşılığıyle tercemesi ve zihinleri bulandıran makalenin basılması, bu gazeteye hükümetçe el konulmasına yol açmıştır. Kemal, Sâmî Bey'in Midilli'ye yolladığı bu makaleyi okumuştur; bu münasebetle kaydettiği, (Şimdilik hülâsasını söyleyeyim: «Sosyalizm; Sâmî Bey'in dediği derecede hafif birşey değildir; çünkü birçok şubelere münkasimdir. Sâmî'nin programı ise yalnız İnternational Fırkası'nın programıdır. Sosyalizm, yâni Türkçe'si İslâh-i Hâl-i Cem'iyyet tarafdârlarının işi, hakk-ı temellükü inkâr etmek ve bir tarz-ı diğerde iştirâk-i emvâl-ü iyâl taleb eylemek derecesine götürenler de vardır. Bana kalır ise, sosyalist gürûhu galebe ettiği zaman, Avrupa herc-ü merc olur; çünkü iltizâm edenlerin efkârında ittihâd olmayan inkılâbât nerede zuhûr etmiş ise, arkasından bin türlü mesâib getirmiştir,) cümleleri ile, istikbâli görebilen kuvvetli sezişleriyle, âdeta XX. asır dünyasının, sosyalizm fikirlerinin yayılışı ve meydana getirdiği neticeler bakımından canlı bir tablosunu çizmiş oluyor».

Bu tarihî vesika, Nâmık Kemal'in yıllarca önce sosyalizm ve sosyalistler hakkındaki görüşlerini açıkladığı kadar, başta Nâzım Hikmet olmak üzere, günümüzdeki komünistlerin Nâmık Kemal'e hücumlarının sebebini de ortaya koymaktadır (7).

Yerli sosyalist ve komünistlerin Mustafa Kemal'e hücumları veya Batı emperyalizmi kadar Rus emperyalizminin de şiddetle karşısında bulunan Atatürk'ü sosyalizmin taraftarı, kendilerinin bayrakdarı göstermek boş çabaları, daha önce ortaya koyduğumuz birçok vesikalara (8) eklenen bir yenisi ile büsbütün suya düşmüş bulunmaktadır.

Âfet İnan'da mevcut, Atatürk'e ait kendi el-yazması vesikalardan alınarak Cemal Kutay tarafından fotokopileri ile yayınlanan (9) ve tarafımızdan Cumhuriyet Senatosu'nun 10 Kasım 1969 günkü oturumunda aynen okunarak Senato Tutanaklarına da geçirilen Atatürk'ün komünizm hakkındaki, yorum kabûl etmez açık görüşleri şudur:

«Demokrasiye muhalif asrî cereyanlar — Bizim, devlet teşkilâtında, esas prensibimizi teşkil eden demokrasinin evsâf-ı fârikasını târif ettik. Demokrasinin bu mefhumu bazı nazariyelerin hücumuna maruz bulunmaktadır.

I — Bolşevik nazariyeleri.

II — İhtilâlci siyasî sendikalizm nazariyesi.

III — Menfaatların temsili nazariyesi.

Demokrasi nazariyemize hücumda nekadar haksız olduklarını kısaca izah edelim:

I — Bolşevik nazariyesinin Rusya'da tatbik olunmuş şekline bakalım; bütün Rus milleti içinden amele, deniz ve kara kuvvetlerinden ibaret bir ekalliyet, iktisadî esaslara müstenid, Komünist Partisi nâmı altında birleşerek, bir diktatör vücuda getirmişlerdir. Gayelerinde millî değildirler. Şahsî hürriyet ve müsâvat tanımazlar. Halk hâkimiyetine riayetleri yoktur. Dahilde ekseriyeti cebren tazyik ile nokta-i nazarlarına itaata mecbur tutarlar. Hariçte, propaganda ve ihtilâl teşkilâtı ile bütün dünya milletlerine kendi prensiplerini teşmile çalışırlar.

Halbuki, hükümet teşkilinden gaye, evvelâ, ferdî hürriyetin teminidir. Bölşevik tarzı hükümetinde istibdad mahiyeti görülmektedir. Bir cemiyetin, bir kısım insanların nokta-i nazarlarının zorla, esiri ve zebûnu yaşatmak şekline, tabiî ve mâkul bir hükümet sistemi nazariyle bakılamaz.

II — İhtilâlci siyasî sendikalizm nazariyatçıları da, her türlü siyasî teşekkülleri yalnız kendi menfaatları lehine yaptırmak ve nihayet siyasî kuvvet ve hâkimiyeti ellerine geçirmek isteyen işçi gruplarıdır. Bunlar, maksatlarını zorla istihsal fırsatına intizar ederken, zaman zaman umumî grevler yaparak, hükümet adamları üzerinde müessir oluyorlar ve bazı işleri kendi lehlerine hâllettiriyorlar; yavaş yavaş, mevcudiyetlerini ihsas ediyorlar.

Biz, memleket halkı efrad ve muhtelif sınıf mensuplarının, yekdiğerine yardımlarını, aynı kıymet ve mahiyette görürüz. Hepsinin menfaatlerinin aynı derecede ve aynı müsavatperverlik hissiyle teminine çalışmak isteriz. Bu tarz, milletin umumî refahı, devlet bünyesinin tarsîni için daha muvâfık olduğu kanaatındayız. Bizim nazarımızda çiftçi, çoban, amele, tüccar, sanatkâr, asker, doktor velhâsıl, herhangi bir içtimaî müessesede faal bir vatandaşın hak, menfaat ve hürriyeti müsavidir».

---

(7) Fethi Tevetoğlu: Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faâliyetler (1910 - 1960), *Ankara 1967, ss. 483 - 486, 489, 491, 531, 607.*

(8) F. Tevetoğlu: a.g.e., 303 - 335, 428 - 437.

(9) Cemal Kutay: Beklenen Adam, *Istanbul 1970, ss. 282 - 288.*

Claude Farrère'de Türk Tarihi Üzerinde Hikâyeler : 1

Üç Türk Şehidi

Yazan: Claude Farrère
Çeviren: O. Y.

DİVÂN-I HARP barakasının dışında bir manga askerin tüfek sesi duyuldu. Napolili başkâtip, yağlı ve tüysüz suratını, mahkeme başkanı Piemonteli Albay Carlo Torelli'nin, kemerli profiline doğru çevirerek, kekeler gibi:

— Adalet yerini buldu, diye bildirdi.

Albay, kısa bir emirle cevap verdi:

— Diğer sanıkları getirin!

Üç maznun daha girdi. Elleri öylesine sıkı sıkıya bağlıydı ki, parmaklarının ucu morarmıştı.

Bunlar da üç Arap'tı, biraz önce kurşuna dizilenler gibi üç Arap. Pasaklı bir hâlleri vardı. Bir ihtiyar, bir çocuk ve bir genç adam. Her üçünün de sırtlarında bornuz, başlarında fes vardı — bu iki şey zaten itham edilmeleri için kâfiydi —; önden bağlı altı tane el, içinde bulundukları acıklı durumu hâkimlerin gözleri önüne seriyordu. Bu ellerde, şüpheli morluklar vardı. Barut kokuyordu üçü de... O halde ortada tereddüt edecek birşey yoktu: Mahkeme heyeti bir defa daha, kahraman İtalyan askerlerine saldıran haydutlardan bir kısmıyla karşı karşıyaydı. Suç, âşikâr; kurşuna dizilme kaçınılmaz bir neticeydi.

Mahkeme başkanı Carlo Torelli, daha soruşturmaya başlamadan yardımcılarına bakıyor, bakışlarıyla onların tasvibini alıyordu. Ama bu defa herşey tam istedikleri gibi olup bitmedi. Kanun gereğince kapıları açık olan mahkeme salonuna iki yabancı, iki Avrupalı giriverdi. Boyunlarına asılı fotoğraf makinelerinden, ellerinde tuttukları üzeri yazılı defterlerden gazeteci oldukları anlaşılıyordu. Carlo Torelli gelenleri dikkatle süzdü. Biri İngiliz, diğeri Fransız'dı. Müstehzî ve kayıtsız, mahkeme heyetine bakıyorlardı. Başkan Carlo Torelli önce bir öksürdü, sonra tereddüt etti... Karşısında Batı basını vardı, biraz zaman kaybetse bile, muhakeme etmeden hüküm vermek doğru olmayacaktı. Nihayet karar verdi ve seslendi:

— Tercüman!

Tercüman koşup gelirken o, sordu:

— Siz üçünüz kimsiniz?

Tercümanın bu suali Arapça'ya tercüme etmesine meydan kalmadan, sanıklardan biri — ihtiyar veya çocuk olmayanı — bir adım ilerledi, bağlı ellerini yukarı kaldırdı, çok fasih bir İtalyanca ile ve berrak bir sesle cevap verdi:

— Reis Bey, ben, Pâdişah Efendimizin hizmetlerinde mîralayım. Adım Ahmed Alâeddin. Bu, benim babam Mehmed Pa-

şa; mütekaid mîrilivâdır. Çocuk da, oğlum; gönüllü asker!...

Dîvân-ı Harb heyeti hayretle sustu. Bu yırtık pırtık elbiseli, yalınayak insanlar, üstlerinde hiçbir işaret taşımayan ve yakalandıkları gibi getirilen bu tipler nasıl asker olabilirdi?... sahici asker?... Türk subayları?... Hem de subay!... Hadi canım!... Saçmaydı bu! Carlo Torelli kahkahalarla gülmeye başladı ve fazla beklemeden bu üç kötü şakacıyı duvar dibine göndermeyi aklından geçirdi. Ama, Batılı gazetecilerin hâdiseyi dikkatle takip ettiklerini görünce, birkaç sual daha sormaya karar verdi.

— Kâğıtlarınız var mı? Yani sözlerinizi isbat edecek resmî vesikalarınız?

Ahmed Alâeddin Bey, bağlı elleriyle bornuzunun kıvrımlarını karıştırdı:

— İşte tayin emrim.

Piemonteli bu beklenmedik vesikayı incelerken o devam etti:

— Tercümanınıza gösterirseniz, seraskerlik tarafından Trablus vilâyetindeki ikinci Arap gönüllüleri alayına kumandan tayin edildiğimi size söyleyecektir. Ben de şunu ilâve edeyim ki, üniformasız askerlerin kumandanı olduğumdan, askerlerimle aynı kılıkta olmak için, Osmanlı mîralayı kıyafetimi taşımıyorum.

Ahmed Alâeddin Bey, böyle dedi ve sustu.

Bir anda dîvân-ı harp barakasını öyle bir sessizlik kapladı ki, orada bulunanlar harıl harıl yazan iki gazetecinin kalemlerinin çıkardığı sesi rahatça duydular.

İlk olarak Carlo Torelli kendisini toplad ı ve sert bir hareketle elindeki talihsiz tayin emrini buruşturarak dimdik duran Türk'e dönüp:

— Kabûl, dedi, kabûl... Siz Mîralay Ahmed'siniz.

Belki de yaptığı küstahlığın farkında olmadan onun ikinci adını söylememişti. Devam etti:

— Siz Mîralay Ahmed'siniz... Peki sonra?

Sanık, kaşlarını kaldırarak yüzüne baktı. Carlo Torelli:

— Evet, sonra? Diye tekrar etti. Bu bir şeyi değiştirmez ki. Evvelki gün, yani 26 ekimde İtalyan birliklerini hainice arkadan vuranla birlikte olmakla itham ediliyorsunuz. Bu vak'ayı inkâr edebilir misiniz?

Ahmed Bey istihfafla gülümsedi:

— Biz Türkler'in arasında bir tek hain çıkmaz. Bizam ilân-ı harp tarzımızda bile hainlik yoktur. Bunu iyi bilin! Ben sizi

Hikâyenin yazarı, büyük Fransız edîbi ve Türk dostu Claude Farrère, Atatürk ile.

hainice arkadan vurmadım, sadece size hücum ettim. Hepsi bu.

— Arkadan vurdunuz!

— Arkadan olsa ne farkeder? Siz nasıl olsa, daha önce Habşistan'da olduğu gibi, sayıca çok az olan rakibinizin çevirme hareketinden kendinizi kurtaramıyacak kadar kötü askersiniz.

— Sayıca az değil, çok!

— Hayır az! Siz 50.000 İtalyan'dınız. Biz 3.000 Osmanlıydık, 15.000 kişilik de Arap takviyemiz vardı. Evvelki gün benim alayımdaki tüfek 400 taneden ibaretti.

— Nerede bu tüfekler?

— Tüfekler için canınızı sıkmayın. Artçılarımız ric'ati temin etmek için boş yere kendilerini feda etmediler. Bu dört yüz tüfekten üç yüz ellisini bir dahaki çatışmada üstünüze çevrili bulacaksınız. Geriye kalır elli tüfek. Onlardan, yani o tüfekleri taşıyan kahramanlardan, on beşi vuruldu — evet sadece on beş — çünkü öylesine kötü nişancısınız! Geriye kalan otuz beş artçı da, dîvân-ı harbiniz tarafından katledildi.

— İdam edildiler mösyö! Usulüne göre yapılan muhakemeden sonra, kanunen idam edildiler! Sözde askerler... Bunlar hayduttan başka birşey değildi. Çünkü önce tâbi olduklarını bildirdiler, sonra da bize karşı silâha sarılıp, sırtımızdan vurmaya kalktılar.

Türk, ilk defa kaşlarını çattı, katı bir sesle:

— Ölülere hakaret etmek için alçak olmak lâzımdır mösyö, dedi.

Karşısındaki ne cevap vereceğini düşünedursun, Ahmed Alâeddin Bey devam etti:

— Ayrıca söylediklerinizde zerre kadar hakikat payı yok. Kendiniz de biliyorsunuz bunu. Benim askerlerim hiçbir zaman size tâbi olduklarını bildirmediler. Aynı şekilde, ne gönüllü alaylarından bir Arap, ne müstakil bir kaaid, ne de bir kabile reisi sizin bayrağınızı tanıdı!

— Hadi, haydi! Yüz, iki yüz tane reis geldi.

— Çoğu Yahudi olan, yüz, iki yüz tane dilenci... Onları siz reis kılığına soktunuz.

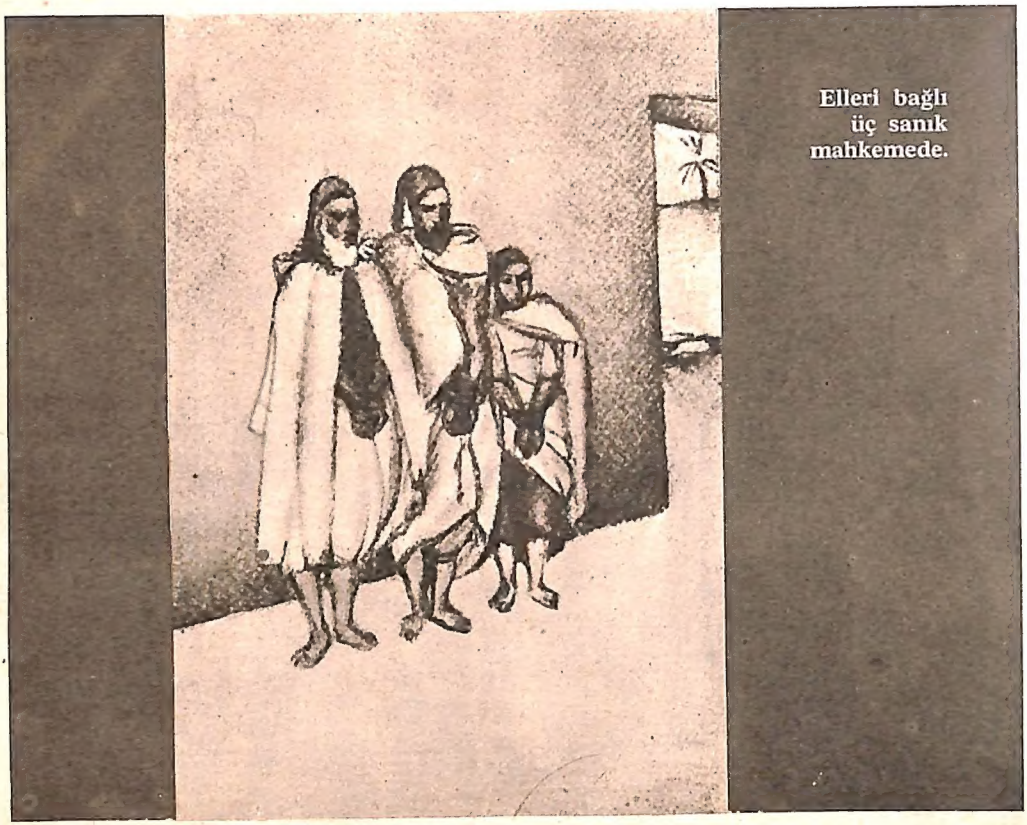

Elleri bağlı üç sanık mahkemede.

Bu, yaptığınız haydutluğun suç ortağı olan (1) Avrupalılar'a göre, belki bir şeydir; ama bizim Müslüman görüşümüzle hiçbir şey ifade etmez. Allah'ın indinde de birşey ifade etmez; sizin ve bizim hâkimimiz olan Allah'ın indinde...

Carlo Torelli, harıl harıl not alan gazetecilere şöyle bir baktı, sonra, ciddî bir sesle:

— Bunların hepsi yalan ve iftira, dedi. Hem zararı yok, bir mahkûmun sözleri bize dokunmaz. Bundan sonra daha az konuşun ve daha iyi cevap verin soracaklarıma. 26 ekim saldırışında bulundunuz mu?

— O hareketi ben idare ettim.

— Âlâ, yanınızdaki bu iki adam da katıldı mı?

— Evet. Oğlum askerdir. Mütekaid mîrilivâ olan babam da benim birliğime yazılarak yeniden asker oldu.

— Peki, siz, üçünüz de üniformasız mı dövüştünüz?

— Evet, sebebini söyledim.

— Pekâlâ. Trablus yerlilerine kumanda ettiniz, onları silâh altına aldınız mı?

— Bir Türk vilâyeti olan Trabluslu Araplar'ı, yani Osmanlı vatandaşlarını silâh altına aldım, onlara kumanda ettim.

— Peki. Kâfi.

Bu defa Carlo Torelli, resmen iki yardımcısına dönerek soran gözlerle baktı. Onlar da reislerini bakışlarıyla tasdik ettiler.

Türkler mütebessim, haklarındaki hükmü istihfafla bekliyorlardı. Carlo Torelli, Batılı basın mensuplarından utanarak hükmü ayakta bildirmenin daha münasip olacağını düşündü. Ayağa kalktı, gayet terbiyeli bir sesle:

— Mahkeme heyeti, sanıkların muhakemesini yapmış ve onların gayrinizamî kuvvetlere mensup olduklarını; tâbi olduklarını yeminle bildirmelerine rağmen, silâha sarılıp dövüştüklerini, kendi itiraflarıyla tesbit etmiş ve ölüm cezasına çarptırmıştır. Hüküm derhal infaz edilecektir.

Napolili başkâtip Antonio Onagliya:

— Hüküm deftere geçirilmiştir; temyizi kaabil değildir! Diye kekeledi.

Üç mahkûmdan hiçbirinin tebessümü kesilmedi.

Sadece, Ahmed Bey, kendine güvenen bir sesle:

— Padişahım çok yaşa! Dedi.

İhtiyar, Mehmed Paşa, sakin bir sesle ilâve etti:

— Allâhu Ekber!

Claude Farrère bir toplantıda.

Çocuğa gelince, babasına ve büyük babasının sözlerine hürmet göstererek sustu.

Karabinyerler mahkûmları götürdü.

Dîvân-ı harp barakasının dışında bir manga askerin tüfek sesi duyuldu.

Başkâtip Antonio Onaglia bildirdi:

— Adalet yerini buldu!

Ve başkan Carlo Torelli emretti:

— Diğer sanıkları getirin.

Bu, son sözleri söylerken yüzü kızardı; Fransız ve İngiliz gazetecisini görmemek için başını çevirdi. Çünkü iki gazeteci, beş, on saniye önce ayağa kalkmış, şehid edilmeye götürülen üç mâsumu şapkalarını ellerine alarak selâmlamışlardı. Şimdi ise şapkaları başlarında, mahkeme heyetine sırtlarını dönerek kapıdan çıkıyor ve çıkarken eşiğe tükürüyorlardı (2).

---

(1) Avrupa, İtalyan tecavüzünü protesto etmediği için gerçekten suç ortağıdır. Sadece Almanya, o sırada, büyük bir dirayetle, Türkler'e karşı sempati izhar etmiştir.

(2) 1914'ten önce yazıldı. Buna rağmen, muharrir hakikata hiçbir şey ilâve etmediği için, yazdıkları arasından çıkarılacak bir şey bulamadı. Mareşal Lyautey'nin emrinde çalışmak şerefine nail olduğu için de Batı medeniyetimizi İslâm topraklarına götürmek için kurşuna dizmekten başka metotlar olduğunu da bilir.

Türkler'in Menşei

Yılmaz Oztuna

TÜRKLER, beyaz ve brakisefal, yani geniş kafalı bir ırktır. İlmin bugünkü durumuna ve Rus arkeologlarının son yıllardaki kazı ve araştırmalarına göre, bu arkeologların «Andronovo İnsanı» dedikleri tipin temsil ettiği beyaz ve brakisefal bir ırk, bundan dört bin yıl kadar önce Orta Asya'da yaşıyordu. Bu ırkın, Türkler'in iptidaî tipi olduğu kuvvetle sanılmaktadır.

Bu ırk, çevresindeki ülkelerde yaşayan dolikosefal yani uzun kafalı ırklardan kesin çizgilerle ayrılıyordu. Bu Proto-Türkler, Tanrı Dağları ile Altay Dağları arasındaki geniş ülkede, bugünkü Çungarya'da, Doğu Türkistan'ın kuzey kesimlerinde yaşıyorlardı. Dört tarafa doğru yayılma belirtileri göstermekteydiler.

Bu ırk, sığırı ve deveyi evcilleştirmişti. Avcı ve savaşçı bir kavimdi. Kartalı kutsal tanıyor ve mezarlarına kartal pençesi koyuyordu. Bazı bölgelerde Ren geyiğini ve yak öküzünü de evcilleştirmeyi başarmıştı. Bakırdan bıçak ve başka âletler yapabiliyordu. Birkaç yüzyıl sonra, koyundan faydalanmayı da öğrenmişti.

Bu Proto-Türk kültürünün temsil ettiği sanılan Anav'da, bugünkü Türkmenistan'ın başkenti Aşkabad çevresinde, ilk kültür tabakasına 6.000 yıllık bir tarih biçilmiştir. Anav kültürünün IV. katı ise, Milât sıralarına kadar dayanmaktadır. Tarihçiler, Orta Asya kavimlerinin kültürlerini, Anav medeniyeti tabakalarına göre tarihlendirmeye ve bu tabakalarla mukayese etmeye çalışırlar.

M. Ö. II. Bin'de, yani M. Ö. 2000 - 1000 yılları arasında, Altaylılar'daki medeniyet, daha canlılaşmakta, daha çeşitlenmekte ve zenginleşmektedir. Arkeolojik buluntular çoğalmaktadır. Bakırın yanında tunç ve altın da işlenmekte, bıçakların yanında yüzük, bilezik gibi süs eşyası yapılmaktadır. II. Bin'de dünya altın endüstrisinin ağırlık merkezi, Altaylar'da yaşayan bu Proto - Türkler'dedir. Bu kavim, bu çağda kuzeye, Altaylar dışına, Sibirya Ovası'nın güneyine de taşmıştır. M. Ö.

1700 yıllarından başlayarak Güney Sibirya, Proto - Türk buluntularıyle dolup taşar. Tunç çağı başlamıştır. Proto - Türkler, göçebe bir kavimdir. Yerleşik hayatı nadiren tercih etmektedirler.

Proto - Türk sanatında esas unsur, hayvan motifleridir. Bu motifler, fevkalâde bir sanatkârlıkla işleniyor ve hemen her eşyada kullanılıyordu. «Hayvan üslûbu» denen bu üslûp, hızla çok batıya, Karadeniz kuzeyine doğru yayılıyordu.

Proto - Türkler, gittikçe askerî ve siyasî güc kazanıyor, Moğollar ve Mançular gibi çevrelerinde yaşayan, kendilerinden daha geri medeniyetleri temsil eden kavimleri hâkimiyetleri altına alıyorlardı. M. Ö. 1766'ya doğru Çin vekaayî-nâmeleri, Proto - Türkler'den bahsetmeye başlarlar. Zira Çin'i tehdit edecek bir kudret derecesine erişmişlerdir. Türkler'in tarih öncesi çağları, M. Ö. 220 yılına kadar uzanır. Bu yıl, ortaya Teoman veya Tuman Yabgu çıkarak, Türk kavimlerini ve çevredeki diğer toplulukları bir araya toplar. Bizim «Büyük Türk Hâkanlığı» dediğimiz büyük ve devamlı Orta Asya Türk İmparatorluğu kurulur. «Oğuz Han» da denen Mete, bu Teoman Yabgu'nun oğludur ve Türk İmparatorluğunun sınırlarını Pasifik'ten Hazar Denizi'ne, Sibirya buzullarından Çin ve Hindistan'ın kuzeyine kadar genişletir; Asya'nın yarısını elde eder.

Bu ilk Türk İmparatorluğu, başındaki hanedânın adıyle, «Kun» yahut «Hun» diye anılmaktadır. Başlangıçta «Türk» adı, Türkçe konuşan kavimlerden yalnız birinin ismiydi. Sonradan bütün Türkçe konuşanlara Türk denmiştir. Kelime «kuvvetli» demektir ve ilk çağlarda «Türük» şeklinde söyleniyordu. Bu kelime, şimdiki bilgilerimize göre ilk defa M. Ö. 1328'e doğru bir Çin vekaayî-nâmesinde geçmektedir. Türkler, gene Çin tarihlerinden öğrendiğimize göre, M. Ö. 781'den başlayarak Çin'in ilk eyaletlerini ele geçirmişlerdir.

Türk fetihlerinin karanlık çağlarına ait izler, Türk destanlarına aksetmiştir. «Ergenekon Destanı»nın bir motifi, Türkler'in düşmanları tarafından küçük bir alana sıkıştırıldıktan sonra çoğalmaları, demir madenini eriterek yol bulup dış dünyaya açılıp yayılmaları motifi çok önemlidir. Türkler'de nüfus kesafetinin fazlalığından doğan yayılma arzusunu, fâtihlik fikrini, en kötü şartlardan bile sıyrılma azmini, madene hâkim olup üstün tekniği elde tutmak ihtirasını gösterir. Türkler'in birçok kavimleri hâkimiyetlerine alıp büyük imparatorluklar kurmaları, en eski çağlarda bile yabancı milletlerin dikkatini çekmiş, bunu, yalnız Türkler'in elinde bulunan «yada taşı» denen sihirli bir taşla açıklamak istemişlerdir. Çin kaynakları, Türkler'in fâtihlik ve cihangirlik vasfını açıklamada daha gerçekçi davranmışlardır. Çinliler'e göre Türkler'i yabancı kavimler üzerine hâkim kılan, onların süvarilik vasfıdır. Atlı Türk ordusu, o çağların en süratli savaş unsuru olarak, en geniş ülkeleri tutabilmiştir.

Atalarımızın tarihin karanlıklarında kaybolan başka bir hususiyetleri de, demire hâkimiyetleri, bu madenden yaptıkları silâhlar ve her türlü eşya idi. Demir madenlerine sahip olmaları ve yüzyıllardan gelen alışkanlık ve ustalıkla demiri işlemeleri, onlara emsalsiz bir güc kazandırmıştır. Türkler'in 4.000 yıldan beri bu madeni tanıyıp işledikleri ve bu hususta Hititler'den önce geldikleri ileri sürülmektedir.

Türkler'in cihangirlik vasfı, onların en eski geleneğidir. Tanrı tarafından efendi kavim olarak seçildiklerine inanırlardı. Kâşgarlı Mahmud'un, M. Ö. VII. yüzyıldaki bir Türk hükümdarı, belki de sadece efsânevî bir şahsiyet olan Alp-Er-Tunga için «Ajun Beği» yani «Dünya Hükümdarı» demesiyle, Osmanlı padişahlarına verilen «Pâdşâh-ı Cihân» yani «Cihan İmparatoru» sıfatı arasında hiçbir fark yoktur.

Sultan Reşad'ın Başmâbeyincisi

Tevfik Bey'in Günlük Notları

Sadeleştiren: Ş. K.

1

DOLMABAHÇE cami-i şerîfinde yapılan Selâmlık resm-i âlîsinde bulundum. Namazdan sonra Topkapı Saray-ı Hümâyûnu'na teşrif buyruldu. Başkâtip ve Başmâbeynci beyefendilerin Saray-ı Hümâyûn'a avdetleri kararlaştırılmıştı. Padişah, merasim için teşrif buyururken, merdiven başında Seryâver Hurşid Paşa'ya: «Başmâbeynci ve Başkâtip beyler gelmeyecekler, Selâmlık resminden sonra siz de kalmayınız» dediler.

Zıyâeddin, Necmeddin ve Ömer Hilmi Efendiler, cami-i şerîfte ve teşrif-i hümâyûnda, üçü de kayıkta padişahın karşısında idiler. Sahile çıktıktan sonra efendimizin arabasında ikisi bulunup, Ömer Hilmi Efendi hazretleri kendi arabasında idi. Üçüncü kapıda arabalardan inildi. Mecidiye kasrına varıldığı sırada, kendilerini istikbal için orada hazır bulunan Enderûn Kethudâsı Mehmed Refik Bey ile öteki ilerigelenler padişah tarafından iltifata nâil oldular.

Padişah hazretleri kasrın kapısından girildiğinde sol tarafa gelen odada istirahat buyurdular. Biraz sonra beni çağırdığı bildirilince hemen yanlarına koştum. Şehzâdelerin üçü ayakta, kethudâ beyle Sabit Bey oturmakta idiler. Efendimiz tebessümle:

— Elhamdülillâh bütün sulehây-ı ümmet burada, buyurdu.

Emretti, oturduk. Benim için:

— Tevfik Bey âlim ve dindardır. Buyurması üzerine kalkıp şükranla temenna ettim. Söze devamla: «İnsanlar birkaç kısımdır. Bir kısmı cahil ve hain olur; öylesini istihdam caiz değildir. Diğer takımı cahil, ümmî olur ama, sadıktır; işde kullanılır, fakat mühim işler verilmez. Üçüncü kısım malûmatlı, ancak biraz laubâlidir. Böyleleri istihdam edilir; lâkin esefle edilir. Tevfik Bey hem âlim, hem akıllı, hem dindardır. Riyâ değil, işin doğrusu bu, yalan söylemiyorum».

Necmeddin Efendi:

— Estağfurullâh efendimiz, niçin yalan söyliyeceksiniz? İşin doğrusu da zaten budur, buyurdu. Ben, hiçbir şey demeksizin, tâzimat-ı mahsusa ile ve sadece temenna etmek suretiyle arz-ı şükran eyledim.

Padişah hazretleri Sabit Bey'e:

— Hani ya dün ettiğimiz lakırdıyı söyle, diye buyurunca, Sabit Bey bizlere, Enderûn'dan hizmete alınanların, oradan alâkalarının kesilmeyip, herhangi bir şekilde buradan ayrıldıkları takdirde, tekrar eski hizmetlerine dönebilmelerini, bu suretle istikballerinin temin edilmiş bulunmasını padişahımızın arzu buyurduklarını ifade etti.

Şevketpenâh efendimiz, Sabit Bey'in anlattıklarını şöyle tamamladılar:

— Bunlar genç adamlar. Bizim hizmetimizde, şehzâdelerin hizmetinde vazife aldılar. Yusuf İzzeddin Efendi'de de iki kişi varmış. Ama onlar şikâyetçi imişler, durmayacaklarmış. Bize bir emr-i hak vaki olursa...

Bu sırada Sabit Bey söze karışıp:

— Allah, efendimize ömürler versin, bizim ömrümüzden alıp size versin, dedi.

Padişah devamla:

— Boşta kalmasınlar. Onun için Enderûn'un salâhiyetlileri ile bu hususu görüşünüz, Tevfik Bey de bulunsun, bunun için bir karar alınsın, buyurdu.

Ben, emirlerinin derhal yerine getirileceğini arzettim. Pek az bir müddet sonra:

— Bir arzu ve emelim daha var, buyurdular:

— Hırka-i Şerîf dairesinin perdeleri pek eskimiş hâldedir. Yenilenmesini arzu ediyorum. Hazine Kethudâsı Mehmed Refik Bey'e tahmin ettirdim. İki bin iki yüz lira kadar lâzımmış. Daireyi ziyaret sırasında hem müteessif, hem mahçup oldum. Benim üstümdeki elbiseler parıl parıl parlasın da, perdeler kapkara olsun?... Ben, Peygamberimiz Efendimiz hazretlerinin kölesiyim. Köle öyle olur da, efendisi böyle mi olur?...

Padişahımız ve halifemiz bu sözleri söylerken ben cidden müteessir oldum, ağlamaktan kendimi güç menettim.

Kendileri devamla:

— Ben, beş yüz lira veririm, üzerini Hazine-i Hassa düşünsün.

Sabit Bey:

— Hazine-i hassa-i Şahâne hepsi sizin paranız değil mi? Dedi. Bizler de, perdelerin yenilenmesinin Hazine-i Hassa'dan yapılabileceğini ifade ettik; neticede bunun da kendilerinin hayır eserlerinden biri bulunacağını hatırlattık. Memnun oldular.

Müsaadeleri üzerine kethudâ beyle ben huzurdan çıktık. Sabit Bey'i de çağırdık. Gerek Enderûn'dan hizmete alınanların vaziyetlerini, gerekse Hırka-i Saadet Dairesi perdeleri işini müzakere ettik.

İkindi namazı için efendimiz abdest almışlardı. Bu sırada Sabit Bey, yaptığı latîfelerle, kendisini eğlendirmişti. Namaz için Hırka-i Saadet Dairesi'ne gidildi. Orada hep birlikte namaz kılındı. Bu arada, yakında yapılacak Edirne seyahatinin sıhhat ve âfiyetle müyesser olması için dualarda bulunuldu. Emânât-ı Mübareke'-

Sultan Mehmed Reşad.

nin de ziyaretinden sonra şevketlû Efendimiz tekrar Mecidiye kasrına avdet buyurdular. Kendileri burada istirahat ederlerken biz, şehzâdelerle birlikte, Harem dairesini geziyorduk. Efendimiz'in beni çağırdıklarını söylediler. Derhal yanlarına koştum.

— Zemzem-i şerîf varmış, duydum, dediler.

— Evet efendimiz, iki, üç gündür geldi. Kırk şişedir. Lihye-i Şerîf (Hazreti Muhammed'in sakalı) odasının altındaki mahalde saklıyorum.

— Yarısı hareme verilsin, diğerlerini buraya gönderiniz, icabedenlere veririz.

Sonra, Dolmabahçe'ye dönmek için hazırlanılmasını da irâde ettiler.

Bu sırada, bir müddet önce Göksu kasrında emir buyurdukları, bastırmak istedikleri bir Mushaf-ı Şerîf'in kâğıtlarının tedarik edildiğini arzettim. «Ne zamana kadar tamamlanabilir?» yollu suallerine cevaben, «Bir seneye kadar ancak ikmal olunur» dedim.

10 TEŞRİNİEVVEL
1326 (1910) PAZAR

Yunan sefiri iken, Hariciye Nezâretine tayin olunan Mösyö Gripari, arz-ı vedâ için saraya geldi ve huzura kabûl olundu. Sefirle mülâkattan sonra somakî odadan çıkarlarken, Edirne'den gelmiş bulunan Âkif Bey'le mülâkat ederlerken, Başmâbeynci Lûtfi Bey'i çağırtıp, Yunan sefiriyle olan konuşmalar hakkında ona malûmat verdirdi.

Birkaç gün önce: «Ağır işitiyorsun, kendini Tabta'ya göster» buyurmuşlardı. Ben, Başmâbeynci beyefendi ile yanlarından çıkarken: «Tabta yarın gelecek» diye hatırlattılar. Sıhhatimle alâkalanmalarından dolayı kendilerine arz-ı şükran ettim.

Öğleden sonra yeniden huzura çağrıldım. Padişah Hazretleri bana, kendilerinin Edirne seyahatleri esnasında, yapılması gereken bazı tamirat hakkında emir ve iradede bulundular. Bunlar arasında:

Veliahd dairesinin, Vahîdeddin Efendi dairesi gibi, badana edilmesi,

Vahîdeddin Efendi dairesine açıklacak kapı için lâzım olan teferruatın tamamlanması,

Duvar üzerine pancur yapılması gibi şeyler vardı.

11 TEŞRİNİEVVEL
1326, PAZARTESİ

Bugün velâdet-i Hümâyûn'dur. Hususî defter açılmış, vükelâ huzura kabûl buyurulmuştur.

Vükelânın kabûlünden önce, saray mensupları huzura kabûl buyrularak: «İnşallah cümlenizi pek çok zamanlar böyle görürüm» iltifatı ile şereflendirildi.

Huzurda Başkâtip Beyefendi de vardı. Tebrikâttan sonra başmâbeynci ve seryâver paşa da huzura çağrıldı. Bunların aralarında bazı hafif dargınlıklar bulunmaktaydı. Padişah hazretleri, bunun olmamasını onlardan istedi.

Edirne'deki camiler için bazı levhalar götürülecekti. Bunun için Emin ve Sabit Beyler'le bir gün evvel Lihye-i Saadet odasına gittik. İmam Rıza Efendi'yi celbederek «Hilye-i Saadet» levhasının altına (Hediyet-is sultan ibni-s-sultan ibni-s-sultan Mehmed Reşad Hân bin Abdülmecid Hân-el-gazi) yazdırıldı ve diğer beş levha ile mefruşat idaresine tevdî olundu.

Vahîdeddin Efendi Hazretleri'ni görüp vaziyeti münasip vechile kendisine anlattığımda, bana cevaben:

— Sabrımı tüketmektedir, biliyorum, ses çıkarmıyorum. Dikkat et, efendimiz rahatsız olacaklar; emr-i vâki karşısında koymalı, buyurmuştu (Yusuf İzzeddin'le Vahîdeddin birbirini sevmezdi).

Padişah hazretlerinin, Vahîdeddin Efendiyle görüşüp görüşmediğimi sual buyurması üzerine, cevaben ne söylediyse arzettim. «Emr-i vâki nedir?» diye sormalarına «Duvarın yıkılıp, kapının açılması olacak,» cevabını verdi. «Öyle olmaz» buyurdu.

Amerika sefirinin kabûl buyrulacağı salı günü diğer sefirler de huzura çıkacaklarından, Efendimiz'in önce üniforma giyip sonra bunu çıkaracakları, bu hâlin ise kendilerinin rahatsızlığını mucib olacağı, bundan dolayı Amerika sefirinin çarşamba günü kabûl edilmesi hususunu, sadâret müsteşarı Âdil Beyefendi telefonla ifade etmişti. Bunu da kendilerine arzettiğimde:

— Hepsi birlikte olsun. Çarşamba günü seyahat hazırlığı ile meşgul olacağız, buyurdular.

12 TEŞRİNİEVVEL 1326 SALI

Bugün Amerika sefiri itimadnamesini takdim etti. Rusya, Sırp, Felemenk, İsveç sefirleri de kabûl olundular.

13 TEŞRİNİEVVEL 1326
ÇARŞAMBA

Seyahat hazırlığı ile meşgul olundu. Sadrâzam Hakkı Paşa Hazretleri'yle, Dahiliye Nâzırı Tal'at Bey, sarayda yemek yediler. Başkâtip beyefendi vasıtasıyle kendilerine murassâ kol düğmeleri ihsan buyruldu. Hariciye Nâzırı yemekten sonra geldi. Vahîdeddin Efendi hazretleri,

Sultan Reşad; Istanbul'u ziyaret eden Almanya İmparatoru II. Wilhelm ile.

akşamdan hayli önce gelmişlerdi. Şehzâdeler için hususî odada yataklar hazırlandı. Sefirlerin kabûl edildiği deniz tarafındaki salonun yanındaki küçük odaya — ki Sultan Abdülmecid Hazretleri'nin resmi vardır — sadrâzam paşa için; mezkûr salona girilecek antişambr gibi yerde Hariciye Nâzırı paşa; kara tarafındaki salonun antişambrında da Dahiliye Nâzırına hususî yataklar yaptırıldı.

Yusuf İzzeddin Efendi Hazretleri araba ile geldiler. Büyük binekte kendisini Recâi Bey ile birlikte karşılayıp sarı odaya götürdük. Yanındaki piyano odasında oturdu. Sabit Bey biraz oturup ayrıldı. Ben, yanlarında kaldım. Yusuf İzzeddin Efendi Hazretleri bana, pederi Sultan Abdülaziz'in yazın orada ve bir de şimdiki yazı odasıyla, somaki odada oturduğunu hikâye ettiler. Edirne seyahatine dair sohbette bulunduğumuz sırada, padişahın teşrif ettiği haberi geldi. Süratle kalkıp, merdivenlerden inerken, kendilerine iltihak ettik. Vahîdeddin Efendi merdivenden en sonra indi.

Bütün şehzâdeler, saray mensupları deniz tarafındaki binek merdiveni başında toplandılar. Efendimiz hepsine «Allahaısmarladık» dediler. Söğütlü vapuruna binerken de rıhtımdakilere yine «Allahaısmarladık» diyerek iltifatta bulundular. Herkesin hayırlı yolculuklar temennileri arasında Söğütlü hareket etti.

14 TEŞRİNİEVVEL 1326 PERŞEMBE

Bugün, Zât-ı şâhâne'nin geçen sene İzmit'i teşrif ettiği gündü.

Sabahleyin kendilerinin Seyyitli'ye vardıkları haberi alındı. Sabit Bey tarafından padişah namına gönderilen telgraflar Kadın - Efendilere verildi. Sermimar Vedat Bey nezâretinde, saraydaki umumî tamirata başlandı. Gece de, Seyyitli'den hareketten dört saat sonra, Edirne'ye muvasalat edildiğine dair telgraflar geldi.

16 TEŞRİNİEVVEL 1326 CUMARTESİ

Saraydaki tamirata nezâret ettim. Sabit Bey'e mektup yazarak, padişahın dönüşlerinin ne zaman olacağı hakkında malûmat vermesi ricasında bulundum.

17 TEŞRİNİEVVEL 1326 PAZAR

Cumartesi günü Başimam efendi Edirne'den dönmüş ve padişahtan Kadın - Efendilere mektup getirmişti. Bugün Hıfzı Ağa, imam efendinin getirdiği mektuplara Kadın - Efendilerin cevap yazdıklarını ve bunun hizmetlilerden biri vasıtasıyla Edirne'ye gönderilmesini arzu ettiklerini

bildirdi. Bunu münasip görmedim. Cevapların, Sabit Bey'e yazılacak bir mektupla gönderilmesinin daha uygun olacağını Ağa'ya söyledim. «Efendimiz, münasip gördükleri kimseleri esasen yanlarına almışlardır; şimdi bir diğerinin de gönderilmesi muvafık olmaz» gibi sebepler de gösterecektim; fakat Kadın - Efendileri gücendirmemek için: «Ayrıca mektupla gitmesi münasip olan şamdancıbaşı vardır ki, o da mahallesindeki kolera sebebiyle saraya gelemiyor. Bundan dolayı mektupların Sabit Bey'e gönderilmesi ve onun Efendimiz'e takdimi yerinde olur; böylece posta ile gönderilmiş gibi de olmaz» yollu ifadede bulundum.

Padişahın avdetinde kurbanlar kesilmesi lâzım gelecekti. Dokuz tane kurbanlık koyun tedarikiyle has ahırda hazır bulundurulmasını zülüflü baş eskisi'ne tenbih ettim. Tamirat işlerine de devam edildi.

19 TEŞRİNİEVVEL 1326 SALI

Padişah Hazretleri'nin avdetlerine kadar muhafaza edilmek kaydıyle, üç sandık eşya gönderildiğini bildiren, Âkif ve Sabit Beyler'den telgraflar geldi. Bu iş için, maiyetine bir kavas alarak Edib Bey'in istasyona gitmesini uygun buldum.

Edirne'den, Şükrü Efendi'yle, Vatan ve Âfitâb gazeteleri gönderilmişti. Bunlar da Kadın - Efendilere dağıtıldı. Şükrü Efendi, Âkif Bey tarafından yazılmış bir tahriratla, ayrıca yedi sandık getirmişti. Bunlardan padişahın avdetine kadar muhafazası gerekenler gümüş odasına; ötekilerse üstlerindeki yazılı yerlere — ki veliahd Vahîdeddin Efendi dairesine ve diğer zevata — gönderildi. Eşyanın geldiği telgrafla Âkif Bey'e bildirildi.

Harem dairesinin tamiratı bitirilmek üzeredir.

18 TEŞRİNİEVVEL 1326 PAZARTESİ

Âkif Beyefendi tarafından mektupla zülüflü baltacılardan Ahmed Efendi delâletiyle, Edirne mahsullerinden helva, badem ezmesi, kaymak, devâyı-misk gibi şeyler, padişahın ihsanı olmak üzere gönderilmişti. Bunları, üzerlerinde yazılı bulunan kimselere tevzi ettirdim.

20 TEŞRİNİEVVEL 1326 ÇARŞAMBA

Tamirat ve tefrişata devam edildi.

Sultan Reşad, Selânik'i ziyareti sırasında.

Lodos dalgaları ile sarayın önüne kadar gelen bir gemi enkazının çaresine bakılması için liman reisliğine telefon edildi.

21 TEŞRİNİEVVEL 1326 (1910) PERŞEMBE

Sadâret müsteşarı Âdil Beyefendi'yle, Padişah Hazretleri'nin avdetine dair tertibat hakkında görüşüldü.

Kılavuz treniyle gelecek eşya için mefruşat başkâtibi Ali Bey vazifelendirilerek teşrifatçı Behçet Beyefendi'ye hitaben bir tezkere yazıldı. Padişahın kara yolu ile gelmesi takdirinde, maiyet süvari bölüğünün bulunup bulunmaması hususunda, Harbiye Müsteşarı Fuad Paşa ile telefonla muhabereden sonra — ahval ve emsali veçhile hareket edilmesi için — piyade bölüğü zabitlerinden İsmail Bey'in takdirine havale edildi.

Şehzâdelerle dâmâd-ı şehriyârîlerden bazıları, bana:

— Sirkeci'den istikbal mi, yoksa teşrif-i hümâyûna sarayda intizar mı daha muvafık olacaktır? Sual buyurduklarında kendilerine:

— Kendileriyle Efendimiz arasındaki münasebat hakkında mütalaa beyanı haddim değildir, ancak, Sirkeci'ye gitmeleri muvafık olacaktır» yolunda idare-i lisân ettim. Kendim sarayda kalmayı daha muvafık buldum. Kurbanlar ve arabalar hakkında alâkalılara tenbihatta bulundum.

Nihayet Sirkeci'ye teşrif-i hümâyûn müjdesi geldi. Kadın - Efendilere bu müjdeyi gönderdim.

Saraya kara yoluyla teşrif edileceğinin anlaşılması üzerine hizmetkârları, mızıka takımını ve maiyet bölüğünü, usûlü üzere, büyük kapıda yerlerine yerleştirdim. Dolmabahçe tarafından teşrif buyrulacağı haberi üzerine de, o usûl muhafaza edilmek suretiyle, mevkiler, münasip veçhile değiştirildi.

Biraz sonra muvasalat-i hümâyûn vuku buldu. Saray önündeki zırhlıdan, topla selâmlandı. Dolmabahçe kapısından teşrif buyrulduğu için, büyük binekten saraya dahil oldu. Padişah Hazretleri, kapının yanındaki harem ağalarına iltifat ettiler. Merdiven başına geldiklerinde, yaverlere birşey söylüyor zannettim. Kendime hitap buyrulup buyrulmadığını kestiremedim. Ancak bana bakmalarından hitabın kendime olduğunu anladım:

Deniz yolu ile gelseydik daha iyi olurdu, diyorlardı.

— Bu suretle de birçok sadık tebeanız sizleri görmek ve iltifatlarınıza mazhar olmak şerefine nail olmuşlardır, dedimse de, kendileri:

— Evet ama iyi olurdu, diyerek merdivenden çıkmaya devam ettiler.

Sağ taraf sahanlığında durup: «Dokuzdan beri ayaktayız,» buyurdukları sırada Yusuf İzzeddin ve Vahîdeddin Efendiler hazretleri yetiştiler. Onlara da aynı sözleri tekrar ettiler.

Beyaz odada huzur-ı hümâyûnda idik. Ben: «Kendilerini afiyette görmekle mesrur olduğumuzu» ifade ettim. Sıhhat-ı hümâyunlarının elhamdülillâh yerinde olduğunu, hattâ dokuzdan beri de istirahat etmemiş oldukları halde yine rahatsızlık duymadıklarını beyan buyurdular. Edirne'de Fâtih'in top döktürdüğü yeri gezödiklerini, cuma alayının ve hutbe-i şerîfe'nin pek muhteşem, gayet beliğ bir şekilde olduğunu anlattıkları zaman, ben de seyahatlerini takipte kusur etmemiş bulunduğumuzu arzettim. O gün akşam yemeğini içerde yediler.

22 TEŞRİNİEVVEL 1326 CUMA

Selâmlık Dolmabahçe Camii'nde yapıldı. Padişah hazretleri, Edirne Valisi Âdil Bey'le birlikte mahfel-i hümâyûnda namaz kıldılar. Balmumcu'ya gidilip, gece avdet edildi.

Âkif Beyefendi Edirne'den döndü. Amerika sefaret heyetine verilecek ziyafet görüşüldü. Sadrâzam konağında bulunan hariciye nâzırına telefon ettim. «Yemek listesi için yarın sadrâzam ve dahiliye nâzırı mâbeyne geleceklerdir, bu husus orada kararlaştırılacaktır» dedi.

Eski şeyhulislâmlardan Cemaleddin Efendi gelmişlerdi. Uzun uzadıya görüşüldü. Dâmad Ferid Paşa'nın üvey oğlu Sâmi Bey geldi.

23 TEŞRİNİEVVEL 1326 CUMARTESİ

Sadrâzam Hakkı Paşa ve Hariciye Nâzırı Rif'at Paşa geldiler.

Yemek listesinin hazırlanması işinin Le Bon'a havalesi kararlaştırıldı.

Sefirlerin kabûlü hakkında ne gibi kaideler ve teşrifat merasimi yapılması lâması lâzım geldiğini sadrâzam paşaya söylemiştim. Teşrifatçı Memduh Bey'e bu yolda emir verilmiş olduğunu duydum. Kabûl edilecek sefirler hakkında başkâtiplikçe kimlere malûmat verilmesi lâzım geleceği hakkında Murtaza Bey ve Başkâtip beyefendiyle görüştük. Ben: «Bu işte yapacağım şeylerin saray kapısı dahilinde, odaların tertibatı, saray hizmetkârlarının intizamı, kahve ve şerbet gibi ikramlara ait olabileceğini ve memuriyetimin saray haricindeki merasime müsait bulunmadığını» ifade ettim. *(Devamı gelecek sayıda)*

Hiçbir Yerde Neşredilmemiş Mektuplarıyla

ABDÜLHAK HÂMİD'İN HAYATINDAN YAPRAKLAR

1

Yazan: Kudret Sinan

ABDÜLHAK Hâmid'in hariciyedeki hizmeti 1876 yılında başlar. «Mektûb-i Sadâret Kalemi hulefasından» iken, ilk defa Paris büyükelçiliği ikinci kâtipliğine tayin olunur. Daha bir yıllık evlidir. Karısı, sonraları Bombay'da iken hastalanan ve Istanbul'a dönerlerken yolda (Beyrut'da) vefat edecek olan Fatma Hanım'dır. Fatma Hanım, «Pîrî-zâdeler» diye anılan eski ve çok tanınmış bir ailenin kızıdır. Genç kadın — daha evlendikleri sıralarda bile — hasta olduğu için, Abdülhak Hâmid onu Paris'e götürmek istemez. Önce kendisi bu büyük şehre gidecek, orada yerleşecek, ev tutacak, buranın havasını, suyunu da inceleyecek, ancak bundan sonra eşini yanına aldıracaktır.

Doğrusunu söylemek gerekirse, yirmi beşinde ve adamakıllı çapkın bir genç olan Hâmid'in bu tutumu biraz da bahanedir. Çocukluk yıllarının birkaçını orada geçirmiş bulunan şâir, Paris'te yalnız yaşamayı, buranın tadını bir güzelce çıkarmayı, kendisi için daha uygun bulmuştur. Karısını götürmeyişinin gerçek sebebi budur. Hattâ «Niçin genç karını da birlikte götürmüyorsun?» diye soran bazı yakınlarına: «Canım bir insan lokantaya giderken yemeğini de birlikte mi götürür?» gibilerden bir cevap verdiği söylentiler arasındadır.

Paris'te iki buçuk yıl kadar kalan Abdülhak Hâmid, 1878 yılı sonlarında Türkiye'ye döner. Bu iki buçuk yılda belki iyi bir hariciyeci gibi davranamamıştır ama, gönlünün dilediği ve kesesinin elverdiğince eğlenmiş, çapkınlıklar etmiştir.

Paris'te iken «Nesteren» adlı tiyatro eserini bastırmış olması ve bu eserin, sarayın hoşuna gitmemesi, Istanbul'a izinli olarak gelen şâirin yeniden görevi başına dönmesini engeller. Bir müddet açıkta kalır. Bu arada önce Belgrad elçiliği, sonra Berlin elçiliği kâtipliklerine tayin edilir; bu görevleri kabûl etmez. Zaman zaman hatırı sayılır bazı ruh bunalımları da geçirir. Nihayet 1881'de, teklif edilen, Kafkas kıyılarındaki Poti şehbenderliğine gider. Çok küçük ve sıkıntılı bir yer olan Poti'yi hiç beğenmez. Bütün tanıdıklarına feryatlı mektuplar yazar; buradan alınıp daha iyi bir yere tayinini ister. Bu çabalayışlarının sonunda, aynı yılın kasım ayında, görevi Yunanistan'daki Golos başşehbenderliğine çevrilir.

Hâmid, Golos'tan memnundur. Burada bir buçuk yıldan biraz fazla bir zaman kalır; 1883'te — bilmediğimiz bir sebeple — bu görevinden de ayrılıp Istanbul'a döner. Artık eşi Fatma Hanım'ın hastalığı vereme çevirmiştir. 1883 sonbaharında Hâmid'e Hindistan'ın Bombay şehri başşehbenderliği teklif edilir. Bazı tanıdıkları, bu iklimin havasının hastasına iyi geleceğini söylerler. Bunun üzerine şâir, bu uzak ülkedeki görevi kabûl eder. Ka-

Abdülhak Hâmid Tarhan

rı - koca acele hazırlanıp Bombay'a giderler. Hindistan, bir masal ülkesi gibi, Hâmid'i büyüler. Burada herşey değişik ve bilhassa tabiat son derece güzel ve zengindir. Fatma Hanım'ın sağlık durumu da ilk zamanlarda düzelir gibi olur. Fakat bir zaman sonra eskisinden de daha kötüleşir. Şâir, hiç olmazsa vatanında ölmek istediğini ikide birde tekrarlayan eşini memnun etmek için, onu yurda getirmeye karar verir. 1885'te vapurla yola çıkarlar. Yolculuk, hasta kadını büsbütün sarsar. Beyrut'a âdeta dara dar gelirler. O sırada Abdülhak Hâmid'in ağabeyi Nasuhî Bey, Beyrut valisidir. Beyrut'a varışlarından iki gün sonra Fatma Hanım Nasuhî Bey'in evinde hayata gözlerini yumar. Hayatında belki de ilk ve son gerçek matemi duyan şâir, bu ölümden dolayı büyük sarsıntılar geçirir. «Makber»in kanavası — yahut da tamamlayıcı bölümleri — bu büyük sarsıntı sonucu kafasında şekillenir. Karısını toprağa verdikten bir, bir buçuk ay kadar sonra Istanbul'a döner.

Istanbul'da pek belirli bir iş görmeden, bir yıldan fazla bir süre kalan Hâmid, 1886 sonlarında Londra büyükelçiliği başkâtipliğine tayin edilir. Bu görev süresi dokuz yıl kadardır. 1895'te, işine son verilir, Istanbul'a çağırılır. Ama artık şâir, padişahla zıt gitmenin faydasızlığını anlamıştır. Ona «edebiyattan ve bazı boş fikirlerden» vazgeçtiğini bildiren tesirli bir dilekçe sunar. Bunun faydasını da görür. Çok geçmeden, Lahey elçisi olarak Holanda'ya yollanır. Ağabeyi Nasuhî Bey, gerçi şâir değildir ama, ele avuca sığmaz küçük kardeşinin bu yeni görevini şu dörtlükle dile getirmekten de kendisini alamaz:

Hâmid Bey'i İlâhî;
Yaptın sefir-i Lâhî.
Çaldı yine düdüğü,
Kaptı yine külâhi...

Ne var ki, elçi olduğu halde, Abdülhak

Hâmid Lahey'i sevmemiş ve âdeta ikinci vatan bildiği Londra'nın daima özlemini çekmiştir. İki yıl kadar kaldığı bu görevde ve bu şehirde devamlı olarak tekrar Londra'ya gitmenin yollarını aramıştır. Bu çabaları nihayet meyvasını verir ve şâir yeniden Londra'ya kavuşur. Bu seferki görevi elçilik müsteşarlığıdır. Onun Londra'ya dönme arzusunda, her halde, ikinci eşi Nelly'nin de etkisi vardır. Nelly, tipik bir İngiliz kadınıdır ve Hâmid'in hayatında belirli bir rol de oynayabilmiş değildir. Bu kadının Fatma Hanım'ı andıran tek tarafı, onun gibi veremli oluşudur; ancak Nelly'nin veremi hayli ağır seyretmiştir ve ölümü 1911 yılındadır.

Abdülhak Hâmid, Londra'daki ikinci görevinde 1906'ya kadar kalır. 1908'de Brüksel elçiliğine tayin olunur. Ama bütün amacı — hem de bu sefer büyükelçilikle — Londra'ya dönmektir. Fakat bunu gerçekleştirmek şöyle dursun, 1912 yılında, hariciye hizmetinden tamamiyle uzaklaştırılır, emekliye sevkedilir.

1852 yılı başında doğmuş bulunan Abdülhak Hâmid, emekliye ayrılışında altmış yaşlarındadır. Bilindiği gibi 1914'te Ayân âzâsı olur. Mütareke yıllarında Viyana'da yaşar. Cumhuriyetin ilânından sonra Atatürk kendisini milletvekili yapar. İstanbul belediyesi de ona dayalı döşeli bir apartman katı tahsis eder. Hâmid, ölünceye kadar milletvekili olarak kalmıştır. Bu arada Maçka Palas'taki apartmanında — yirmi günlük eşi Cemile Hanım'ı saymazsak — üçüncü karısı Belçikalı Lüsyen Hanım'la, ölünceye kadar birlikte yaşar.

1937 yılı nisanında ölen Abdülhak Hâmid, Istanbul'da Zincirlikuyu mezarlığında gömülüdür.

MEKTUPLAR HAKKINDA KISA BİLGİ

Abdülhak Hâmid'in bu yazı serisinde söz konusu edilen mektuplarının sayısı 150'den fazladır. Bunlara rahatlıkla «aile mektupları» demek mümkündür; çünkü şâir bu mektupları — Recâîzâde Mahmud Ekrem, Nâmık Kemal, Sami Paşazâde Sezâî, Ebüzziyâ Tevfik Beyler gibi — tanınmış şâir ve edîblere değil, yakın akrabalarına yazmıştır. Dolayısıyle bunlarda şiir ve edebiyat konularına hemen hemen hiç yer verilmemiş, yahut da pek az yer verilmiştir. Hâmid'in, yukarıda adları edilenlere ve benzerlerine yazdığı mektupların pek çoğu, çeşitli zamanlarda ve çeşitli kimseler tarafından derlenmiş, incelenmiş ve yayınlanmıştır. Bunlardan en başta gelenleri, Süleyman Nazif'in başkanlığında bir heyet tarafından, Birinci Dünya Savaşı yıllarında derlenip bastırılan iki ciltlik «Mektuplar» ile, Fevziye Abdullah Tansel tarafından hazırlanan «Mektuplarına Göre: Nâmık Kemal ve Abdülhak Hâmid» tir. Bu iki eserde ve bazı öteki benzerlerindeki mektuplar — genellikle — sanat ve edebiyatla ilgilidir ve az çok resmî bir nitelik taşımaktadır. Halbuki — görülecektir ki — bizim inceleyip yayınlayacaklarımız, hemen bütünüyle, ailevî ve hususî mektuplardır. Elimizdeki 150'den fazla mektuptan ancak birkaç tanesi — her nasılsa — iki ciltlik «Mektuplar» adlı kitapta yer almıştır. Kalanlar ilk defa gün ışığına çıkmaktadır.

Hâmid'in, yine şakalı bir başlıkla, başladığı mektuplardan biri (Osman Bey'e yazılmıştır):

Yâ Hazret-i Osman

İstediğiniz vekâletnâmeyi nasıl yazacağımı bilmiyorum. Çiftliğin ne yeri hatırımda, ne de ismi. Konsolosumuz da burada değil. Onun için lütfen bana bir vekâletnâme sureti gönderiniz, yahut çiftliğin mekân ve ismini bildiriniz. Allah için ihmal etmeyiniz. Ben parasızlıktan o derece muztaribim ki, söylesem güler yahut acırsınız. Tütün parası bile bulamıyorum. Bunu yine siz biliniz, hanımlara söylemeyiniz. Zeyneb'in (bir eserinin adı) Ekrem'e (Recaizâde M. Ekrem) verilmemesi hakkındaki mülâhaza-i İbrahimiyyeyi bekliyorum. Sardanapal'ın (eserlerinden biri) ne olduğunu anlamak isterim. Sezâî'ye (Sâmi Paşa-zâde Sezâî) mektubumu kendisine yirmi yedi günde isâl etmişsiniz; pîr ol koca tenbel!. Londra'da kimseler kalmadı, herkes köylere firar etti; halbuki havaca en güzel mevsim şimdidir. Üç gün evvel cebimde iki lira vardı, bir saat içinde hepsini dün akşam bir nâzenine verdim!. Bugün bir buçuk şilinim var. Yarın o da olmayacak. Ne buyurursun bu hâle?. Hay Allah akıllar versin. Resm-i selâm mâlum, bâkî uhuvvet.

Cumartesi 15 ağustos 1302

Biraderin
Abdülhak Hâmid

Diğer sayfadaki mektubun baş kısmı.

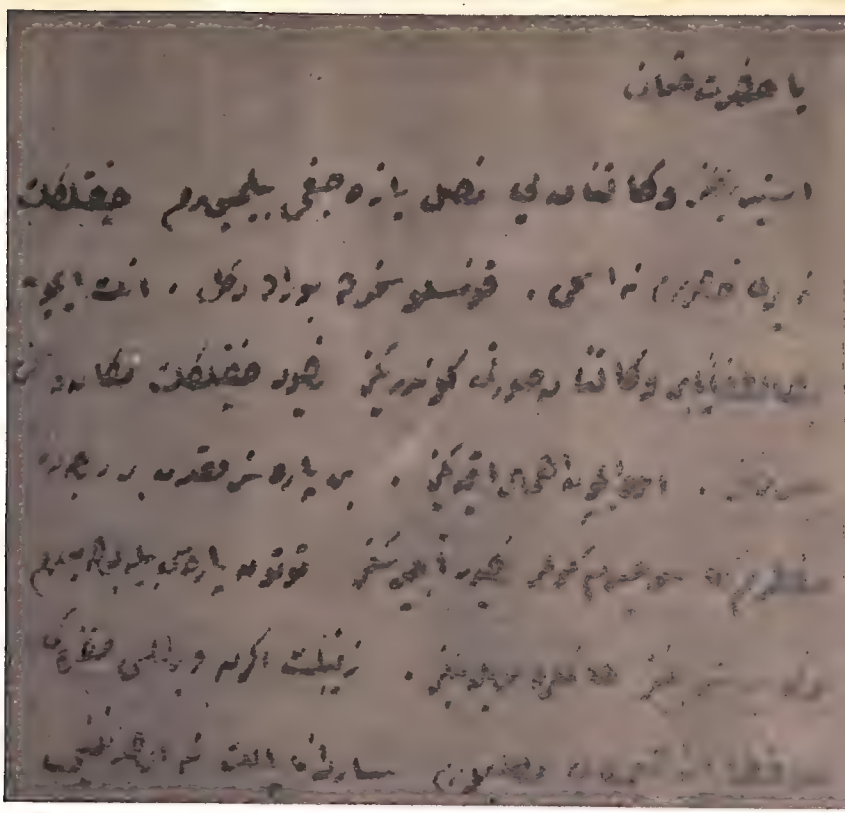

Hâmid'in bu mektuplarının bütünü yakın akrabasına hitaben kaleme alınmıştır. Bunlar içinde kız ve erkek kardeşlerine, bazen çocuklarına seslenenler de bulunmaktadır. Fakat, genellikle — sayı ve önem sırasıyla — şu üç kişiye gönderilmiştir: İbrahim Bey, Osman Bey ve İsmail Bey. Bu zatlar — bizim vardığımız sonuca ve kanaate göre — XIX. yüzyılın tanınmış şahsiyetlerinden Sâhib Molla'nın çocuklarıdır. Sâhib Molla, meşhur Pîrîzâdeler'dendir. Bilhassa dinî ilimler sahasında kendini tanıtmış bir kimsedir. Bilgili, hür düşünceli, sağlam karakterli olduğu için gerek II. Abdülhamid zamanında, gerek İkinci Meşrutiyet devrinde saygı görmüştür. II. Abdülhamid zamanında uzun müddet Şûrây-ı Devlet âzâlığında bulunmuş olan Sâhib Molla, II. Meşrutiyet'ten sonra âyân âzâlığı, dokuz ay kadar da şeyhulislâmlık yapmıştır. 1910 yılında Istanbul'da ölmüştür. Yayınlayacağımız mektuplardan çoğunun kendisine yazıldığı büyük oğlu İbrahim Bey, II. Meşrutiyet'ten sonra bir ara adliye nâzırlığında da bulunmuştur.

Sâhib Molla, Abdülhak Hâmid'in ablası ile evlendiği için, onun eniştesi olmaktadır. Bu zat, daha sonraları kendi akrabasından olan Fatma Hanım'ı da Hâmid'le evlendirmiş, böylece aradaki akrabalık iki taraflı bir hâl almıştır. Hâmid, Fatma Hanım'ın kocası olduğuna göre, onun akrabası bulunan Sâhib Molla'nın oğulları İbrahim, Osman ve İsmail Beyler de, bir bakıma kendisinin enişteleri sayılmaktadırlar. Kaldı ki akrabalık bu kadarla da bitmemektedir. Bu üç çocuğun anneleri, Hâmid'in kızkardeşidir; o halde onlar aynı zamanda hemşire-zâdeleridirler; yani şâir onların dayısı bulunmaktadır ve onlar da Hâmid'in yeğenleri olurlar...

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, mektupların çoğu bu üç kardeşten İbrahim Bey'e, bir kısmı Osman Bey'e, pek az bir kısmı da İsmail Bey'e gönderilmiştir. Bazı mektuplar iki veya üç kardeşe ortak olarak yazılmıştır. Daha az bir kısmının kime yazıldığı kesinlikle anlaşılamamıştır. Maamafih, bunların hepsi bir dosyada bulunduğuna göre, İbrahim Bey'in çok yakınlarına olduğu, bundan dolayı da onun tarafından toplanıp hepsinin bir araya getirildiği anlaşılmaktadır.

Elimizdeki bu mektuplardan en eskilerinin tarihi 1876, en sonuncusununki ise 1911'dir. O halde bu mektuplar Abdülhak Hâmid'in otuz beş yıllık bir hayat parçasını kapsamaktadır. Bu devre, aynı zamanda, onun hariciyede bulunduğu hiz-

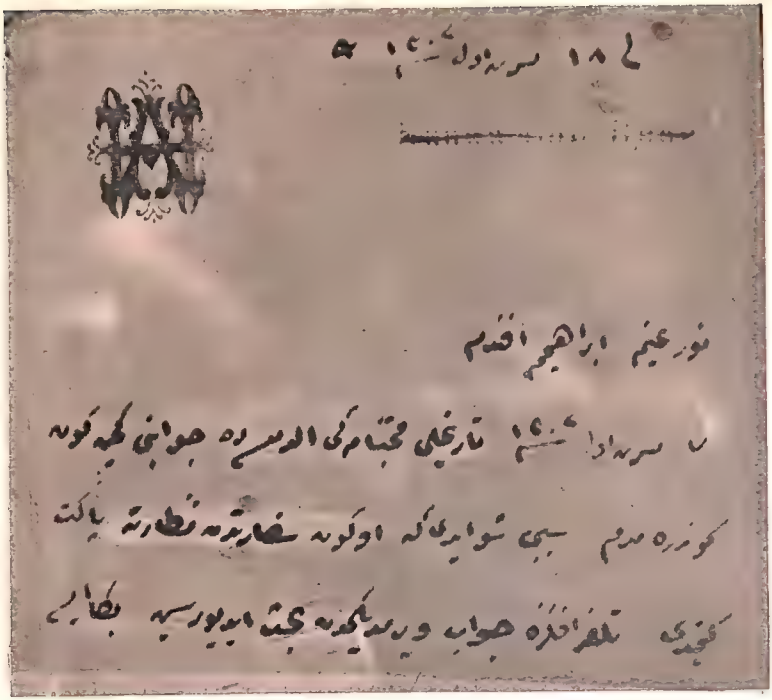

Hâmid'in antetli kâğıdına yazdığı mektubun baş tarafı. Mektupta yazdıklarının tamamı karşı sayfada.

met süresidir. Bu süre içinde şâir, zaman zaman yurda dönmüş, bir müddet kalmış sonra yeniden yurt dışına çıkmıştır. Bu otuz beş yıllık dönem içinde onun yurtta geçirdiği zamanın toplam sayısı — yıl olarak — beş, altıyı geçmez. Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki Abdülhak Hâmid — çocukluğunda ve ilk gençliğinde gittiği Paris ve Tahran dışında — ömrünün otuz yılını yabancı ülkelerde geçirmiştir. Bunun ortalama yirmi yılı da, Londra'ya düşmektedir. Birçok eserlerinden, açık veya kapalı olarak, mektuplarının ise çoğundan açık olarak anlaşılır ki Hâmid, İngilizler'i pek sevmemektedir; hattâ Mütareke'den sonra Viyana'ya gidişini, İstanbul'u işgal eden İngilizler'in kendisine bir kötülük yapmasından korkarak, «kaçma» şeklinde niteleyenler de vardır. Bu, belki onun bir kuruntusudur. Ama ne olursa olsun Hâmid, İngilizler'i pek sevmemekte, fakat buna karşılık Londra'ya derin bir sevgiyle bağlı bulunmaktadır.

Mektupların Türkiye'ye gönderildikleri yere gelince: Bunlar Kafkaslar'dan, Yunanistan'dan, Hindistan'dan, Viyana, Paris, Lahey, Brüksel ve çoğu da Londra'dan yazılmıştır.

Bu mektuplar, konuları ve samimîlikleri bakımından olduğu kadar, dil ve ifade bakımından da tanınmış edebiyatçılara yazılanlardan çok farklıdır. O mektuplarda daha resmî, daha temkinli, hattâ daha edebî bir dil kullanan şâir; bunlarda daha samimî, daha lâubâlîdir. İfade ise, öbürlerinden ve hele eserlerindeki ifadeden hayli farklıdır. Hâmid'i sadece eserlerindeki dil ve ifadesiyle tanıyanlar, hattâ yayınlanmış mektuplarını okumuş olanlar, buradaki çok açık, çok duru yazısı karşısında âdeta şaşırabilirler. Eserleri ve o mektuplarıyla bunlar arasında öylesine büyük fark vardır. Bu da, her zaman ve her ülkede rastlandığı gibi, bir sanatkârın eserlerindekiyle hususî hayatındaki dil anlayışına güzel bir belge teşkil etmektedir.

Konular da böyle şahsî ve ailevîdir. Hâmid, bu mektuplarda, büyük bir şâir olarak karşımıza çıkmaz; bu mektuplarda o da herhangi fâni bir insandır.

Geçim sıkıntısından, çeşitli aile meselelerinden, meslek rekabeti ve kıskançlığın-

18 Teşrinievvel 1302

Nûr-ı aynim İmrahim'im efendim

7 teşrinievvel 1302 tarihli muhabbetnâmeni aldımsa da cevabını geçen gün gönderemedim. Sebebi şu idi ki, o gün sefaretten nezârete paket gitmedi. Telgrafımıza cevap vermediğimden bahsediyorsun. Bana ise sizden hiçbir telgraf gelmedi. Kiminle ne vakit gönderdiniz? Götüren adam zâyi etmiş değilse, telgrafhanede mi kaybolmuş diyelim? Hüseyin'in (oğlu) mektep için serkeşlik etmesine sebep nedir, kendi neyi bahane ediyor? Tarafımdan ona haber veriniz ki, mektebe devam etmediği halde (etmezse demek istiyor) mücazat etmeye (cezalandırmaya) sizi vekil ederim. Haylazlık etmesin, aklını başına toplasın. Her ne ise şimdi yine devama başlamış, teşekkür ederim. Şayet tekrar bir münasebetsizlik edecek olursa bana bildiriniz. Hâmide (kızı) ne yapıyor? Vâlidemin gözlerinin iyice olduğunu haber aldığıma pek memnun oldum. Lâkin benim sizi fevkalâde göreceğim geldi. Muallimenin gaybubeti çok devam ederse, zannederim ki istizanında istical etmekliğim lâzım gelir. Vaşington hususunda ne yaptın, ricalarımın hükmünü icra ettin mi? Bir de muallimeyi gördünüz mü? Sardanapal'ı (eseri) eğer bugün paket giderse göndereceğim. Bu mektubumu alınca lütfen nezârete gidip sorarsın, yahut Şûrây-ı Devlet'te dairede araırsın. Dediğim gibi kitap Arakel'e (o zamanın tâbîlerinden biri) verilecek. Arakel Efendi suretini alıp, bize ve aslını maarife verecek. Arakel istemez ise Karabet'e (o zamanın tâbîlerinden biri) sormalı. Elhasıl hangisi çok para verirse kitabı ona ver kardeşim. Bunu da Garam (eserlerinden biri) gibi yapmayalım. Canım kardeş, böyle işlerde ihmal etme; biliyorsunuz ki sizden başka kimsem yoktur. Bombay Şehbenderi Hüsnü Bey için telgrafla müsaade taleb etmiş, lutfet de gidip Fehim Bey'i gör ve müsaadenin itâsını tesrî et. Zira Hüsnü Bey pek ziyade sıkılmakta imiş, birkaç kere keyifsiz olmuş; şimdi ise zayıf olduğundan korkmakta hakkı vardır. Beyefendimizin (İbrahim Bey'in babası) Halep memuriyetinde İngiltere'nin zâta ait bir ısrarı olmadığını biliyorum. Sefaret bu işde bir gûnâ tavassutta bulunmadıysa da, istihbarıma göre, İngiltere devleti Haleb'e bir memur izâmını Bâbıâlî'den musırrâne taleb etmiş, bu da kendi sefaretleri marifetiyle olmuş. Bulgaristan işlerinde ben daha kimsenin muzafferiyetini görmüyorum. Netice henüz kabil-i tahmin değildir. Asıl ehemmiyetli madde İngilizler'in henüz Mısır'ı tahliye etmemeleridir. Başka yazacak bir şey var mı, yok mu tahattur edemiyorum. Londra'nın dumanlı havaları başladı. Ben kendime mâlihulya denilen hastalıktan bazı alâmetler görüyorum. Bilmem ki Londra'nın havası iktizası mıdır, yoksa kendi zihnimdeki havanın belâsı mıdır? Her ne ise Allah cümleyi şifâyâb buyursun. Resm-i selâm mâlûm; cümlenizi Cenâb-ı Hakk'a emanet ederek mektubuma hitam veririm kardeşim.

Abdülhak Hâmid

H.

Ekrem ve Sezâi ve Bâkî Beyefendiler'i gördüğün zaman, son mektuplarıma cevap almadığımdan müteessif olduğumu ve Tahir Bey'i gördüğün vakit Gayret'in (bir dergi adı) gelmemekte olmasına teessüf ettiğimi lutfen söyler misin?

dan, bazı para ve emlâk işlerinin görülmesinden, akrabalarının yahut çocuklarının sağlık durumundan, alınan, gönderilen hediyelerden, padişahtan ve devlet ilerigelenlerinden, zaman zaman bazı siyasî ve askerî olaylardan, — pek az da — edebiyattan ve edebiyatçılardan söz eder. Çapkın bir adamdır; Londra'da tek durmamaktadır, devamlı eğlence yerlerine gitmekte, sık sık da âşık olmaktadır. Mektuplarda, yer yer bu aşklarından da bahs açar. Ve nihayet şakacıdır. İçinde bulunduğu ruh hâllerine göre mektuplarına şaka ve mizah unsurları katar.

Batı ülkelerinde tanınmış bir sanatkârın, devlet adamının, askerin ve benzeri ünlü kimselerin özel hayatları ile ilgili belgeler daima büyük alâkayla ve heyecanla karşılanır; bunlardan ele geçirilebilenler yayınlanır. Böylelikle onların kişiliklerini meydana getiren içyüzleri hakkında da bilgi edinilmiş olur. Hâmid'in elimizdeki bu mektupları — edebî hayatına doğrudan doğruya olmasa da — onun gerçek karakterine, kişiliğine birçok yönlerden ışık tutacak değerdedir. İleride

Nûr-ı aynım Osman'ım Efendim

Mektubunu aldım. Yalnız bugün cevap veremiyeceğim. Yine Hüseyn'i gördüm, Nelly Hanım'ı gördüm. Hamdolsun âfiyettedirler. Ben de hamdolsun âfiyetteyim ve yalnız ihbâr-ı âfiyet için bu satırları yazıyorum. Eller, etekler ve gözleri öperim ve cümlenizi Allah'a emanet ederim iki gözüm. Bir, iki gün sonra bir uzunca mektup dahi vaad-ederim, bâkî dua.

1 ağustos 1331

Müştâkın
Abdülhak Hâmid

onun hakkında daha derinlemesine incelemelerde bulunacak olanların, yayınlayacağımız bu mektuplardan çok yararlanacaklarını ummaktayız. Bunların yayınlanmasının temel sebebi de budur. Abdülhak Hâmid'in mektuplarını, bir bütün hâlinde yayınlamadan önce; «Hâmid'in Şakaları», «Hâmid'in Aşkları», «Nâmık Kemal'in Ölümü Karşısında Hâmid...» gibi bazı genel bahisleri, ayrı ayrı mektuplarından derleyip okuyucularımıza sunmayı uygun gördük.

HÂMİD'İN ŞAKALARI

Hâmid, mektuplarındaki satırlar arasına sık sık alaylı, mizahlı şakalar yerleştirmektedir. Meselâ — aşağıda görüleceği gibi — Londra'da bir genç kızdan İngilizce dersleri almaktadır. Âdeti olduğu üzere ve hemen gördüğü her güzel kadına olduğu gibi buna da vurulmuştur. Bu kadınla olan arkadaşlığından, onun eşsiz güzelliğinden söz edip durmaktadır. Bir seferinde, yazdığı mektupta bu kadından bahsetmemiş olmalı ki; Osman Bey, kendisine: «Şu senin muallime-i bî-hemtâ diye anlattığın kadından bahis yok mu?» diye sormuştur. Hâmid, ona şöyle cevap vermektedir: «Muallime-i bi hemtâ'dan bahis öyle mi? Kapar da kaçar mısın? Hiç öyle iki, üç satırlık bir mektubuna karşı muallime-i bî-hemtâ'dan bahsolunur mu?» demekte; böylelikle kısa mektuplardan şikâyetçi olduğunu, ancak uzun mektuplar alacak olursa bu çeşit kıymetli mevzulardan söz açacağını bildirmektedir.

Mektup yazmakta kendisi de pek cömert değildir ama, yeğenlerinden almadığı zaman, onlara sık sık sitem etmektedir: «Vay tenbellerin tâc-dârı (kralı) vay», «Yahu sizler bana mektup yazmamayı, sırayla bana küsmeyi tenbelliğe mahsus bir merasim hâline mi getirdiniz ne?» diye onlara çıkışır. Bu «ne» şeklindeki sual veya şaşma sözünü mektuplarında bilhassa pek çok kullanmaktadır: «Bugün ağustosun iptidası, o kadar biliyorum ne!.», «Üç gündür cebimde yarım şilin var. Ne!.»

Bu «ne» leri, tanıdığı ve sevmediği birinin ağzından alarak, onunla alay etmek için kullandığı da akla gelmektedir. Meselâ bir mektubunda yine cümleyi «ne!. ne!.» diye bağladıktan sonra, «Beni dinle; şimdi biz ne'yi değiştirdik. Âsım Paşa merhumunki gibi kalın «ne»nin modası geçti. Şimdi ince «ne», yani Rum ağzı «ne» kullanıyoruz; gayet de uzun: Neee!... Bu da Rüsdem Paşa modası...» diye açıklamalarda bulunuyor.

Hâmid, bir defasında uzun mektup yazamıyacağının sebebini şöyle çok ciddî (!) bir sebebe bağlıyor: «Bu hafta size cevap veremiyeceğim, yani uzun yazamıyacağım. Niçin dersiniz? Hava pek güzel de, biraz gezmeye gideceğim». Ama hava güzel olmadığı zaman da bir başka mazereti hazırdır. Şöyle der: «Hava fena, kalem kırık, kâğıt berbat, mürekkep cicos...»

Mektuplarının hitapları da güzeldir. Eğer yazdıklarına kızgın yahut gücenik ise: «Bana bakın kardaşlar!...» veya: «Kim isterse o okusun» diye başlar. Yok eğer keyfi yerinde ise: «Nûr-ı aynım İbrahim'im merhaba - Nûr-ı çeşmim Osman'ım esselâmü aleyk» der. Bazan da: «Ve aleykümüsselâm nûr-ı dîdem efendim» diye başlık atar. Başka bir mektubunun hitabı ise gerçekten güzeldir: «Saadetlû, faziletlû, atûfetlû efendim» dedikten sonra, bakar ki bu basbayağı aruz veznine uymuş; hemen bu hitabın üstüne veznin kalıbını ilâveyi de ihmâl etmez: «Mefâîlün - mefâîlün - mefâîlün - feûlün».

Çamlıca'daki köşküne dair bazı sorular sormuş — ve anlaşılan — cevap alamamıştır. Bu sefer sitemini şöyle belirtir: «Canım İbrahim; sorması ayıp ama, bizim Çamlıca köşkü hâlâ yerinde duruyor mu, yoksa geçenki fırtınalardan birinde tebdil-i mekân mı etti?...»

Bazan kuru sıkı tehditler de savurur: «Beni büsbütün ve hepiniz birden unuttunuz ise, haber veriniz de, ben de burada ya gâvur olayım, yahut kendimi gidip Taymis'e atayım da kurtulayım». Bu tehdidin: «Istanbul'a geldiğim zaman sakal-

Hâmid'in resimli bir kâğıda yazdığı mektubun baş kısmı.

larınızı yolacağım...» gibilerden adamakıllı genişlediği de olur. Ne var ki, zaman zaman, bu şakaları tam bir hüznü de ifade eder: «Bâkî uhuvvet, biraz da temenni-i insaf ve mürüvvet...»

Hindistan'dan yazdığı bir mektupta, rütbesinin bir derece yükseltilmesi için bir dilekçe yolladığını, bunun sadrâzamın eline değdirilmesini ister ve şunları ilâve eder: «Sadrâzamın eline değmeyip de Zihni Efendi'nin eline geçerse, emin olmalıyız ki, sadrâzamın eline değemez. Reşid Bey tavsit olunsa vermez. Çünkü onun şaşı gözü bizim bir tanemizi iki tane görür de bunu fazla bulur. Şaşı göz çok görür; rütbem terfi olunmazsa tamamen kaldırılmasını isteyeceğim; zira bugünkü rütbemden ben bile utanıyorum».

«İsmail Bey, yahu, mevlânâ!. Hani senden mektup, çay??.», «Haydi bu hafta da tahammül edeyim; havalar fena gidiyor yahu!...», «Geçen gün de, kulağı, kuyruğu kesilmiş kedi yavrusu gibi, bir aylık verdiler; Allah aylık eyliye...» ...gibi, günlük olayları şaka içinde hazmetmeye çalışan satırlarına ise ikide birde rastlanmaktadır.

Bazan bir mektubu güzel güzel yazarken, anlaşılan içi sıkılmıştır ki, (tafsilâtın kalanı gelecek haftaya bırakıldı) mânâsına: «Tafsilât-ı bâkiye hafta-i âtîye muallâk bâd» deyip işin içinden çıkar ve imzasını atıp zarfı kapatır.

HÂMİD'İN AŞKLARI

Mektuplarından birinde de göreceğimiz gibi «Ne yapalım efendim, şâiriz; güzellik âşıkıyız. O güzel yüz vermezse, yüz veren bir güzel bulmaya çalışacağız...» diyerek — hemen her şâir gibi — güzelliği sadece kadın ve kızlarda arayan Abdülhak Hâmid'in gerçek bir çapkın olduğunu, Türk edebiyatıyla biraz olsun meşgul olmuş bulunan hemen herkes bilmektedir. Ancak şâirin, bu bilinenlerin dışında, muhakkak ki daha birçok aşkları vardır. İşte bu mektuplarından, onun şimdiye kadar gizli kalmış, daha başka bazı aşklarını da öğrenmek fırsatını bulmaktayız.

(Devamı gelecek sayıda)

Fethe ve Fâtih'e Dair

Yazan: Dr. Razi Maner

«Médecine de France» adlı tıp mecmuasının 84. sayısında Dr. Anghélos Keusséoğlu imzasıyle «Les dernières heures de Constantinople» isimli bir yazı çıkmıştı. Tarihî gerçekleri tamamen tahrif eden bu yazı üzerine Dr. Razi Maner, Fransızca bir makale yazmış ve tamamen Batı kaynaklarına dayanarak Köseoğlu'nun yersiz iddialarını çürütmüştü. Bu makalenin, yine Dr. Maner'in kaleminden çıkan Türkçe'sini okuyucularımıza sunuyoruz.

Dr. Angelos Köseoğlu'nun iddialarının başlıcaları söyle sıralanabilir:
sıralanabilir:

1 — 1453'de Istanbul'u fetheden Türk ordusunun mevcudu 400 bini bulduğu hâlde, ecnebî yardımcılarla takviye edilmiş olan Bizans ordusunun bütün mevcudu 9.000 kişiden ibaretmiş; fakat buna rağmen Türk ordusu fevkalâde zayiata uğramış ve hattâ fetih günü ordu içeri girdikten sonra bile birçok efrâdı imhâ edilmiş.

2 — Türk ordusu Istanbul'a cebren değil, Rumlar'ın her nasılsa unutarak açık bırakmış oldukları Canbazhâne Kapısı'ndan (Kerkoporta) girmiş.

3 — Şehrin sukutu üzerine Ayasofya kilisesine iltica etmiş olan halk kitlesi «en şenî' katliâm» ile imha edilmiş.

4 — Muasır Bizans müverrihlerinden Dukas'ın ifadesine göre umumî ve hususî kütüphanelerin bütün kitaplarıyla vesikaları yakılıp, yırtılmak suretiyle eski ilimden hiçbir eser bırakılmamış ve netice olarak insan zekâsı, tarifine imkân olmayan büyük bir fakra uğratılmış; birçok mukaddes tasvirler de imhâ edilmiş.

5 — Fetih günü Istanbul ahalisi katliâm edilir veyahut esir alınırken, birçok lekesiz bâkirelerle râhibeler, kendilerini kuyulara atarak intiharı tercih etmiş.

6 — Fâtih Sultan Mehmed, bir sefâhat âleminde son Bizans başkumandanı Notaras'ın küçük oğlunu menfur bir maksatla huzuruna istemiş, fakat babası göndermeyince bütün aileyi idam ettirmiş.

7 — Bugün ilmin Ortaçağ'a nihayet vererek insanlık tarihinde yeni bir devir açmış gösterdiği büyük Fâtih, «kızgın bir canavar» dan başka bir şey değilmiş.

Rum doktorun bu iddialarıyla iftiralarının hiçbiri doğru değildir; şimdi sırayla gözden geçireceğimiz vesikalar bu noktayı tamamıyle tavzih edecektir:

1 — Her şeyden evvel bir kere, Türk ordusunun mevcudu 400 bin değildir. Bizans ve eski Garp menbâlarındaki mütenâkız ve mübalâgalı rakamları büyük bir Fransız âlimi işte şöyle sıralamaktadır (Ferdinand Lot, «L'art militaire et les armées au Moyen âge en Europe et dans le Proche Orient», Paris, 1946, C. 2, S. 235):

«Türk ordusu hakkında muâsır müellifler tarafından ileri sürülen ve yeni müverrihler tarafından da büyük kısmı kabûl edilmiş olan tahminler şâyân-ı hayrettir. Montaldo 240.000, Dukas 250.000, Francis 258.000, Sakız Başpiskoposu Leonardo

ile Kritovulos 300.000 ve Halkokondilis de 400.000 gösterir. En mutedilleri olan Filelfo ise 60.000 piyade ile 20.000 süvariden bahsetmektedir. Şimdiki tarihçiler 150 bin raddelerinde durmaktadırlar».

Bununla beraber, Ferdinand Lot, bu rakamların en mutedili olan 80 bili bile çok görmekte, mükemmel bir topçu kuvvetine istinad eden Fâtih'in o kadar askeri olduğu takdirde şehri bir hamlede fethedebileceğinden bahsetmektedir. Fransa Enstitüsü âzâsından Louis Bréhier'nin şu ifadesi de Ferdinand Lot'yu tamamiyle teyid edecek mahiyettedir (Vie et mort de Byzance, Paris, 1947, S. 517):

«Türk ordugâhını dolduran 160 - 200 bin kişi içinde takriben 60 bin muharib vardı ve bu muhariblerin bir çoğu da başıbozuklarla gayrımuntazam efraddan ibaretti. Üst tarafı, ordunun mâneviyatını takviye eden imamlarla dervişlerden ve ganimet ümidine kapılıp gelmiş seyyar satıcılardan mürekkepti».

Osmanlı menbâlarında tesadüf edilen ve 30 binden başlayıp 70 bine kadar çıkan rakamlar da Fransız âlimlerinin bu mütalaalarını teyid etmektedir.

Umumiyetle 30 - 70 bin kişilik Türk ordusuna mukabil, Bizans ordusunun 15 - 20 bin kişilik bir kuvvet olması lâzımgelir. Tarihin kaydettiği bütün muhasaralar gözden geçirilecek olursa, açıkta harbeden ve umumî hücumlarında büyük zayiat veren taarruz ordularının, surları siper ittihaz eden müdafaa kuvvetlerinde daha üstün olmaları ne kadar tabiî olduğu kolayca anlaşılır. Üstelik Istanbul müdafaasına sivil ahalisi de iştirak etmiştir. Schlumberger şöyle diyor:

«O kadar korkulan Türk, hücuma kalkınca veya hisarı topa tutunca, hangi ırktan ve hangi mezhepten olursa olsun, bütün mahsurlar, aralarındaki ihtilâfları unutarak surlara koşup, son melceleri olan şehri elbirliğiyle müdafaa ediyorlardı».

Dr. Köseoğlu, fetih günü Türk ordusu içeri girdikten sonra bile Bizanslılar tarafından çok ağır zayiata uğratılmış olduğundan bahsetmektedir; bu iddia kat'iyen doğru değildir. Son Bizans müverrihlerinden Dukas, bu noktayı şöyle anlatır:

«Türkler, gece yarısından sonra saat birde Istanbul'a girdiler ve yalnız üç şehid verdiler; buna mukabil, Edirnekapısı'ndan saraya gelinceye kadar, gerek firarîlerden, gerek müdafaada bulunanlardan iki bin kişi öldürdüler».

Bu fıkradan anlaşılan ikinci bir hakikat de Yunanlılar'la, onlara tarafdar Avrupa müelliflerinin «katliâm» ismini verdikleri Rum zayiatının ehemmiyetsizliğidir. Muhasara ettiği şehre girmiş muzaffer bir ordunun karşılaştığı mukavemetçilerden iki bin kadarını imha edip, üst tarafına dokunmaması bir Ortaçağ barbarlığı değil, zamanımızın bile birçok orduları için bir medeniyet ve insaniyet dersi demektir.

2 — Dr. Köseoğlu'nun Türk ordusunu her nasılsa açık kalmış olan «Kerkoporta = Canbazhâne - kapısı»ndan tesadüfen şehre girivermiş göstermesi de, Bizans izzetinefsinin ikide bir tekrarından pek hoşlandığı bir teselli masalından başka birşey değildir!

Buna mukabil, Bizans cephesinde harekâta bizzat iştirak edip bütün vukuatı kendi gözleriyle gören Venedikli Nicolo Barbaro, muzaffer Türk ordusunun Istanbul'a hangi noktadan ve nasıl girdiğini şöyle anlatır («Giornale dell'assedia di Constantinopoli»nin 1856 Viyana tab'ından Ş. T. Diler tercemesi, «Konstantiniyye Muhasarası Ruznâmesi», Istanbul, 1953, S. 66):

«Güneş doğarken Türkler, San - Romano (= Topkapı) noktasından şehre girdiler, bu noktada surlar, onların topları tarafından yere yıkılmıştı».

Türk düşmanı Schlumberger'nin Istanbul fethine ait eserini «adım adım» takip ettiğinden bahseden Dr. Köseoğlu'nun işine gelmediği için hiç bahsetmediği mühim bir nokta vardır; mehaz ittihaz ettiği eserin 295'inci sayfasında Türk ordusunun Istanbul'a mâhud «Kerkoporta»dan girmiş olmadığı işte şöyle izah edilmektedir:

«M. Pears izahatına devam ederek işte bu noktadan (Kerkoporta'dan) şehre girmeye muvaffak olan birkaç Türk'ün yağmadan başka bir şey düşünmedikleri için ilk iş olarak Chora ve Saint-Jean ismindeki zengin manastırlarla Vlakherne = Blachernes ismindeki imparatorluk sarayına doğru koştuklarından, fakat vaziyetten anlaşıldığına göre İtalyanlar'ın Bocchiardi ailesinden üç kahraman kardeşle askerlerinin bunları püskürtmeye, hattâ o sur çevresini istirdada ve Kerkoporta'dan yeni Türk kitleleri girmesine bir müddet daha mâni olmaya muvaffak olduklarından bahsetmektedir. Hattâ kapıyı kapamıya bile muvaffak olduklarına ihtimal verilebilir. Kritovulos'un Türkler'i bu kapıdan girmiş göstermemesi çok şâyân-ı dikkattir. Bizim bundan anladığımıza göre, eğer bu müellif o vaziyetten haberdar olabilmişse, herhalde pek ehemmiyetsiz bir hâdise telâkki etmiş olması lâzımgelir».

Dukas'tan başka hiçbir menbâda tesa-

düf edilmeyen bu «Kerkoporta» hikâyesinin millî ve dinî bir teessür hissine kapılan o müteassıp müverrih tarafından uydurulmuş olmak ihtimali bile vardır. Zaten bunu kolaylaştıracak bir Bizans an'anesi de rivayet edilir:

3 — Dr. Köseoğlu'nun muzaffer Türk ordusunu Ayasofya kilisesine iltica etmiş olan mağlûp Bizanslılar'ı «en şenî katliâm» ile imha etmiş göstermesi, bazı Türk düşmanlarının öteden beri ileri sürmekten zevk aldıkları bir iftiranın tekrarından başka birşey değildir. Unutmamalıdır ki, Türk zaferi, üzerine Bizanslılar Ayasofya kilisesini son bir mukavemet merkezi hâline getirmişler, cepheden kaçan birçok Rum ve Latin askeriyle ahaliden, zâdegândan ve papazlardan birçokları buraya sığınıp, kilisenin büyük tunç kapılarını kapamışlar ve Türk askerinin ihtarına rağmen, bunları açmaktan imtina etmişlerdir. Öyle bir günde böyle bir mukavemet merkezine hangi ordu göz yumabilir? Kapıların nihayet baltalarla sökülerek açılmış olması işte bundan dolayıdır. Lamartine, içerideki manzarayı şöyle anlatır (Histoire de la Turquie, C. 3, Paris, 1869, S. 247):

«Silâhlarını bırakıp titreşen bu insan kütlesinin manzarası, İkinci Mehmed'in askerlerini silâh kullanamıyacak hâle getirdi».

«Ayasofya avlusu, hiçbir cinayetle lekelenmemiştir».

Bu hakikati Türkler'e ateş püsküren Bizans müverrihlerinden meşhur Dukas bile itiraf etmiştir (Aynı eser, S. 391):

«Ellerinde kılıçlarla içeri giren Türkler, mahşer gibi bir insan kitlesiyle karşılaşınca, her biri kendi hissesine düşecek esirleri seçti ve hiçbir mukavemet görmeksizin zincire vurdu».

Fakat medenî Türk askerleri, kadınlara zincir vurmuyordu; yine aynı Bizans müellifi aynı sayfasında bu hakikati de şöyle anlatır:

«Erkekleri iplerle, kadınları da kendi kordelâları ve mendilleriyle bağladılar».

Yeni müelliflerin tetkikleri de bu hakikati teyid etmektedir; meselâ Louis Bréhier yukarıda bahsi geçen eserinin 252'inci sayfasında Ayasofya'da toplanan kalabalığın kâmilen esir edilmiş olduğunu anlatır. Dr. Köseoğlu'nun «adım adım» takip ettiğinden bahsettiği Schlumberger'nin Istanbul fethine ait eserinin 338 - 339'uncu sayfalarında o Türk düşmanı müellif bile aynı hakikati itiraf etmek mecburiyetinde kalmıştır.

4 — Dr. Köseoğlu, Istanbul'un fethi üzerine Türkler'in Bizans kütüphanelerindeki bütün kitaplarla vesikaları yakıp, yırtmak suretiyle eski ilimden hiçbir eser bırakmadıklarını ve netice itibarıyle insan zekâsını tarifine imkân olmayan büyük bir fakra uğratmış ve kiliselerdeki mukaddes tasvirleri de imha etmiş olduklarını iddia ediyor ve bu hususta da müverrih Dukas'a istinad etmek istiyor! Bu iddia da bundan evvelkiler gibi bir iftiradan başka birşey değildir.

Dukas şöyle diyor:

«Yığınlarla kitapları yük arabalarına doldurup götürdüler, şarka ve garba dağıttılar. Aristo ile Eflâtun'un ilâhiyyâta vesâir ilimlere ait on cildini, bir akçaya verdiler. İnanılmayacak yekûnlar tutan mukaddes İncil kitaplarını, altın ve gümüş tezyinatından tecrid ettikten sonra sattılar ve attılar».

En şiddetli Türk düşmanlarından olan Dukas'ın işte bu şehâdetiyle de sabittir ki, Türkler hiçbir ilmî eseri yakıp, yırtmamışlardır. İki ay can verip, kan döktükten sonra, ganimet olarak ellerine geçen kitaplara hürmet etmesini bilen Türk askerleri, bunları yalnız satmakla iktifa etmişlerdir. İnciller, ilmî eser olmadığı ve kendileri de Hıristiyan olmayıp Müslüman oldukları için, bunlardan bazılarını fırlatıp atmış olabilirler; fakat her halde onların bile işe yarayacak vaziyette olanlarını atmamışlar, satmakla iktifa etmişlerdir. Yırtılmayıp atılan İnciller'i de her halde Hıristiyanlar yerde bırakmayıp toplamışlardır!

Şu noktayı da unutmamalıdır ki, Dr. Köseoğlu, Bizans'ın umumî ve hususî kütüphaneleri muhteviyatını çok büyük bir mübalaga ile göklere çıkarmaktadır. Fetih devrinde Bizans artık mühim bir kültür merkezi vasfını çoktan kaybetmiş, eskiden burada toplanmış olan kitaplar çoktan beri Avrupa'ya ve bilhassa İtalya'ya götürülmeye başlamıştı.

Steven Runciman, kitap buhranından muztarip olan Istanbul'un hâlini şöyle anlatır (La civilisation Byzantine, J. Lévy'nin Fransızca tercemesi, Paris, 1934, S. 242):

«Kütüphanesizlik yüzünden mütemadiyen müşkülât çekildiği anlaşılmaktadır. 476'dan beri umumî kütüphaneler artık mevcut değildi. Manastırlarla kiliselerde ekseriyetle kitap koleksiyonları vardı; bu koleksiyonlar da ilâhiyâta ait eserlerden mürekkepti. Her halde âlimlerin girebildiği büyük birtakım hususî kütüphaneler yok değildi ve içlerinde bazı papazlar da bulunmakla beraber, ekserisi ruhban sınıfına mensup olmayan bir miktar müstensih de elyazmalarını istinsâh etmek-

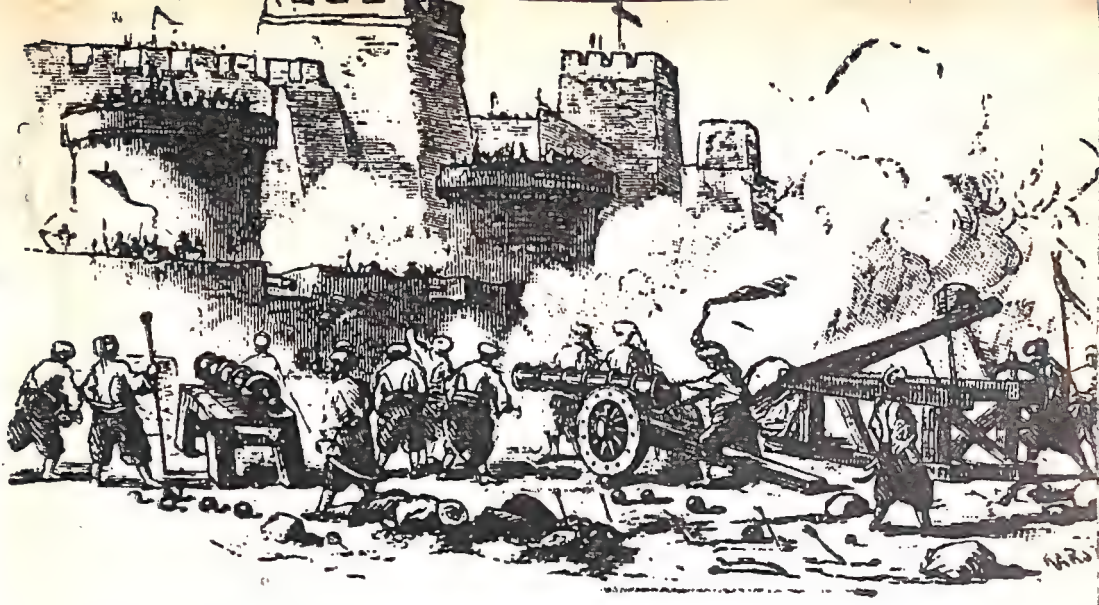

Türk topçusu Istanbul surlarını dövüyor.

teydi. Fakat güzel kitapları Bizanslılar ihraç ederlerdi».

Bu vaziyet ortadayken, Istanbul fethinin insan zekâsını son derece zayıflatmış olduğundan nasıl bahsedilebilir?

Dikkat edilecek çok mühim bir nokta daha vardır: Bizans'ın eski kitap koleksiyonları Türkler tarafından değil, 1204 tarihinde Şarkî-Roma'yı zapteden Haçlılar tarafından yakılıp yırtılmak suretiyle imhâ edilmiştir. Steven Runciman meseleyi şöyle anlatır:

«1204 yağması Bizans'ın bütün maarif teşkilâtını altüst etti. O sırada Yunan kültür hareketi şâhikasına ermişti; Michel Acominate mazisiyle klasik kültürüne hayran olduğu Atina'ya henüz hareket etmiş ve büyük rûhânîlerden Selânikli Eustate da Pindare tefsirlerini ikmâle muvaffak olmuştu. İşte o vaziyette bütün talebe dağıtıldı; kütüphanelerin muhteviyatı kayboluverdi; çünkü bunları dolduran kitaplar Latinler'in tutuşturdukları alevler içinde kül olup gitmişti».

O devirde yaşayan ve bu Latin vahşetlerini gözleriyle görüp Türk hakimiyyetine rahmet okuyan Bizans müverrihlerinden Nikitas bu Haçlı zulümlerini işte şöyle anlatır («Histoire de Constantinople» külliyatı, Cousin tercemesi, C. 5, 1685 Paris tab'ı, Nicetas tarihi, «Histoire de l'empereur Alexis Ducas» faslı, S. 407):

«... Harp gürültüleriyle boru seslerine alışkın olan atlarına binip kılıçlarını çekerek evlerle kiliseleri yağma etmeye başladılar. İfademe nasıl bir tertip vereceğimi ve o canilerin irtikâb ettikleri din düşmanlıkları kıssasına neresinden başlayıp ne suretle devam ve nasıl ikmâl edeceğimi bilmiyorum. Dini bütün Hıristiyanlar'ın ibadet etmeleri lâzım gelen mukaddes heykellerini kırdılar. Hıristiyanlık şühedâsının mukaddes emanetlerini söylemekten hayâ duyacağım yerlere attılar. Hele Ayasofya kilisesine revâ gördükleri hakareti düşündükçe haşyet içinde kalmamak kabil değildir. Gayet kıymetli maddelerden mamûl olan ve bütün milletleri hayran eden kilise mihrâbını kırıp, parçalarını aralarında taksim ettiler ve güzellikleriyle kıymetlerini sözle tarih etmekten âciz olduğum diğer tezyinatı da bölüştüler. Mukaddes kaplarla kilise mihrâbından, rahlesinden ve kapılarından söktükleri işlemeli ve altın yaldızlı gümüşleri ve daha birçok mefruşatı götürmek için kilisenin içine atlarla katırlar soktular; bu hayvanların bazıları, çok kaypak olan zemin döşemelerinin üzerine düştüğü için, kılıçlarıyla delik deşik edip, kiliseyi bunların kanları ve pislikleriyle telvîs ettiler».

Bundan sonra Haçlılar'ın bütün şenâatlerini uzun uzadıya anlatan Nikitas, bir Lâtin fâhişesinin Ayasofya'da Ortodoks patriğinin makamına oturup, hayâsızca bir şarkı söylediğinden ve sonra kalkıp raksettiğinden, Bizans kızlarıyla kadınlarının tecavüze uğradığından ve o Garp

«barbarları»nın hiçbir şeye hürmet etmediklerinden yana-yakıla bahsetmektedir. Bu sözler, vatanı düşman istilâsına uğramış bir Bizanslı'nın iftirâları ve hattâ mübalâgaları zannedilmemelidir. Dördüncü Haçlı seferine bizzat iştirak etmiş ve bu seferin en mühim şahsiyetlerinden sayılan meşhul Mareşal Geoffroi de Ville - Hardouin de «Conquête de Constantinople» ismindeki eserinde, Haçlılar'ın Bizans'taki katliâmını, ahalinin esir edilmesini ve yapılan yağmacılığın fecaatini bütün tafsilâtıyle anlatmakta ve bu suretle Nikitas'ı tamamıyle teyid etmektedir; meselâ katliâma ait fıkrası işte şöyledir (Fransa Enstitüsü âzâsından Natalis de Wailly neşri, Paris, 1882, S. 142):

«İşte o zaman Rumlar'ın nasıl yere serildiğini, binek ve alay atlarıyla erkek ve dişi katırlarının vesâir ganimetlerin nasıl alındığını görmeliydiniz. Ölüleriyle yaralıları o kadar çoktu ki, haddi, hesabı yoktu».

Zaten Avrupa Katolikleri, Bizans Ortodoksları'nı Hıristiyan saymadıkları için, yıllardan beri Istanbul'u zabtedip Rumlar'ı kılıçtan geçirmek üzere propaganda yapıyorlardı».

A. Frolow'un 1955'te Paris'te neşredilen «Rechercher sur la déviation de la IVe Croisade vers Constantinople» ismindeki eserinde şöyle der:

«Ganîmetler o kadar çoktu ki, altınla gümüşün, kıymetli taşlarla yemek takımlarının, atlaslarla ipekli kumaşların, beyaz ve alacalı sincap kürkleriyle kakım kürkünün ve dünya kuruldu kurulalı yeryüzünde görülmüş en kıymetli servetlerin hesabını hiç kimse size söyleyemez. Ama işte Şampanya mareşali Geoffroi de Ville-Hardoin ne söylediğini bilerek ve hakikati söyleyerek şehadet eder ki, dünyanın kuruluşundan beri hiçbir zaman bir tek şehirde bu kadar kazanç temin edilememiştir».

Ehl-i-Salîb müverrihi meşhur Michaud, «Histoire des Croisades» adlı eserinde yangınları şöyle anlatır:

«Latinler'in tutuşturdukları yangın birçok mahalleleri yaktı ve câdegân zümresinin itiraf ettiği veçhile Fransa ile Almanya'nın en büyük üç şehrindeki binaların mecmûundan fazla ev yanmasına sebep oldu».

Michaud, Haçlılar'ın meşhur yağmacılıklarını da şöyle anlatır:

«Haçlılar, şehrin işgalinden evvel paylaşmış oldukları hazineleri bir an evvel ellerine geçirmek için payitahtın bütün mahallelerine yayılıyorlar, hırs ve tamahlarıyla karşılaşan herşeyi merhametsizce gasbediyorlardı. En fakir tabakaya ait evler bile, zengin konakları gibi yağmaya uğruyordu.

Istanbul'da bunların yaptığı araştırmalara mâruz olmamış hiçbir yer yoktu. Âmirleriyle papazlarının mütemadiyen ilân ettikleri yasaklara rağmen, ne kadınların iffetine riayet, ne de kiliselerin kudsiyyetine hürmet ettiler. Askerlerle ordu hizmetkârları imparatorların tabutlarını bile soydular.

Bütün bunlardan dolayı, muâsır Bizans müverrihi Nikitas Khoniatis = Nictas medenî Türk idaresini Haçlı Latin hâkimiyetine tercih ederek şöyle der:

«Müslümanlar, o kadar dinsizce hareket etmemişlerdir. Kadınlarına tecavüz etmiyorlardı. Merkad-i-İsâ'yı cesetlerle doldurmuyorlardı. Hıristiyanlar'a ne kılıçla ateşi tattırıyorlar, ne de açlıkla çıplaklık çektiriyorlardı; adam başına hafif bir vergi almakla iktifa ediyor ve mütebâkî servetlerinden rahatça istifade etmelerine imkân veriyorlar».

Bizanslılar'ın Türk idaresini Katolik Avrupa hakimiyetine tercih eden bu tarihî ve millî fikirleri, Fâtih'in fethine kadar devam etmiş ve hattâ Fâtih'le muâsır Türk düşmanı Dukas bile muhtelif vesilelerle bundan bahsetmiştir. Meselâ şöyle der: «Etrafınızı ihâta eden bunca felâketler içinde eğer gökten bir melek inip de size «Kiliseler ittihâdına muvafakat ederseniz, ben de düşmanlarınızı mahvederim» diyecek olsa, siz onun bu teklifini reddeyler veyahut istemiyerek kabûl edersiniz. Daha birkaç gün evvel Latinler'in eline düşmktense Türkler'in eline düşmek evlâdır diyenler, benim bu sözlerimin ne kadar doğru olduğunu çok iyi bilirler».

5 — Dr. Köseoğlu'nun fetih günün Istanbul ahalisi katliâm edilirken veyahut esir alınırken birçok lekesiz bâkirelerle râhibelerin kendilerini kuyulara atarak intihar ettikleri hakkındaki iddiası da, aslı faslı olmayan bir Rum efsânesinden başka birşey değildir.

Katliâm olmadığı için, onların öyle hareket etmelerine sebep de yoktur. Zaten Bizans ahalisi, Ortodoks kilisesinin Papalık makamına bağlanmasından son derece müteessir olduğu için, ekseriyet itibariyle Türk idaresine taraftar kesilmişlerdir; papazlarla râhibeler de öyledir ve hattâ içlerinde Müslüman olanlar bile vardır! Türk düşmanı Dukas bunlardan birini kendi gözleriyle görmüş ve yukarıda bahsi geçen eserinin 369'uncu sayfasında işte şöyle tasvir etmiştir:

«Mukaddes kitaplar okutularak yetiştirilmiş bir râhibenin (Büyük perhiz'de) et

Fâtih Sultan Mehmed.

yiyip, Barbar (yani Türk) elbisesi giymekle kalmıyarak Hazret-i Peygamber için kurban kestirdiğini ve o iğrenç küfrünü misli görülmemiş bir hayâsızlıkla âleme ilân ettiğini kendi gözlerimle gördüm».

Bu bir münferit vak'a değildir; Lamartine, bu vaziyetin ne kadar umumîleşmiş olduğunu işte şöyle anlatır (Histoire de la Turquie, C. 3, Paris, 1869, S. 214 - 215):

«Papazların, halka açıktan açığa va'zederek herşeye rağmen Türk boyunduruğunun Latin dostluğuyla yardımına mürecccah olduğundan ve Ümmet-i Muhammed'in imânsız olmakla beraber, papanın ümmetine tercih edilmesi lâzımgeldiğinden bahsettikleri duyuluyordu».

Yine Lamartine, aynı cildinin 215'inci sahifesinde râhibelerin vaziyetini de şöyle anlatır:

«Türk kadın elbiseleri giydikten sonra manastırlarından çıkan râhibeler, bu kıyafet değişikliği ile kendi nazarlarında Hazret-i Peygamber'in dini, Katolik âyin ve ibâdet usulleri kadar menfûr olmadığını halk enzârına arzetmek istiyorlardı».

Bilhassa fetihten biraz evvel son imparator tarafından istiklâline nihayet verilip Katolik mezhebiyle birleştirilen Ortodoks kilisesini fetihten sonra Fâtih'in ihyâ etmesi ve Rum patrikliğine Bizans devrinden daha fazla imtiyazlar vermesi, bütün Ortodoksları minnetdâr etmişti; Lamartine, aynı cildinin 262'nci sayfasında bu noktayı da şöyle anlatır:

«Rumlar, dinî müsamahakârlığın kendi aralarında birbirlerine karşı bile gösteremedikleri derecesini görünce, II. Mehmed'i takdis ve tebcil eden sesleri göklere kadar yükseldi».

7 — Dr. Köseoğlu'nun esassız iddialarından biri de Fâtih Sultan Mehmed'i fetihten sonra tertib ettiği bir sefâhat âleminde son Bizans başkumandanı Notaras'ın en küçük oğlunu menfur bir maksatla huzuruna istemiş, fakat babası göndermeyince bütün aileyi idam ettirmiş göstermesidir.

Herşeyden evvel şu noktayı tesbit edelim ki, II. Mehmed bir cinsî sapık değildir. Dukas ve Khalkokondilis (= Chalcondylas) gibi vatanlarını kaybetmiş son Bizans müverrihlerinin Fâtih'e böyle çirkin bir isnadda bulunmaları, her halde muzaffer padişahın Enderûn mektebinde yetiştirilmek üzere Notaras'ın küçük oğlunu istetmiş olmasından istifade suretiyle tertip edilmiş bir tevil ile izah olunabilir.

Şu noktayı da ehemmiyetle tebârüz ettirelim ki, Dukas, Fâtih'in fetihten sonra huzuruna getirilen Notaras'a pek çok iltifat ettiğinden, her biri bir tarafa kaçan karısıyle çocuklarını buldurup biner akça ihsan eylediğinden, nihayet evlerine gönderirken Grandük Notaras'ı Istanbul valiliğine tayin edeceğini söylediğinden ve hattâ düşes hastalanınca ziyaretine gidip «anne!» diye hitâb etmek tenezzülünde bulunduğundan da bahseder. Notaras'ın oğlunu enderûna almak istemesi de taassubuna kapılarak oğlunun ihtidâsına mâni olmak için red cevabı vermesi tabiîdir.

Lamartine şöyle der:

«Birtakım muâsır Rum müverrihleri bile, II. Mehmed'i bu şiddetli hareketlerinde haklı gösterip, Notaras'ın ve onunla beraber kelleleri uçurulan diğer asîlzâdelerin Sultan Mehmed'e karşı bir Avrupa Ehl-i-Salîbi teşkiline teşebbüs için ecnebî mümessilleriyle gizlice anlaştıklarını itiraf etmişler ve o cezaları sarhoşluktan değil, Notaras'a karşı gösterdiği ulüvv-i-cenâbın mükâfatı olarak hainlik ve nankörlük gören padişahın haklı bir intikam hissinden mütevellid göstermişlerdir».

8 — Dr. Köseoğlu'nun Fâtih Sultan Mehmed'i «kızgın bir canavar» şeklinde tasvir etmesi, kendisinin tarih usûlü ve ilim zihniyetiyle hiçbir alâkası bulunmadığının ve netice itibariyle ortaya attığı iddiaların çok münevver bir adama yakışmayacak birtakım kin ve garaz mahsullerinden başka birşey olmadığının en bâriz delilidir. Eğer Ortaçağ'a nihayet vermiş olmak canavarlıksa, öyle bir canavarla insanlık tarihinin ebediyyen iftihar edeceği muhakkaktır.

Şark ve Garp dillerinden yedi lisan bilen, irili ufaklı on yedi devlet fetheden ve çok ince ruhlu, zarif bir şâir olan Fâtih'in Avrupa medeniyetine tesiri teknik sahadadır. Topçuluk tekniğinin dünya tarihini değiştirmiş ilk büyük zaferi sayılan Istanbul fethinde, Fâtih'in balistik hesaplarını bizzat yaparak temin ettiği askerî inkılâp; derebeylik sistemine nihayet vermiş, millî birliklerin kurulmasında en mühim âmil olmuştur. Hıristiyanlık taassubuna kapılan birçok Garp müellifleri, Istanbul muhasarasında kullanılan en büyük topun Orban isminde bir Macar yahut Ulah tarafından dökülmüş olmasını Türk tekniği aleyhine istismar etmek gayretine düşmüşlerse de, hakikatte Orban, alelâde bir dökmeci ustasından başka bir şey değildir ve Fâtih'in emrinde kendisi gibi daha birçok Türk dökmecileri vardır. Bu adam, Osmanlı hizmetine girdiği zaman balistik hesaplarını bilmediğinden bahsettiği için, bu hesapları bizzat Fâtih Sultan Mehmed yapmıştır.

Bugün bütün dünya ordularında hâlâ kullanılan havan topu da Fâtih'in icadıdır. Yine son Bizans müverrihlerinden Kritovulos da, bu noktayı uzun uzadıya anlatmakta ve ilk yapılan havan topunun aşırma endahtarıyla, düşman gemilerinin nasıl batırıldığından bahsetmektedir.

Teknik sahasındaki keşiflerini 21 yaşının içinde tahakkuk ettiren bu fevkalâde adamın insanlık cephesi de, dehâsı kadar büyüktür: Fâtih, 1 haziran 1453 cuma günü Rum - Ortodoks mezhebinin istiklâlini iade etmiş ve yeni patrik Gennadios'u Bizans imparatorları devrindeki merasimle huzuruna kabûl ederek, patrikhaneye eskisinden daha fazla imtiyazlar vermiştir. Bizans tarihinin meşhur mütehassısı Charles Diehl şöyle der:

Latin yağmasından itibaren, Bizans imparatorluğu bir daha kalkınamamış ve bilhassa Anadolu ve Balkan arazisini kaybettikçe iktisadî mahrumiyetleri günden güne artmış olduğu için, Fâtih Sultan Mehmed, son derece sefil ve perişan bir şehre girmiştir. Bu perişanlığın derecesini anlamak için, o devrin fakir imparatorlarının saraylarında eski altın ve gümüş takımlardan eser kalmamış ve imparatorluk taçlarına bile kıymetli taşlar yerine renkli camlarla boncuklar takılmaya başlamış olduğunu düşünmek kâfidir». Paul Lemerle «Histoire de Byzance» ismindeki eserinde: «İmparator, maişetini temin için mukaddes emanetler satıyor ve ısınabilmek için de sarayının ahşap kısımlarını yakıyordu!» der.

Fransa Enstitüsü âzâsından Ferdinand Lot da «siyasî ve dinî tefrikalar yüzünden şehri kurtarmak imkânından mahrum olan Hıristiyanlık âleminde Istanbul'un sukutu çok acı bir tesir hâsıl etmiş olmakla beraber, şehrin kendisi Türk idaresi sayesinde yeniden refaha kavuşmuştur» demektedir.

Eğer Fâtih isteseydi, bütün Rumlar'ı ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün gayri Müslim'ler'i bir hamlede imhâ edebilir veya ihtidâya zorlayabilirdi. Fakat Dr. Köseoğlu'nun «kızgın canavar» dediği adam, öyle bir canavarlığa tenezzül etmedi. Netice itibariyle bugünkü «Birleşmiş Milletler»in birer nazariye hâlinde tahayyül ettiği insanlık haklarını, asrımızın büyük devletlerine ibret dersi olacak bir sadakatle tatbik etti; öyle bir sadakatle tatbik etti ki, aradan beş asır geçtikten sonra kendisine «kızgın canavar» diye küfredecek nankörler çıkmak ihtimaline bile ehemmiyet vermedi.

Büyük Şâirimiz

FARUK NAFİZ ÇAMLIBEL'LE BİR KONUŞMA

Röportaj : Öz Dokuman
Fotoğraflar : Sedat Dizici

Faruk Nafiz'in bir gençlik resmi.

BÜYÜK şâirimiz Faruk Nafiz, tanıdığım meşhurların, en içten, en samimî olanlarından biri. Bu özelliklerinin yanısıra üstadın insanı mahcub eden bir tevazuu var. Bu sâyede, Arnavutköy'deki evinin şâhâne manzaralı salonunda, çekilip, sıkılmadan konuşma imkânını buldum. Şüphesiz ilk suallerim şiir üzerine oldu.

— İlk şiiriniz nerede yayınlandı?

— Şiir denir mi, denilmez mi, bilmiyorum. İlk manzum yazım, henüz çocuk sayılacak bir yaşta, iğreti bir adla «Çocuk Dünyâsı»nda çıktı. Hatırımda kalmasının biricik sebebi de, «Saat» başlıklı bu yazının, aynı yıl basılan ilkokul «Okuma» kitaplarında yer almak gibi bir tâlihe mazhar olmasıdır:

O, her zaman, üşenmeden
Ve durmadan mırıldanır;
Duyarsın işte dinlesen,
Takırdılar lâkırdıdır:

«Trik, trak... Trik, trak...
«Ayıp, ayıp çalışmamak!»

Bu mazhariyetin tek sebebi de, yazının değerinden değil, o Balkan Harbi zamanında bizde henüz çocuk edebiyatının yerleşmemiş olmasından ileri geldiği muhakkak... Ancak beni eşe dosta tanıtan ilk şiirim, Celâl Nuri'nin yayınladığı, «Edebiyat-ı Umûmiye Mecmûası»nda çıkan «Şarkın Sultanları» dır.

— Zamanı?

— Eski zaman... Dünya Harbi'nin ortalarında!

— Hangi dünya harbi'nin?

— «Eski zaman» olduğuna göre, Birinci Dünya Harbi. Gerçekten eski zaman değil mi?

Sanki örterdi ağaçlar bu geniş mâviliği,
Uhrevî beldeler üstünde güneş parlardı;
Bir havârî gibi hergün denizin inlediği
Kumlar üstünde gezen inci kadınlar vardı...

Mısraları ile başlayan ve:

Esti bir gizli nefes gölgeli sahillerden
Sandalın taşlara yaslandığı tenhâ yerden
İndi Şark'ın sarışın kızlarının en genci;
Arkadan bir köle, mûnis ve uzun bir zenci...
Sanki vurmuştu benim alnıma göllerdeki sâm;
Kumların üstüne düşmüştü yılan başlı asâm!

Şeklinde devam eden bir arûz eseri. Her nedense, bu ilk şiir talihli çıktı. Başta müşkülpesent üstad Cenâb Şehâbeddin

olmak üzere, yaşlı genç, epey çağdaşların dikkatini topladı. O devirlerde, eski şöhretlerin yeni isimleri takdim etmesi bir edebiyat, bir sanat geleneği hâlinde idi. Gençler, büyüklerin hatırlarını sayar, yaşlı olanlar da küçüklerin eserlerine ilgi duyardı. Bu suretle çevre, zahmetsizce, takdire hazırlanmış olurdu. Sonraları bu gelenek sarsıldı, bozuldu galibâ. Gençler, ustalara aldırmaz, ustalar da çırakları umursamaz oldu. Öyle sanıyorum ki, toplumumuzda ilk anlaşmazlık bu bölümden başladı. Bu işte, ununu elemiş, eleğini asmış olanlardan ziyade, henüz eleği eline alanların durumu, düşündürücüdür. Büyük bir gazete - derginin açmış olduğu şarkı güftesi yarışmasına 13.750, evet, tam on üç bin yedi yüz elli gencin katıldığını, şüphesiz işitmişsinizdir. Nesiller arasında, karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan bir yakınlık kurulmuş olsaydı, ilk elemeler daha yarışmadan çok evvel yapılır, imtihan kapısında bu kadar izdihama meydan kalmazdı. Eski isimler zamanla çekilip gidiyor; onlar gidince, mücadele kendi aralarında başlayacak; dâva, pek basit değil. Zorla güzellik olmadığı gibi zoraki yenilik de olmaz. Edebiyatımızda — dîvân dışında — her nesil on, on beş yıla varmadan tükeniyor. Tanzimat edebiyatının ömrü daha uzun sürmemiştir; Servet-i Fünûn'un hayatı daha süreksiz; hele Fecr-i Âtîciler... Bunlar, haricî sebepler olması ile zaten bu kadar zaman içinde tükenirlerdi, tükendiler... Sanatseverler aynı terâneyi dinlemekten usandılar. İşte bizim «Beş Hececiler» de böyle bir tüketim sonunda yetiştiler. Kerâmet, kendilerinde değil, böyle bir devre rastgelmiş olmalarındadır. Hepsi de arûz vezninden heceye geçtikleri için, mısra'ları daha âhenklendirmesini başardılar ve bu sebeple dünkülerin aşırı husûmeti ile karşılaşmadılar; hattâ böyle vezne sözümüz yok diye, teşvik bile gördükleri oldu.

— Gerek veznin, gerek lisanın o devirlerde böyle hoş karşılanmasının başlıca âmilleri?

— Ziyâ Gökalp'ın ilmi ile Yahya Kemal'in zevki, şüphesiz. Bunlar, mevzu ve ilhamlarımıza istikamet çizmişlerdir.

— İlhama inanır mısınız?

— Hem de nasıl, perisi ile beraber... Hislerimizin, heyecanlarımızın en dolgun zamanında, bir tesadüf, bir hâdise, bir manzara, bir yüz, ne diyeyim, herhangi bir vesile, şimşeklerin boşalmasına meydan verir; bu infilâk, bence, ilhamın ta kendisidir. «Şâir» de buna temas etmek istemişimdir:

Eşyayı tanırken hepimiz sâde dışından
Esrârına yol bulduk onun anlatışından.

Faruk Nafiz'in Hiçbir Yerde Yayınlanmamış İki Şiiri

HAYÂLET

Biri var, hükmediyor rûhuma gaaiblerden;
Giriyor, cin gibi, şeytan gibi, dünyâlarıma.
Her gün ilhâmıma el koyduğu yetmezcesine,
Bir de, sâhib çıkıyor her gece rü'yâlarıma.

YALNIZ ADAM

Kafdağı'ndan geliyor, bildim, o Ankaa sesini;
Kış geçirmiş yılan anlarsa nasıl ıslıktan...
Kevser olsan da şifâsın bana, zehr olsan da;
Ayıran yalnız o sestir beni yalnızlıktan!

Faruk Nafiz, arkadaşlarımıza son şiiri hakkında bilgi veriyor.

«Cemşîd» eli dökmüş gibi bir câma sabûhu,
Ma'nâyı odur lafza koyan, maddeye rûhu.
Her cisme hulûl ettiği gündenberi bir cân,
Pervânede âşık görünür, şu'lede cânân.
Şâir kanı gezmiş gibi mermer damarında,
Hülyâlar uçar heykelin a'mâ nazarında...

Meselâ, bir tesadüfün ilhâmı:

Bir kadın geçti yanımdan, dökerek rüzgârını;
Sardı etrafı bu rüzgârla ıtır, nağme ve renk.
Yeniden buldu hazan dalları, yapraklarını;
Yeniden döktü bahar, bahçeme yüzlerce çelenk.

İşte, lodoslu bir Boğaziçi akşamının söylettikleri:

Bir orman yangınıyle kızardı karşı dağlar;
Taraf taraf tutuştu meş'aleler, çırağlar;
Bir renge girdi eşyâ günün altın tasında.
Bu kızıl kâinâtın gezerken ortasında
Birden alev alıyor düşünceler duygular;
Ateştir burda hattâ ateşe düşman sular.
Burda her göz ateştir, her gönül âteşperest;
Ateş vermiş çizdiği esere bir çıyre-dest...

Bir hâdiseden akisler:

En şanlı ganîmet bana sensin bu akından;
Ma'nâ ile, maddeyle, uzaktan ve yakından,
Bir sarmaşığın dalları hâlinde giriftiz;
Efsânelerin bin bir isim verdiği çiftiz!

— Şiirlerinizden hangilerini daha çok seversiniz?

— Talihsizlerini daha çok severim. Talihli şiirlerimi zaten koruyanlar bulunuyor; «Han Duvarları», «Firârî», «Çoban Çeşmesi», «Kıskanç», «At», «Çankaya», «Sen Nerdesin?» ve «Canavar»daki «Yağmur Duâsı» ile «Akın»daki «Çini» gibi...

— Ya talihsizleri?

— En az bunlar kadar emek verdiğim halde, boyunları bükülmüş, âkıbetlerini bekleyen sahipsizler... Takdirini size bırakıyorum.

— Bugünkü sanat durumu hakkında?

— Hâlâ tezgâh başında saçlarını biraz

daha ağartmaktan zevk alan Orhan Seyfi Orhon'la Hâlid Fahri Ozansoy'u sevgi ve saygı ile anmadan geçmek kaabil mi? Onları takip eden nesilden Ahmed Muhip Dranas, Ümit Yaşar Oğuzcan, Bekir Sıtkı Erduran da, her zaman arayıp okuduğum aziz şahsiyetlerdir. Son devrin yegâne tetkikçi ve tenkidçisi üstad Nihad Sâmi Banarlı'ya, edebiyatımızın ve edebiyat tarihimizin neler borçlu olduğunu, yalnız başına Yahya Kemal Beyatlı külliyatı isbat etse gerektir.

Faruk Nafiz'in, Nihad Sâmi Banarlı'ya gerçek bir hayranlığı var. Nihad Sâmi de gerçekten onun ruhuna varmış bir tenkidçi. Faruk Nafiz'in memleket ruhunu, memleket şiirlerini şöyle tahlil ediyor:

«Memleket şiirleri söylemek, Faruk Nafiz için, Anadolu'yu birçok cepheleriyle içinden tanımış olmaktan doğan bir anlayıştır. Şâir bu arada, Türk şiirinin, umumiyetle, Türk edebiyatının o devirde nasıl bir yol takip etmesi lâzımgeldiğini, sağlam bir görüşle düşünür. Onun Sanat isimli şiirinde, bizzat yapmaya çalıştığı bu memleket edebiyatının bir felsefesi vardır. Bu manzumede egzotik veya kozmopolit sanat zevkıyle, yerli ve millî sanat anlayışı ustalıkla karşılaştırılır ve şâir, sebebini de belirterek bu, ikinci sanatı tercih eder:

Başka sanat bilmeyiz, önümüzde dururken,
Söylenmemiş bir masal gibi Anadolu'muz.
Arkadaş, biz bu yolda «türkü»ler tuttururken,
Sana uğurlar olsun, ayrılıyor yolumuz!

«Ancak memleket edebiyatı yapmak, Faruk Nafiz için, o yıllarda üzerinden geçen fırtınalarla sarsılmış, fakirleşmiş, muztarip Anadolu'nun bu hâlinden istifade eden bir göteriş yapmaktan ve her türlü siyasî maksatlarla yabancı ideolojilerden uzak, samimî bir harekettir. Bunun içindir ki şâir, Anadolu'nun ıstırâbına yerinde ve kuvvetli çizgilerle temas etmekle beraber, daha çok, o perişan hâliyle bile güzel ve sevimli bir vatanda yaşayan halkımızın incelik ve üstünlüklerini gösteren, iyi ruhlu bir edebiyat meydana getirmiştir. Yine bunun içindir ki Faruk Nafiz'in bu tarz şiirlerinde dört asır evvelki saz şâiri Karacaoğlan'ın şiirlerini besleyen, yurt güzellerine ve yurt güzelliklerine ait, yerli çizgiler görülür.

«Yağ kandillerinin ve türlü bakımsızlıkların isleri ile karışmış han duvarlarında birer âyet gibi ışıldayan âşık tarzı şiirler; fidan veya söğüt boylu köy kızları, topra-

«Zoraki yenilik olmaz».

Faruk Nafiz (1) Ilgaz tepesinde. Yanındakiler, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey (2), Dârü'l - fünûn Emîni (rektör) Dr. Nureddin Ali (3) ve Cevat Dursunoğlu (4).

ğa diz vuruşları içimizi kımıldatan, dağ gibi Türk zeybekleri bunlar arasındadır. Bu şiirlerde, tekerleklerinde memleketin inlediği duyulan, emektar kağnılarla, kuş uçmaz yollardan pervâsız akıp giden, kızıl saçlı köy kızları da vardı. Bir yerden bir yere durmaksızın yolcu taşıyan ve ömürleri yollarda geçen arabacıların duyguları da...

«Kısaca, bu şiirlerde görülen, o zaman için yeni dünya büyük romancı Reşad Nuri'nin Anadolu sahneleriyle süslü romanlarında olduğu gibi, yalnız zekâlarında, tecrübe, tevâzu ve irfanlarında değil, ıstıraplarında da bir incelik ve sevimlilik bulunan, sıcak ve asîl bir milletin dünyasıdır.

■

«Han Duvarları kitabı, Faruk Nafiz'in şiirde memleket edebiyatı yapmak istediği yıllarda söylenmiş şiirleriyle tertiplenmiştir. Bu kitaba, şiirin daha başka zamanlarda, hece ve ârûzla söylediği daha başka şiirler de alınmıştır. Bu şiirleri okuyanlar, onlarda yine bir memleket şâirinin hususiyetlerini bulacaklardır. Esasen, Faruk Nafiz'in sanatın da çok mühim bir vasıf, onun şiirlerinin ne Doğu ve ne de Batı edebiyatlarının özentisinde olmayan yerliliğidir.

«Aynı şiirlerde, okuyucu, sade, temiz ve ahenkli bir Türkçe'nin zevkini duyacaktır. Asrımız Türkçe'sini çok iyi kullanan ve Türk milletinin meydana getirdiği dile şuurla sadık kalan Faruk Nafiz, kendi çağının şiir Türkçe'sine:

Hangi sözlerle ninem gönlünü açmışsa
bana,
Ben o sözlerle gönül vermedeyim
sevgilime
Sözlerim ninni kadar duygulu olmak
yaraşır,
Bağlıdır çünkü dilim gönlüme, gönlüm
dilime.

kıt'asında belirttiği gibi, bir gönül dili vermeye muvaffak olan şâirlerdendir.»

■

Büyük şâirimizin şiirlerini okurken, Yahya Kemal'in şu mısraları ister istemez hâfızamızda canlanıyor:

Bir lübbüdür cihanda elezz-i lezâizin
Her mısra-ı güzîdesi Fârûk Nâfiz'in.

197. Kuruluş Yıldönümünde

DENİZ HARP OKULU

Röportaj: Orhan Yüksel
Fotoğraflar: Sedat Dizici

TÜRKİYE'MİZDE bir büyük noksan var: Yerleşmiş müesseseler noksanlığı, an'anelere saygı noksanlığı... Sanki yepyeni kurulmuşuz, yerden bitmişiz, köksüz bir toplulukmuşuz gibi bir boşluk, bir noksanlık içindeyiz.

İngiliz askerlerinin Buckingham Sarayı avlusunda acayip kılıklarla yaptığı acayip yürüyüşleri, yerlisi, yabancısı hayranlıkla seyrediyor ve bunda acayip bir taraf görmüyor. Çünkü yaşatılan bir an'anedir, şu kadar asırlık bir müessesedir. Bir sarayın kapısındaki acayip kılıklı süvari nöbetçi, turistlerin hâtıra resmi çekmesine yarıyor. Ama yine asırlar öncesine varan bir an'aneyi dipdiri ve canlı olarak yaşatıyor.

Batı'nın örnek ülkesi Fransa'da mühim binaların hemen hepsinin duvarında bin sekiz yüz bilmem kaç kanununa göre ilân yapıştırılmaz yazar, Fransız vatandaşı o kanuna kılı kılına riayetkârdır. Hâliyle bizde, cami duvarlarına yapıştırılan el ilânlarını, yazılan yazıları hatırlarsınız, içiniz burkulur. Avrupa'da din, dinî merasimler, yaşayan müesseselerin başında gelir; herkes kilisesine gider, kimse kimseyi kiliseye gidiyor diye ayıplamaz. İbâdet etmek utanılacak birşey değildir. Halk, her türlü yasağa büyük bir titizlikle riayet eder. Yasaklara riayet etmemenin marifet değil, ayıp olduğunu bilirler. Bu, devlet müessesesinin dipdiri ayakta olduğunun delilidir. Halkın kendi kendisine olan itimadının delilidir. Temellerine, köklerine olan itimadının delilidir. Maddî ve manevî müesseselere olan itimadının delilidir. Gıpta ediyorsunuz, üzülüyorsunuz... Gıpta onlara, üzüntü kendimize...

Deniz Harp Okulu Kumandanı Tuğamiral Sabahaddin Ergin'in okulun kuruluşunun 197. yıldönümü merasiminde bulunmama izin vermesi benim için paha biçilmez manevî bir kazanç oldu. Bu merasim sırasında gördüklerimi yazmadan önce, dostlarıma anlattım. Kime anlattımsa heyecandan gözleri yaşararak, heyecanlanarak dinledi. Bu alâka ve gözyaşı, köklü müesseselere olan ihtiyacımızın kendimize inanmaya karşı olan ihtiyacımızın deliliydi.

Deniz Harp Okulu, bir yandan iki asırlık tarihini kutlarken, bir yandan da, yerleşmiş bir müessesenin, bir vefa, bir dostluk ve beraberlik müessesesinin dipdiri, canlı misâlini veriyordu. Gazetelerimizde bu kutlama töreninden bahseden bir tek imzaya rastladım; o da, bir hanım

Emekli deniz subayları, okul kapısında amiral ve albaylar tarafından karşılanıyor.

dostumdu ve görmeden, kendisine anlatılanların verdiği heyecanla yazmıştı. Toplantıda birkaç da muhabir vardı ama, gazetelerde başka bir yazıya rastlayamadım. Halbuki bu merasim bir ibret dersiydi. Gerçekten örnek bir merasimdi: Bir insanlık, beraberlik, vefakârlık örneği...

Heybeliada'daki Deniz Harp Okulu'nda yapılan merasimin büyük hususiyetleri vardı. En büyük hususiyeti, genç olsun, yaşlı olsun, bütün emekli deniz subaylarının davetli olması. İkinci büyük hususiyeti, emeklilerin, (denizcilerin daha nazik ifadesiyle) «hâlen muvazzaf olmayanların» merasimde daima birinci planda tutulmasıydı.

Emeklilik, bu müessesede apayrı bir şeref, bir itibar kazanıyor. Emekliler, bu büyük günde eski rütbeleri ne olursa olsun, tek bir rütbe gibi... Hem de amirallerin üstünde bir rütbe. Amirallerin bile üstünde olan bu rütbe nedir? Bu rütbe, gerçek bir insanlık örneği gösteren denizcilerimizin verdiği kadirşinaslık rütbesi, şeref rütbesi, maziye hürmet rütbesidir. Emekliler, ister albay olsun, ister yüzbaşı; ister genç olsun, ister yaşlı; kapıda bizzat okul komutanı ve okulun kurmay heyeti mesabesindeki deniz albayları tarafından karşılanıyor, merasimin sonuna kadar, uğurlanıncaya kadar aynı itibarı görüyordu.

Donanma Kumandanı Oramiral Kemal Kayacan, emeklilere hitaben yaptığı konuşmada, bu tutumu en veciz şekilde dile getirdi:

— Beraberiz arkadaşlar, dün de beraberdik, bugün de beraberiz. Daima beraber olacağız. Burada yaptığımız toplantı, şu anda salonda bulunan ve konuşmaları takip eden talebelerimiz için en büyük derstir.

Donanma kumandanı şüphesiz haklıydı. Denizcilerimiz yekvücut olarak birleşmişti o gün. Yalnız Deniz Kuvvetleri Kumandanı Oramiral Celâl Eyiceoğlu, işlerinin müsaade etmemesi yüzünden gelememiş, ama bu büyük günü unutmamıştı. Gönderdiği telgrafta kalben, silâh arkadaşlarının yanında olduğunu bildiriyordu.

MERASİM BAŞLIYOR

Deniz Harp Okulu'nun 197. yıldönümü merasimi 18 kasım çarşamba günü yapıldı. Bu müstesna gün şerefine o gün okulda ders yapılmıyacaktı. Harp Okulu talebeleri, belki bir gün derslerinden oldular ama, Oramiral Kemal Kayacan'ın dediği

gibi bu büyük beraberlik, kadirşinaslık nümunesini gözleriyle gördüler ki, bu da gerçekten en büyük dersti. Pek ihtiyaç duyduğumuz bir ders...

Sabahın dokuzunda Deniz Lisesi ve Harp Okulu talebeleri, Deniz Harp Okulu'nun geniş bahçesinde sıralanmış, bandolar yerlerini almış, okulun karşısına üç muhrib demirlemişti. Köprü'den gelen ekspres saat 9.20'de ada iskelesine yanaştı. İlk yolcular inip de okula doğru yürümeye başlarken, heyecan verici bir bando sesi gürlemeye başladı. Muvazzaf subaylar, silâh arkadaşlarını karşılamaya hazırlanıyordu. Okul Kumandanı Tuğamiral Sabahaddin Ergin, öğrenciler Alay Komutanı Kurmay Albay İsmail Arılar, İdarî Başkan Albay İzzet Tepeköylü, Sosyal İlimler Zümre Başkanı Albay Mes'ud Önce, Bahrî İlimler Zümre Başkanı Albay Burhan Seri, Fen - Makine İlimleri Zümre Başkanı Albay Fethi Yiğit, Eğitim Şube Müdürü Yük. Müh. Alb. Nejat Önür lumbar ağzında (cümle kapısında) misafirleri bekliyorlardı.

Başta amiral olmak üzere sıradaki bu altı subay, her emekliyi önce askerce selâmladılar, sonra el sıkarak hoşgeldin dediler. 9.30 vapuru ile gelen emekli subaylar da aynı şekilde karşılandı.

Kısa bir süre sonra, Maltepe'den kalkan süratli bir askerî motor iskeleye yanaştı. Başta Donanma Kumandanı Oramiral Kemal Kayacan ve Koramiral Bülent Ulusu olduğu halde, diğer amiraller, yine lumbar ağzında karşılandılar. Kuleye Oramiral forsu çekildi.

Törene gelen tümamiraller şunlardı: Cezmi Biren, Abdülkerim Olcay, Ahmed Çakır, Fahri Çoker, Nejat Tümer, Sina Özdoğancı. Tuğamirallerden de Nejat Özgece, Nevzat Serter ve Necati Ülseven törene katıldı.

Okulun büyük bahçesine girilmesinden itibaren misafirler, kendi aralarında kaynaşmaya başladılar. Sınıf sınıf, eski arkadaşlar birbirlerini buluyor, hâl hatır sorup konuşuyorlardı. İstiklâl Marşı'nın çalınması, Atatürk büstüne çelenk konmasından sonra geçit resminin yapılacağı yere gidildi.

«İŞTE ŞURADA YATARDIM»

Harp Okulu ve lise öğrencilerinin kusursuz bir yürüyüşle yaptığı geçitten sonra, emekli subaylar okulun salonlarında istirahata davet edildiler.

Davetliler, sohbet ederek, grup grup

En yaşlı emekli İbrahim Aşki, Donanma Kumandanı Oramiral Kemal Kayacan'la bir sohbet sırasında.

merdivenlerden çıkmaya başladılar. Ben de merdivenlere doğru yürüyordum ki, bahçede bir topluluk gördüm. Birkaç davetli, birinin etrafına toplanmışlardı. Hemen o tarafa doğru yürüdüm. Biraz yaklaşınca ortadakinin İbrahim Aşkî olduğunu tanıdım. Kendisinden daha önce mecmuamızda bahsetmiştik. İbrahim Aşkî, en yaşlı deniz emeklisi; Deniz Harp Okulu'nun senbolü âdeta. Oramiral Kayacan:

— Kendisine sorarsanız doksan beş der ama, bakmayın, diyor. Yüzünü geçmiştir...

İbrahim Aşkî 1886'da okula girmiş, 1892'de mezun olmuş. Yani okulun 78 yıl önceki mezunu.

İyice yaklaştım. Aşkî hocanın etrafındakilerin çoğu iyiden iyiye yaşlı insanlar. Ama hepsi okulda, öğretmeninin karşısında gibi. Öğretmene olan hürmet, bakışlarından, konuşmalarından seziliyor. Aşkî Hoca'nın onlara bakışı da ışıl ışıl, içten, candan. İşte denizcilerimiz sayesinde yaşayan en büyük, en önemli an'anelerimizden biri daha: Hoca - talebe münasebeti. Öğretmene hürmet, öğrenciye sevgi.

Yaşlı bir emekli, hürmetle eğilmiş, kendisini tanıtmaya çalışıyor:

— Hani hep, Behiç, Siret ve Cevat'la beraber gezerdik...

Bir başkası yaklaşıp hürmetle elini öpüyor; aslında kendisi de eli öpülecek bir yaşta:

— Ben, diyor, Sinoplu Tevfik'in oğlu Faruk.

Sonra ardarda kendilerini tanıtıyorlar:

— Şâkir Bey'in oğlu Yâdigâr.

— Ali Akan... Fuad'ın sınıfından.

— Makine'den Yusuf, Cevdet'in sınıfından... Hani bir Cevdet vardı, amiral de oldu...

Aşkî Hoca, bütün hitapları sempatiyle karşılıyor, tek tek tanımaya çalışıyor eski talebelerini. Yavaş yavaş hep birlikte içeri giriyoruz. Deniz Harp Okulu'nun ferah, geniş salonları var. Salonlarda masalar, koltuk... Erler durmadan, çay, kahve, gazoz taşıyor, misafirleri ağırlıyorlar.

Kapıdan girince solda okul komutanının odası, sağda şeref salonu var. Deniz Harp Okulu Komutanı Tuğamiral Sabahaddin Ergin çok kibar, titiz, ileri görüşlü bir denizci. Denizciliğin disiplin ruhunu, nezaketini ve ciddiyetini nefsinde birleştirmiş bir kumandan. Böyle bir günde daima misafirlerin arasında.

Nisbeten yaşlı emekliler, şeref salonunda oturuyor. Salonun masasında birkaç albüm var. Eski günleri hatırlatan, yıllar öncesinin paha biçilmez hâtıralarını taşıyan resimlerle dolu albümler.

Emekli subaylar ceza talîminde. Tümamiral de bu ceza talîmine katılanlar arasındaydı. Böylece büyük bir beraberlik örneği verdi.

Albay Mes'ud Önce ve emekli Albay Ulvi Tekeş arkadaşımızla görüşüyor.

Diğer salonlardaki masalarda ise, albümlerin yanısıra kütük defterleri var. Yarım asır önceki kütük defterleri... Her defterin başında birkaç kişi... İçleri Türk ruhuyla dolu, beyaz saçlı başlar, bir çocuk sevinci ve telâşı içinde defterlere eğilmiş... Titreyen parmaklar heyecanla sayfaları çeviriyor... Emekliler, kendilerini, yarım asır önceki kendilerini arıyorlar.

— İşte, diyor bir tanesi arkadaşına, işte, ben buradayım...

Resmine bakıyoruz, körpecik bir çocuk. Sonra kütüğün sicil kısmını okuyor: «Fevkalâde titiz, vazifeşinas, mutî bir talebedir... Çok çalışkandır». Ardından ilâve ediyor:

— Vay vay vay, ben ne imişim meğerse...

Bir başkası telâş içinde:

— Benim sicilim nerede? Diyor, benimkini gördünüz mü?

Bir arkadaşı:

— Üç numaralı defterde diye cevap veriyor...

— Nerede üç numaralı defter? Üç numaralı defter nerde?

— Şurada işte...

O da kendisini buluyor... Arada bir, artık aralarında bulunmayan arkadaşlarını da görüyorlar defterde... Cevat öldü... Mehmed öldü... Bir duraklama oluyor hareketlerde, ama belli ki yine beraberler, yine beraberler.

Sosyal İlimler Zümre Başkanı Alb. Mes'ud Önce, beni eski muvazzaflardan bir albayla tanıştırdı: Ulvi Tekeş. Dipdiri, güler yüzlü, canlı bir emekli. 1929'da mezun olmuş. Ayak üstü birkaç kelime konuştuk.

Bir ara gözü, salondaki iki sütunun arasında bir yere takıldı. Bir an duraladı, sonra büyük bir heyecanla:

— Bakın, dedi, bakın işte şurada yatardım. Tam şurada.

Eliyle işaret ediyordu. Bir an daldı, sonra devam etti:

— O zaman şimdiki gibi ranzalar yoktu. Karyolalarımız da beyaz pûşîdelerle örtülü dururdu. İçeriye de pabuçla girilmezdi. Bakın şurada, işte o kapıdan girerdik. Dışarıda pabuçlarımızı çıkarıp, terliklerimizi giymek şartıyla tabiî.

«HERKES TABURA!»

Salonlardan birinin duvarlarında boydan boya portreler asılı. Kuruluşundan bu yana okul komutanlığı yapanların portreleri... Denizcilerin bağlılığı, kadirşinaslığı bir defa daha kendisini gösteriyor.

Emekliler yemekhaneye girecekler. Bir tanesi rapor veriyor: «2. sınıf yemeğe hazırdır komutanım».

Bir, bir buçuk saat kadar süren sohbet faslından sonra megafonda bir ses gürledi:

— Dikkat, dikkat saat 11.45'te yemek için aşağı salonda tabura geçilecektir.

Davetliler, yine grup grup aşağıya inmeye başladılar. Deniz Harp Okulu'nun bir âdeti var. Yemeğe girilmeden önce sınıflar, salonda toplanıp tabura giriyorlar. Sonra her sınıfın nöbetçisi sınıf subayına, sınıf subayları da nöbetçi subayına rapor veriyorlar. Yemeğe ondan sonra giriliyor.

Davetliler, hâlen muvazzaf değil ama, eski asker, üstelik denizci. Onlar da tıpkı eski günlerdeki gibi tabura girecekler, eski okul günlerinin hâtıralarını yeniden yaşayacaklar...

Gruplar, aşağıda toplanınca, megafondan yine bir ses gürledi:

— Herkes tabura!...

Bir deniz albayı bu.

Sonra megafonu Emekli Albay Ulvi Tekeş'e verdi. Ulvi Tekeş sivil elbisesinin üstüne nöbetçi subay kemerini taktı. Davetliler tabura girmekte ihmal ediyor, sohbetlerine devam ediyorlardı. Bu defa Ulvi Tekeş dayanamadı, megafonla azarlamaya başladı:

— Kes gürültüyü!

Lâf anlayan beri gelsin, Ulvi Tekeş yine bağırıyor:

— Lâkırdıyı kes... Herkes sınıf raporunu getirsin.

Nihayet dâvetliler tabura girdi. Bu defa sıra, rapor işine geldi. Sınıfları ardına birer davetli, sınıflarının hazır olduğunu bildirerek rapor verdi. Sonunda yemekhaneye giriş komutu:

— Sağa, sola dön!... Yemekhaneye marş!

Sınıf arkadaşları bir arada oturmaya gayret ederek masalara yerleştiler. Perhizliler için de iki masa ayrılmıştı.

«TANRININ ADIYLA!»

Davetliler yerleşti. Artık yemeğe başlanabilirdi. O sırada aklımdan bile geçirmediğim bir şey oldu. Birkaç tokmak sesi duyuldu. Bu u duyunca herkes sustu. Sonra salonun baş tarafından bir ses duyuldu:

— «Tanrı'nın adıyla!».

Ve bütün salon aynı anda, bir gök gürültüsü gibi bu cümleyi tekrarladı: «Tanrının adıyla!...»» Ve yemek başladı.

Hayretler içinde kaldığımı saklamıyacağım. An'anelerimizin en eskisi, en kutsalı olan Besmele, hele yemeğe Besmele ile başlamak öylesine unutuldu ki... Evet, bu, Besmele idi zira. Besmele'nin kısaltılmışı. Yanımda oturan en genç emekli subay Mehmed Taşdelen şaşkınlığımı görünce:

— Bu, bizim âdetimizdir, dedi. Yemekten önce «Tanrı'nın adıyla» deriz.

— Yani, bu defaya mahsus değil mi? Her zaman söylenir mi?

— Evet, her yemekte söylenir. Bakın, zaten salonda da yazılıdır. Baktım. Giriş kısmının duvarında büyük harfle Besmele'nin Türkçe'si yazılmıştı:

Şefik ve Rahîm olan Tanrı'nın adıyla.

Mehmed Taşdelen izah etti:

— Yemekten sonra da «Çok şükür» deriz.

İnanamıyorum âdeta, sağ yanımdaki Albay Mes'ud Önce'ye bakıyorum:

— Evet, diyor. Her yemekte bu tekrarlanır.

Yemekte, Deniz Harp Okulu'nun an'anevî yemeği dalyan köftesi, onun yanısıra da fasulye plâkisi, ıspanaklı börek ve samsa tatlısı vardı. Davetli amiraller ve diğer subaylar, emekli olan arkadaşlarının masalarına oturmuşlardı. Hep birlikte güle eğlene yendi. Yemekten sonra yine iki tokmak sesi duyuldu. Dinledim. Bir ses: «Çok şükür» dedi. Ardından bütün salon «Çok şükür» diye gürledi. Heyecan verici bir sahneydi... Heyecan verici, sevinç verici, gurur verici...

Herkes çok şükür dedikten sonra, bir anons yapıldı:

— İki yüzler fazla gürültü ettikleri için ceza talimine çıkacaklar. Herkes bahçede toplansın. Tümamiral Kerim Olcay da cezalıdır.

Sofradan kalkıldı. Kapıya doğru yürürken bir emekli subay:

— Hey gidi, diyordu, eskiden birbirimizin tatlılarını yemek için keşifler yapardık, şimdi tatlılar sofrada kalıyor.

Dışarı çıkılınca Ulvi Tekeş, ceza talimi yapacakları tabura geçirme çalışmasına başladı. Emeklilerle beraber, muvazzaflar ve talebeler, olacak şeyleri büyük bir alâkayla, gülerek seyrediyordu.

Tümamiral Kerim Olcay cezaya itiraz edince, emekli albay fena hâlde kızdı:

— Paşam, dedi, bundan kurtuluş yoktur bilirsiniz. Yoksa cezanız daha da ağırlaşır. Katıksız hapse kadar gider.

Okul Komutanı Tuğamiral Sabahaddin Ergin (ortada) Albay Mes'ud Önce ve Deniz Lisesi Komutanı Kur. Alb. Fuad Başol ile beraber.

En yaşlı (İbrahir Aşkî) ve en genç (Mehmed Taşdelen) emekliler, o gün bir araya gelmişti.

Paşa, çaresiz razı oldu. Ardından bir başkası yaklaşarak, karnının ağrıdığından bahsetti. Emekli albay yine kızdı:

— Mustafa, sen temârüz ettiğinden daha fazla ceza talimi yapacaksın, dedi.

Derhal doktor çağırtıp muayene ettirdi. Emekli tabip olan Cemal Ergene, emekli Albay Mustafa Ulusan'ı süratle muayene etti ve «sağlamdır, ceza talimi yapar» kararını verdi ve tekrar taburuna geçirdi.

Bu sırada bir cezalı fırlayıp kaçmaya başladı. Ulvi Tekeş ardından koştu ama, yakalıyamadı, bunun üzerine üç gün hapis cezası verdi. Sonra sıra talime geldi. Ulvi Tekeş komut veriyordu:

— Marş marş!... Sağa dön!... Sola dön!... Dur!... Marş marş!...

Emekli subaylar gülüşerek bu komutlara uyuyor, koşuyor, sağa, sola dönüyorlardı. Nihayet sıra cezanın en sert kısmına geldi. Ulvi Tekeş ansızın «Yat!» emri verdi. Yaşlı başlı subaylar tertemiz elbiseleriyle, beton zemine yattılar. Sonra yine kalkma ve marş marş!

MÜSABAKALAR, GÖSTERİLER

Ceza taliminden sonra, okulun kapalı yüzme havuzuna gidildi. Kapalı havuz, büyük bir salonun içinde. Yukarıda anfi var. Salon ve su ısıtılmış vaziyette. Burada, okul öğrencileri su topuna varıncaya kadar, çeşitli müsabakalar, gösteriler yaptılar. Bu arada üç emekli subayın yaptığı yüzme yarışı alâkayla takip edildi. Ayrıca iki emekli de çok başarılı tramplen atlamaları yaptı.

Daha sonra, kapalı spor salonuna geçildi. Okul Komutanı Tuğamiral Sabahaddin Ergin'le, Donanma Komutanı Oramiral Kemal Kayacan birer konuşma yaptılar. Burası da gayet büyük, mükemmel bir spor salonu. Bir tarafta anfi var. Emekliler arasında en yaşlı üç kişiye birer hâtıra şildi verildi. Ancak şilt alanların, daha önce aynı sebepten şilt almış olmaması lâzımdı, bu bakımdan İbrahim Aşkî alamadı. Çünkü daha önce birkaç defa almış. Haydar Gelibolulu, Ali Özbal ve Âsım İnal, Oramiral Kemal Kayacan'ın elinden şiltlerini aldılar. Şilt alanlardan Âsım İnal, Âsım Hoca olarak tanınan, sayılan ve çok sevilen muhterem bir insan. Ali Haydar Gelibolulu ise, I. Cihan Harbi'nde Golyat'ı batıran Muavenet-i Milliye torpitosunun torpito subayı. Yani torpitoyu atan subay, tarih kokan bir insan.

Daha sonra okulun sportmen öğrencile-

ri, büyük bir alâkayla seyredilen gösteriler yaptılar. Bütün emekliler, davetli amiraller ve subaylar tribünlerde... Yanımda Albay Mes'ud Önce var. Bir ara:

— Bakın diyor, şeref tribününde, amirallere ayrılan yerde oturanlar hep siviller, yani emekliler... Amiraller ise tribünlerde, arkadaşlarının yanında oturuyor. Bu, aramızdaki büyük tesânüdün en canlı örneğidir. Bu tesânütte bir gemide, deniz üstünde kader birliği etmenin rolünü de hesaba katmak gerekir.

Gösteriler bitmişti. Mes'ud Bey, bir vedâ kahvesi içmek üzere beni odasına çağırdı. Duyduğum hayranlığı ifade etmek için söyleyecek söz bulamıyordum. Bu müstesna güne şahid olmama tavassut ettiği için teşekkür ettim.

Tam kalkacağımız sırada kapı çalındı. Üç kişi girdi içeriye. Üç sivil... Daha doğrusu üç emekli... Mes'ud Bey buyur etti... Selâmlaşıldı... Mekteplerini, bir daha görmek, eski hâtıralarını canlandırmak isteyen üç eski denizci.

Biri, bulunduğumuz odada pencerenin önüne gitti.

— İşte, dedi, şuradaydı benim sıram... Hey gidi günler. Yalnız sınıf küçüktü. İşte şuradan, şuraya kadar... Şimdiki sınıflar büyük...

SONRA, DÖNÜŞ MERASİMİ, ÇIMARİVA...

Tıpkı karşılanıştaki gibi, komutan ve albaylar misafirlerini marş nağmeleri arasında uğurladılar.

Ancak merasim bununla da bitmedi. Gelişte, tabur hâlinde bekleyen talebeler bu defa, belirli bir aralıkla okulun sahiline tek sıra hâlinde dizilmişlerdi... Siyah elbiseli, beyaz şapkalı yarının denizcileri... Misafirleri alan vapur kalktığı zaman, okul tarafından bir düdük sesi duyuldu. Sahile sıralanan talebeler, bir anda şapkalarını sağ ellerine alıp, kollarını sağa doğru kaldırdılar. Sonra bir başka düdük sesi... Bu defa şapkayı tutan kollar göğüs hizasından sola doğru geldi. Sonra bir düdük sesi daha. Yine şapkayı tutan kollar havaya kalktı:

Deniz Harp Okulu'nun talebeleri, yarının deniz subayları büyüklerini uğurluyorlardı...

Vapur, selâmlamış olmak için okulun önünden bir tur yaptı, sonra burnunu Burgaz'a çevirdi...

Ada uzaklaşıyor, uzaklaşıyordu... Ve düdük sesi yine duyuluyor, genç denizcilerin kolları ritmik hareketlerle kalkıp inerek, büyüklerini selâmlamakta devam ediyordu.

Emekli subaylar okulun kütük defterlerini karıştırıyor.

Üsküdar'ın yüz yıl önceki bir gravürü.

Fotoğraf: Barlas Gülerman

Tarihte Üsküdar

Yazan : Kürşat E. Uykucu

ESKİ kaynaklara göre; M.Ö. 680 yılında Megaralılar, Kadıköy'ü kurdular, daha sonra çevreye hızla yayıldılar. Bu arada Üsküdar'da ticaret yeri ve tersane kurdular. Üsküdar'a da Altın-şehir anlamına gelen Hrizopolis adını verdiler. Kaynaklara göre bu adın menşei hakkında çeşitli söylentiler vardır. Bunlara göre; Agamemnon'un oğlu Hrisis - Chrysis, Üsküdar'da ölmüş, bu sebepten şehre bu ad verilmiştir. Ayrıca Dârâ, İskit seferinden dönerken, Bizans'tan Üsküdar'a geçmiş, Anadolu halkından aldığı altınları burada kurduğu hazinede muhafaza etmişti. Bu sebeple şehre Hrizopolis (Altın şehir) adı verilmiştir. Bu adın Üsküdar'a tahvil olunmasını ilk defa Charles Texier'de okuyoruz. Bu kaynaktâ «Bizans İmparatoru Valens'in askerleri Üsküdaryan denilen kışlalarda kalırdı, daha sonra buraya Üsküdar adı verildi» denilmektedir. Hammer'e göre ise bu ad; Farsça Astandar (karargâh) kelimesinden gelmektedir. Bizanslılar ise buraya Damalis (İnekburnu) adını vermişlerdir.

Eski zamanlarda Damalis burnunun iki tarafına dağılmış bulunan Üsküdar, pek önemli bir kuruluş yeri değildi. Strabon, Üsküdar'ın küçük bir köy olduğunu kaydeder. Bu sebeple uzun yıllar Üsküdar'ın tarihi, Kadıköy'le birlikte yürümüştür.

M.Ö. VII. yüzyılda Fenikeliler Kadıköy ve Moda'da birer ticaret iskelesi kurmuşlardı. Daha sonraki yıllarda nüfuz sahalarını genişleten Fenikeliler, Üsküdar'da da ticaret iskelesi ve tersane kurmuşlardır. Bu iskeleler daha sonra Dârâ'nın, İskender'in ve Bitinyalılar'ın eline geçmiştir. Bitinyalılar zamanında imar görmeyen Üsküdar, Mitritat tarafından Roma imparatorluğuna devredilmiştir.

Bizanslılar zamanında Moda, Kadıköy, Anadolu yakasının 3 önemli ticaret merkezi olmuştur. Üsküdar, çeşitli tarihlerde Persler ve Araplar tarafından işgal ve yağma edilmiş, daha sonra da Bizans'ın sınırları içinde Bizans'ın mukadderatına tâbi olmuştur. Bu devirde Üsküdar, Bizans imparatoruna karşı harekete geçen Bizanslı askerlerin bir üssü hâline geldi. Nitekim Nikefor Fokas 916 yılında Anadolu askeri tarafından burada imparator ilân edildi. İzak Komnen, 1056 yılında VI. Mişel'i yine burada tahttan indirdi.

Bizans, 1071 yılında Türkler'e karşı Malazgirt meydan savaşını kaybedince, Haçlı orduları Üsküdar tepelerine gelip yerleşmişlerdi.

1261 yılına kadar devam eden Latin imparatorluğu, Türkler'i durdurmak için Üskadar'ı Bizans'ın bir üssü hâline getirdi.

XV. yüzyılda bütün Bitinya kıt'ası Türkler'in eline geçti. 1453'den sonra Üsküdar gelişmeye başladı.

Üsküdar'ın Istanbul'a yakın olması, Osmanlılar tarafından bütün doğu seferleri için ilk hareket noktası seçilmesine sebep oldu. Nitekim Fâtih Sultan Mehmed'den sonra başa geçen bütün padişahlar ve bunların seferlerde görevlendirdikleri sadrâzamlar ve serdarlar, Üsküdar'a geçerler; Doğancılar, Miskinler veya Haydarpaşa çayırında otağ-ı hümâyûnlarını kurarak sefer hazırlıklarını tamamlarlardı. Aynı

zamanda doğudan elçilikle gelen birçok sefir de önce Üsküdar'da kendileri için ayrılan sarayda dinlenirler, Istanbul'a daha sonra geçerlerdi. Celâlî isyanları vukubulduğu zaman, Üsküdar yine en hareketli günlerini geçirirdi. Zira Osmanlı ordusu, Celâlîler üzerine buradan gönderilirdi. Osmanlı kaynaklarında Üsküdar'ın tarihi, devamlı olarak Istanbul ile birlikte yürütülmüştür. Bu sebeple XVI.-XVIII. yüzyıllar arasında Üsküdar tarihi karanlıktır denilebilir. Yalnız bu yüzyıllarda meydana gelen yangın, yapım ve onarımda Üsküdar, sesini duyurabilmiştir. XIX. yüzyılda ise padişah III. Selim, Nizâm-ı Cedîd ordusu için burada, bugün de kışla olarak kullanılan meşhur Selimiye kışlasını yaptırmıştır. 1843 yılında Sultan Abdülmecid, Osmanlı ordusunu yeniden teşkilâtlandırmak istemiş, askerin bir kısmını Üsküdar'da bıraktırmıştır. Bu askerin eğitimi için görevlendirilen Hassa Müşiri Rıza Paşa 1846 yılında Serasker dairesini Üsküdar'a getirtmişti. Ancak yerine tayin olunan Husrev Paşa tekrar bu daireyi eski saraya taşıttı.

Türkler zamanında Üsküdar'da büyük yangınlar olmuştur.

14 haziran 1632 tarihindeki yangında Üsküdar'ın büyük bir kısmı yanmıştır. 1722 yılında ise Mihrimah Sultan Camii yanındaki kebabçı dükkânında çıkan yangın, birçok ev ve dükkânlar yandıktan sonra zorla söndürülebilmiştir. 1728 yılındaki yangın Kaya Sultan Sarayı yanındaki bir Yahudi evinden çıkmıştır. Zabıtanın ve sipahın yardımı ile zorla söndürülen bu yangından Yahudi evleri ve Selvilik'teki Müslüman evleri yanmıştır. 1762'de meydana gelen yangın 18 saat sürmüş ve birçok felâkete sebep olduktan sonra bastırılmıştır.

ÜSKÜDAR'IN İMARI

Fâtih Sultan Mehmed 1453'te Istanbul'u fethettikten sonra, Anadolu halkından bir kısmını Üsküdar'a yerleştirmişti. Bu tarihten sonra Üsküdar'da imar faaliyeti başladı. 1470 yılında Rum Mehmed Paşa bugünkü Şemsipaşa havalisinde bir cami yaptırdı.

II. Bâyezid, I. Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanlarında, Üsküdar bir taraftan iskele ve havalisi, ayrıca sahili takib ederek Salacak, Harem, İhsaniye ve Karacaahmet yönlerinde gelişti. Bu arada da 1506'da Süleymanağa Camii ve Miskinler Mescidi, 1545'te Karacaahmet, 1547'de İskele ve 1562'de ise Divitciler camileri yapıldı. Ayrıca Gülfem Hatun Camii, Kavaklıbahçe köşkü, Piyâle Paşa yalısı, Ayşe Sultan ve Hoca Mehmed Paşa sarayı ile1558'de Doğancılar Camii, 1580'de Şemsi Paşa Camii yapılmış ve Üsküdar, Bağlarbaşı semtine doğru genişlemeye başlamıştır.

XVI. yüzyılda Vâlide Camii, İnâdiye Camii, 1609'da yapılan Ağa hamamı, 1640'da yapılan Çinili camileri de, devirlerinin en büyük sanat yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. XVIII. yüzyılda Üsküdar'da camiler kurdurulurken, bunun yanında birçok çeşme ve sebiller yaptırılmıştır. Bu sebillerden en önemlileri 1709'da yapılan Yenicami, 1721'de yapılan Ahmediye ve 1740'da Şeyhulislâm Hoca Saadeddin Efendi tarafından yaptırılan Karacaahmet sebilleridir.

XVIII. yüzyılda yapılan camiler: Üsküdar çarşısında III. Ahmed'in annesi Gülnûş Emetullah Sultan adına yaptırılan Yenicami, 1711'de yaldızlı Tekke Camii, 1721'de Tersane Camii ve Ahmediye Camii, 1755'te III. Osman'ın yaptırdığı İhsaniye Camii, 1761'de Ayazma Camii, 1766'da Paşalimanı Camii. Bu suretle XVIII. yüzyılda Üsküdar, bugünkü Kuzguncuk semtine doğru yayılmaya başladı. Aynı yüzyılda tarihî değeri haiz pek çok çeşmeler yapıldı.Bunlar arasında 1710'da III. Ahmed tarafından yaptırtılan İskele çeşmesi, 1719'da Kaptan Mustafa Paşa'nın yaptırttığı Kaptanpaşa çeşmesi, 1730'da Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa'nın yaptırdığı Eski Hamam çeşmelerini sayabiliriz.

XVIII. yüzyılda Üsküdar'da camiler, sebiller ve çeşmeler yapılırken, yalılar da kurulmaya başlandı. XIX. yüzyılda III. Selim saltanatı ile Selimiye'de büyük bir imar faaliyeti başlatıldı. 1807'de Selimiye kışlası bina edildi. 1806'da Selimiye Camii yaptırıldı. 1865'te yapılan Altunîzâde Camii ve daha birçok çeşme de bu yüzyılın sayılı eserleri arasına girer.

Ünlü seyyahımız Evliyâ Çelebî'ye göre; Üsküdar'da 70 İslâm mahallesi, 11 Rum, Ermeni ve bir de Yahudi mahallesi vardı. Şehrin yönetimi, 500 akça ile tayin edilen mollalar tarafından yapılırdı. Mollaların maiyetinde 100 memur vardı. Beş kişi de naib olarak ayrılmıştı.

Üsküdar'ın yıllık hasılatı 40.000 kuruştur. Şehrin içinde yeniçeri ocağından bir oda kolluk beyleri ve sipahi kethudâ yeri, cebeci, topçu ocağı, ihtiyarları vardır.

Üsküdar'ın bir Nakibü'l-eşraf kaymakamı, subaşısı ve 600 mütevellîsi vardı. XIX. yüzyıla kadar kadı ile yönetilen Üsküdar, bu yüzyılda mutasarrıflar tarafından yönetilmeye başlandı. Cumhuriyet devrinde Istanbul'un bir ilçesi oldu.

60 Yıl Önceki Türkiye

6 eylül 1908 tarihli «Le Perroquet = Papağan» mizah dergisinden bir renkli karikatür: Genç Türk, Anayasa'yı koluna takmış, Türk imparatorluğunun kar-

şısında onlarla alay ediyor. Alay edilenler, eski Osmanlılar'dır. Uzakta 5 Büyük Avrupa Devleti ise, Türkiye hakkında aralarında fısıldaşıyorlar.

6 eylül 1908 tarihli «Le Perroquet = Papağan» mizah dergisinden bir renkli karikatür: Genç Türk, Anayasa'yı koluna takmış, Türk İmparatorluğunun karşısında onlarla alay ediyor. Alay edilenler, eski Osmanlılar'dır. Uzakta 5 Büyük Avrupa Devleti ise, Türkiye hakkında aralarında fısıldaşıyorlar.

İnsanlığa Kanseri Öğreten Bilgin

Yazan: Doç. Dr. Sırrı Akıncı

DÜN olduğu gibi bugün de insanlığın baş belâsı korkunç bir hastalık vardır: Kanser! Bunu artık bilmeyen, işitmeyen yok gibi. Tıp tarihine bir göz atılırsa, söz konusu hastalığın çok eski devirlerden beri tanındığı anlaşılır. İstanköylü Hippokrat (M.Ö. 460 - 380) bu illete «yengeç» mânâsına gelen «karkinos» demiştir. Garp dillerindeki «le cancer», «le carcinome», «carcinoma», «krebs» gibi terimlerin menşei hep bu kelimeye dayanır. Şark tıbbının meşhur bilgini İbni Sînâ (980 - 1037) da Hippokrat'tan iktibasa gitmiş olacak ki, kanseri onunkiyle aynı mânâya gelen Arapça «Seretân» gibi bir terimle kitap ve risâlelerinde belirtmiştir. Her iki müellif hekime bir bakıma hak vermek gerekir. Çünkü, özellikle kadın memelerinde müşahedesi yapılan kanserlerin dış görünüşü, çok defa bir yengeci hatırlatır. Literatürde bu adlandırmanın yanında tavsifî mahiyette açıklamalar da vardır. Meselâ Bergamalı Clarissimus Galenos (M.Ö. 200 - 131) insan bedenindeki organik yani nescî büyümelerden bazılarının tabiata uygun, bazılarının tabiatı aşarcasına, bir başka takımınınsa tabiata aykırı düzende bulunduğunu söylemiştir. Adı geçen bilgine göre «Kanser, tabiata aykırı nescî bir gelişmedir»; âmili de «atra bilis», yani «karasafra» dır. Çok umumî mahiyetteki bu görüş günümüzde de geçerlidir. Ama, âmili nazarı itibara alınmadığı takdirde.

Garplı ve Şarklı pek çok hekim, XIX. yüzyıla kadar kanserle yakından ilgilenmiştir. Hakikat şu ki, hastalığın ilmî tetkiki ancak geçen yüzyılda, adını yazımıza başlık yaptığımız bilginin üstün gayretleriyle, imkân sahasına girmiştir. Bu arada XIX. yüzyılın kanser bilgisi bakımından farklı durumunun, daha önceki yüzyıllardaki müsmir çalışmaların bir neticesi olduğunu da söylemeden geçmiyelim. İnsan cesetlerinin kılı kırk yararcasına teşrih edilmesi, mikroskobun daha büyütücü ve yararlı duruma sokulması, kimya vasıtasıyla nesiçleri boyayabilecek pek çok maddenin ortaya konulması, uzuvların nescî yapılışlarını öğreten histolojinin istiklâl kazanması gibi ilmî ve teknik ilerlemeler, Rönesans'tan bu yana oldukça geliştirilmişti. İnsan organizmasının, hastalıklar ilmi (patoloji) bakımından bu yeni bilgi ve müktesebatla bir tefsir ve sistematiğe tâbi tutulması artık zaruriydi. Çünkü, Ortaçağ'dan epeyce uzaklaşılmıştı. Madde ilimleri her geçen gün zaferden

zafere koşmaktaydılar. Oysa bunlara nisbetle tıp çok yaya kalmıştı. René Descartes (1596 - 1650) vaziyeti erkenden anlayanlardan biriydi. Bu sebeple ona pek de güvenemiyordu. Dostu bir papaza yazdığı mektuptaki «... Yanılmaz delillere dayanan yeni bir tıp nazariyesi aramaktayım. Onu buluncaya kadar... Aman! Sıhhatinize çok dikkat ediniz!» satırları sözlerimizi teyid eder. Filozofun bu tavsiyesi yersiz olmadığı gibi mübalâğa da değildi.

Ortaçağ kapanmıştı. Ama tıp birçok bakımdan, hele tedavide Ortaçağlılık'tan henüz kendini kurtaramamıştı. Meselâ Theophrastus Bombastus Paracelsus (1493 - 1541) adındaki bilgini ele alalım. Bu zat bir yandan, bütün klasik tıp kitaplarını «Tümü de hiçbir şeye yaramaz!» hükmü ile dershanede talebelerinin gözleri önünde yakıyor, ayrıca «Teşrih masalarında ölüleri değil dirileri kesmelidir ki, organizmanın işleyişi güzelce görülüp anlaşılabilsin!» sözleriyle tıpta pek inkılâpçı(!) fikirleri ileri sürerken, diğer taraftan da, o devir tedavisinin Similia Similibus Curantur (Hastalıkları benzeri ilâç ve maddeler iyi eder) görüşünden kendini kurtaramıyordu. Böylece kulak sayvanı şeklindeki buhurumeryem nebatının kulak hastalıklarında, tilki akciğerinin, akciğer veremde, sarı renkli yemişlerin sarılıklarda (İkter), kızıl renkli çamaşırların kızıl'da, kırmızı renklilerin de kızamık'ta şifa yaratacağını ısrarla söylüyordu. Diğer bir müşahede, Ortaçağ'dan artakalan kilise tıbbının, Avrupa'nın her ülkesinde hâkimiyetini yer yer idâme ettirmeysidi. Bu şaşılacak tıbba göre, halk, veba, kolera, frengi, cüzzam salgınlarında mukaddes sayılan ölülere (azizlere) sığınmalı, onlara adaklarda bulunmalı, İncil'deki (Luka VIII, 43 - 48) (Seni îmânın kurtardı: Selâmetle git!» sözlerinden de ümit beklemeliydi.

Daha yakın tarihlere gelelim: F. Broussais (1772 - 1838) adındaki hekim ve taraftarları, bütün hastalıkların bedene ait mayilerdeki bozukluklardan doğduğunu, kan almaların bunları iyi edebilecek tek çıkar yol olduğunu söyleyerek, zavallı hastaların üzerlerine hacamatlı ve sülüklü gladyatörler gibi yürümeyi başarılı bir iş sayıyorlardı. Kısa ifadeyle tıpta cezrî bir inkılâp yapmanın zamanı çoktan gelmişti. Ama bunu yapabilecek ilim kahramanı henüz meydanda yoktu. Nihayet XIX. yüzyılın ortasına doğru, bir elinde otopsi bıçağı, ötekinde mikroskop, kafasında madde ilimlerinin tecrübe ve müşahede metodlarıyla genç bir dehânın, ilmî tababet

Kanseri insanlığa öğreten Virchow.

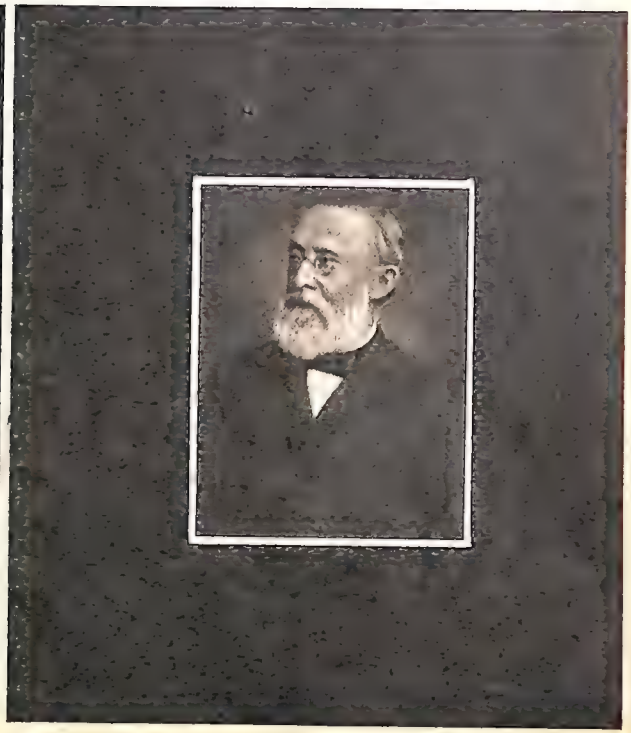

Virchow, talebelerine ders veriyor.

alanına tulû ettiğini görmekteyiz. Bu, Rudolf Virchow'tur.

VİRCHOW KİMDİR?

Rudolf Ludvig Carl Virchow, Alman'dır. Pomeranya'nın Schivelbein kasabasında 13 ekim 1821'de doğmuştur. Orta halli bir babanın evlâdıdır. Başarılı bir gymnasium tahsilinden sonra Berlin'deki Friedrich - Wilhems Institut'un Tıp Fakültesi'ne girdi. Askerî doktor olacağından, üniforma taşımaktaydı. Ufak tefek yapılışta olması sebebiyle arkadaşları kendisine (Der Kleine Doktor = Küçük Doktor) lâkabını takmışlardı. Fevkalâde zeki ve üstelik çalışkandı. Cimri denecek derecede de tutumluydu.

Virchow, yalnız ilim yolunun yolcusu değildi. Devrin siyasî ve içtimaî hâdiselerine karşı da müthiş bir alâka duymaktaydı. Kafası, Prusya Krallığı'nın militarist rejimine karşı tıkabasa demokratik fikirlerle doluydu. 1789 Fransa'sında patlak veren Büyük İhtilâl'i hazırlayan fikirler etrafa yayılıyor. Büyük İhtilâl'in dalgaları başta Almanya olmak üzere, öteki Avrupa ülkelerine atladı. İşte genç Virchow, tâbir yerinde olursa, menşei Fransız Büyük İhtilâli'ne dayanan fikirlerin yarattığı atmosferde pişti, inkılâpçı tarafı katmerleşti. Bu arada ilim yolunda da hızla yükseliyordu. 1843'te tıp doktoru diplomasını aldı. 1845'te «Kan Kanseri» denilen «Lösemi» yi ilim dünyasına ilk defa o tanıttı. Böylece dünyanın her tarafındaki bilgin hekimlerin nazarlarını biraz da hayretle kendi üzerine çekti. 1846'da «Üniversite Privat - Dozenti» unvanını kazandı. 1848 Avrupası, ihtilâller meşheridir. 18 martta da Berlin'in cumhuriyetçi halk ve gençliği, siyasî iktidara karşı ayaklandı. Kahramanımız kitaplarını, kadavralarını, mikroskobunu bir tarafa bırakarak silâha sarıldı ve kendini sokaklardaki barikatlardan birine tereddütsüz attı. Tıbbın bu büyük zekâsı, yerinde pekâlâ ateşin bir muharip olmayı da becerebiliyordu.

Neticede cumhuriyetçiler zaferi kazandılar. Üç renkli bayraklarla Berlin baştan

aşağı donandı. Rudolf Virchow'un bu sırada babasına yazdığı mektuptaki «... Tabiat araştırıcısı olarak ben, ancak cumhuriyetçi olabilirim. Çünkü, insanların yaratılışlarına uygun isteklerini sadece hakikî cumhuriyetçi bir devlet yerine getirebilir!» satırları, onun siyasî felsefesinin başlıca umdesini pek güzel aksettirmektedir. Öylesine ki o, ölünceye kadar bu umdeye samimîyetle bağlı kaldı. Reichstag'da yıllarca milletvekilliği yaptı. Almanya İmparatorluğu'nun «Demir Başbakan» diye anılan Prens Otto von Bismarck'ına karşı politik bakımdan en koyu muhalefetin lideri oldu.

YENİ FİKİRLER

Rudolf Virchow'un ilmî faaliyetleri büyük bir kitabı dolduracak kadar zengindir. Bilgin, «omnis cellula e cellula» (Her hücre, diğer bir hücreden doğar) düsturuyla, hücre denilen mikroskopik varlığı biyolojinin temel taşı yaptı. Böylece öteden beri biyolojiyi ve dolayısıyle tıbbı köstekleyen cansız maddelerden, canlıların hâsıl olmasını derpiş eden Generatio Spontanea nazariyesini de bir daha dirilmemek üzere ortadan kaldırdı. Kimya için molekül neyse, biyoloji için de hücre aynı değeri taşır bir hüviyet kazanmıştı. Rudolf Virchow'un tıptaki cezrî inkılâbının amentüsü bu vecizeyle başlar. Daha sonraki hastalıkları anlamak için hastalık mefhumunun bir tarifini yapmanın zaruretini ileri sürdü. Hastalığı, «organizmanın değişmiş şartlar altında tehlikeye mâruz akaraterde yaşamasıdır» şeklinde tarif etmiştir. Tarifin sonunda da «bu değişmiş şartların yarattığı bozukluk ilkin hücrede ve hususiyetle onun şeklinin bozulmasında kendini gösterir!» diye tafsile girişmiş, böylece hastalık fenomenini hücre denilen varlığa sıkı sıkıya bağlamıştır. Rudolf Virchow daha sonraki neşriyatında hastalıkları «iltihâbî», «tümöral», «anomalik», «degeneratif» gibi gruplara ayırmış, 1847'de neşre başlayıp, ölümüne kadar devam ettirdiği «Virchow's Archives» de pek çok makale yazmıştır. Bilginin faaliyeti yalnız bunlardan ibaret kalmadı. Antropolojiyi kurdu. Hattâ H. Schliemann'la birlikte bizim meşhur Truva ve Hisarlık hafriyatında bulunarak arkeolojik araştırmalarda bulundu. Fakat onun insanlığa en mühim hizmeti, kanser denilen korkunç hastalığın kat'î teşhisini sağlam temellere oturtmuş olmasıdır. Bugün hastanelerde menhûs hastalığın teşhisi hâlâ onun vazettiği esaslar dahilinde yani «morfolojik metodla» yapılmaktadır.

Rudolf Virchow koyu materyalistti. Ruhun varlığını asla kabûl etmezdi. «On bin otopsi yaptım! Şu ruh denilen nesneyi bir türlü görmedim!» sözlerini diline virdetmişti. Her büyük adam gibi onu sevenler de, yerenler de vardır. 1840'la 1882 arasında ortaya atılan «Hastalıkların başlıca âmili mikroplardır!» fikrine karşı, «İnsan vücudu hayvanat bahçesi değildir!» diye şiddetle muhalefet etmesiyle, «Tıbbı kırk yıl geri bırakmıştır!» şeklindeki tenkid, kendisine haklı olarak tevcih edilmiştir. Bu doğrudur. Ancak unutmamalıdır ki, büyük hataları yalnız büyük adamlar yapabilirler. Bu sebeple onun hatasında da büyüklüğünü görmek lâzımdır.

Rudolf Ludvig Carl Virchow, 5 eylül 1902'de Berlin'de öldü. Dünyanın her köşesinden gelen pek çok bilginin iştirakiyle muazzam bir cenaze töreni yapıldı. Aynı şehre defnedildi. Onun hayatı, üniversite gençleri için de, ilim adamları için de, alınabilecek pek çok ibretle doludur. Yazımızı bu büyük bilgin hekime ait iki fıkrayla bağlıyalım:

Rudolf Virchow, Generatio Spontanea nazariyesini ortaya attığı yeni fikirlerle yıktığı sırada, Charle Ruben adındaki bir bilginle uzun polemiklere girişti. Neticede bu ikinci bilgin tam mânâsıyla mağlûbiyete uğrayınca, ziyadesiyle tehevvüre kapılarak Rudolf Virchow'u düelloya dâvet etti. Bu öfkeli bilgine üstâdın verdiği cevap şöyle olmuştur:

«— Ben, gençliğimde cumhuriyetçilerin safına Berlin'deki sokak çarpışmalarına elimde silâhla ölümden gözümü kırpmıyarak katıldım. Çünkü o vakit silâhların konuşması gerekliydi. Sizinle sokak savaşı değil fikir savaşı yapmaktayız. Böyle savaşlarda âdî silâh değil, ilim silâhı kullanılır. Eğer böyle bir silâhınız hakikaten mevcutsa hemen çıkın karşıma!»

Yıl 1845... Rudolf Virchow 24 yaşındadır. «Lösemi»yi keşfetmiş olması sebebiyle bütün dünya kendisini tanımaktadır. Serde gençlik olması tabiî kanını kaynatıyor. Bir gün bir baloya gidiyor. Vals ve polkaların başları döndürdüğü bir salonda yeşilimsi mavi gözlü genç ve güzel bir kızın beline sarılarak dönmeye başlıyorlar. Bu sırada genç kız:

— Sizin soyadınızın «Virchow» olduğunu duydum. Tıpta büyük şöhret sahibi olan bilgin herhalde ya büyükbabanız ya da babanızdır? Dedi.

Rudolf Virchow'un cevabı basit oldu:

— Hayır! Ne büyükbabam, ne de babam!

— Ya kim?

— Sadece ben!...

Istanbul'daki Eski Sayımlar

Yazan: Nigâr Anafarta

İSTANBUL'UN fethinden sonra, Fâtih Sultan Mehmed, şehrin onarılması, kalkındırılması ve iskânı için bazı tedbirlere başvurmuştu. Bu amaçla, fetihten sonra devlet malı arasına giren Bizans'a ait binalar, Istanbul'a gelenlere parasız ve mülk olarak verilmişti. Bu tarihte şehirde Müslümanlar'ın sayısı az olduğundan bazı boş mahallelere ve Haliç kıyılarına Rumlar ve esirler iskân edilmişti. Şehrin nüfusunu çoğaltmak için, sürgün usûlüne başvurulmuş, kadılara gönderilen fermanlarla, Hıristiyan halkın, Anadolu ve Rumeli'den Istanbul'a nakilleri sağlanmış, daha sonra zaptedilen yerlerdeki halkın bir kısmı da Istanbul'a gönderilmişti.

Öte yandan, şehirdeki Bizans kiliseleri, devrin ileri gelenleri tarafından camiye çevrilmiş, yeniden binalar yapılmış, Istanbul'un imarına ve Müslüman mahallelerinin teşekkülüne çalışılmaya başlanmıştı. Bütün bu imar ve iskân işi, bir plan içinde yürütülmüş, sürgün veya göçmen olarak gelenlerin düzenli şekilde iskânı sağlanmıştı. Meselâ, Rumeli ve Üsküb'ten gelenler, Unkapanı ile Cibali arasında Üsküblü mahallesine, Yenişehir'den gelenler, Yenikapı sahilinde Yenimahalle'ye, Mora Rumları Fener mahallesine, Selânik ve Edirne'den gelen Yahudiler Tekfur Sarayı dolaylarına, çeşitli Anadolu şehirlerinden gelenler de kendilerine tahsis olunan yerlere iskân edilmişlerdi. Anadolu'dan gelen Müslümanlar'ın Aksaray, Tahtakale, Üsküdar, Eyüp, Karaman, Çarşamba gibi yerlerde iskânı sağlanmış, Hıristiyanlar ise, genellikle Kırkçeşme, Altımermer, Samatya, Lânga, Kumkapı, Balat, Ayvansaray'da Avcılar Kapısı, Molla Husrev ve Halıcılar Köşkü civarında Lips Manastırı mahallesine yerleştirilmişlerdi.

Fetihten sonra, Bizans'tan kalan evler, Istanbul'un fethinde büyük hizmet ve yararlıkları görülen kimselere de verilmiş, bunların yaptırdığı dinî tesislerin çevresinde yeni mahalleler teessüs etmeye başlamıştı. Ayrıca, devrin tanınmış kimselerinin yerleştikleri kısımlarda da bunların isimleri ile anılan mahalleler kurulmuştu. Bu yeni yeni mahallelerin meydana gelmesi ile şehir bir hayli büyümüş, Istanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar olmak üzere dört kazaî bölgeye ayrılmıştı.

Bu devirde, yeniden yapılan ve kiliseden çevrilen camilerin çoğunluğunun toplandığı bölgeler gözönüne alınırsa, nüfus yoğunluğunun daha çok Haliç boyunca toplandığı, içerilere doğru gidildikçe azaldığı görülür. Istanbul'un Fâtih Sultan Mehmed zamanında başlayan iskânı işi ancak, Kanunî Sultan Süleyman'ın uzun süren saltanatı süresinde tamamlanabilmiştir.

Fetihten iki yıl, yedi ay sonra, 860 senesi Muharrem ayı başında (11 aralık 1455), Fâtih'in emriyle bir bina ve nüfus sayımı yapılmıştı. Bu sayıma ait defterde, Galata mahallelerinde oturan, devlete vergi ödeyen ve ödemeyen, zengin ve fakir kimseler, fetihten sonra gidenler ve kalanlar veya gidip tekrar dönenler, medenî ve ailevî durumları, dinleri ve her türlü sosyal nitelikleri açıkça belirtilmiş, devlete ait binalarda paralı ve parasız

oturanlar, binaların aylık ve yıllık kiraları tesbit edilmiştir. Her mahalle sayımının sonunda yapılan bir toplamda, o mahalledeki dükkân, kilise, manastır ve müştemilâtı, değirmen, şaraphane gibi kişilere ve kamuya ait binalar, ayrı ayrı kalemlerde gösterilmiştir. Her ne kadar bu sayım defterinin başlığında «Galata şehri hâne ve ahali» sayımından söz ediliyorsa da, defterde Silivrikapı, Altımermer, Kızıltaş gibi Istanbul mahallelerinin kaydına da rastlanmaktadır.

Ne yazık ki, çok önemli bir belge olan bu defterde, baştan 24 mahallenin nüfus ve bina sayısı, o mahallelerin sayımı sonunda toplam olarak yazılmış, daha sonrakiler yazılmamıştır ve defterin son kısmı eksiktir. Bu defterin esaslı bir şekilde incelenmesi sonucunda, Istanbul'un, fetihten hemen sonraki durumu hakkında çok çeşitli ve değerli istatistik bilgileri sağlamak mümkün olacaktır.

Bu tarihten yirmi iki yıl sonra yapılan, Istanbul ve Galata'daki ev ve dükkân sayımına ait ikinci bir belge, şehirdeki Müslümanlar'ın sayısının, Müslüman olmayanlara oranla pek çok arttığını göstermektedir.

Fâtih Sultan Mehmed'in ölümünden üç yıl kadar önce, 882 senesi Zilhicce ayı başında (6 mart 1478), Istanbul Kadısı Muhiddin ve Istanbul Zaîmi Mahmud tarafından hazırlanan bu sayım defterinde, Istanbul ve Galata'daki Müslüman Nasrânî (Bizans Rumları), Yahudi, Ermeni ve başkalarına ait evler, aidiyetleri ve sayıları ayrı ayrı belirtilerek, dükkânlar ise toplu halde gösterilmiştir.

Gerek 1478 senesinde Istanbul nüfusu hakkında bir fikir vermek, gerek nüfus yoğunluğunun, giderek Istanbul tarafında toplandığını göstermek düşüncesiyle, bu pek önemli belgeyi, sadeleştirerek aşağıya alıyoruz:

ISTANBUL'DA

Istanbul Müslümanları'nın evleri	8951
Istanbul Nasrânîleri'nin evleri	3151
Istanbul Yahudileri'nin evleri	1647
Kefeliler'in evleri (Müslüman)	267
Istanbul Ermenileri'nin evleri	372
Karaman Ermenileri'nin evleri	384
Istanbul Çingeneleri'nin evleri	31
Toplam olarak Istanbul'daki dükkânlar ve evler	18.470
Istanbul'daki Müslümanlar'ın ve diğerlerinin evleri	14.803
Istanbul'daki Müslümanlar'ın ve diğerlerinin dükkânları	3667

GALATA'DA

Galata Müslümanları'nın evleri	535
Galata Nasrânîleri'nin evleri	592
Galata'daki Frenkler'in evleri	332
Galata'daki Ermeniler'in evleri	62
Toplam olarak Galata'daki dükkânlar ve evler	1781
Galata'daki Müslümanlar'ın ve diğerlerinin evleri	1521
Galata'daki Müslümanlar'ın ve diğerlerinin dükkânları	260
Istanbul ve Galata'daki evlerin ve dükkânların genel toplamı	20.251
Istanbul ve Galata'daki evler	16.324
Istanbul ve Galata'daki dükkânlar	3927

Bundan beş asır önce, 1478'de Istanbul'da yapılan sayımı gösteren defterin bir kısmı.

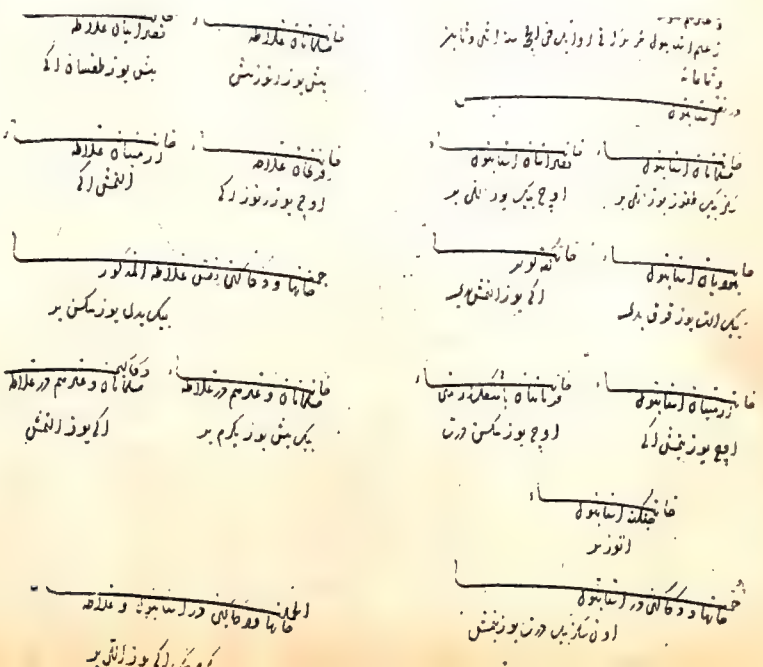

oturanlar, binaların aylık ve yıllık kiraları tesbit edilmiştir. Her mahalle sayımının sonunda yapılan bir toplamda, o mahalledeki dükkân, kilise, manastır ve müştemilâtı, değirmen, şaraphane gibi kişilere vê kamuya ait binalar, ayrı ayrı kalemlerde gösterilmiştir. Her ne kadar bu sayım defterinin başlığında «Galata şehri hâne ve ahali» sayımından söz ediliyorsa da, defterde Silivrikapı, Altımermer, Kızıltaş gibi Istanbul mahallelerinin kaydına da rastlanmaktadır.

Ne yazık ki, çok önemli bir belge olan bu defterde, baştan 24 mahallenin nüfus ve bina sayısı, o mahallelerin sayımı sonunda toplam olarak yazılmış, daha sonrakiler yazılmamıştır ve defterin son kısmı eksiktir. Bu defterin esaslı bir şekilde incelenmesi sonucunda, Istanbul'un, fetihten hemen sonraki durumu hakkında çok çeşitli ve değerli istatistik bilgileri sağlamak mümkün olacaktır.

Bu tarihten yirmi iki yıl sonra yapılan, Istanbul ve Galata'daki ev ve dükkân sayımına ait ikinci bir belge, şehirdeki Müslümanlar'ın sayısının, Müslüman olmayanlara oranla pek çok arttığını göstermektedir.

Fâtih Sultan Mehmed'in ölümünden üç yıl kadar önce, 882 senesi Zilhicce ayı başında (6 mart 1478), Istanbul Kadısı Muhiddin ve Istanbul Zaîmi Mahmud tarafından hazırlanan bu sayım defterinde, Istanbul ve Galata'daki Müslüman Nasrânî (Bizans Rumları), Yahudi, Ermeni ve başkalarına ait evler, aidiyetleri ve sayıları ayrı ayrı belirtilerek, dükkânlar ise toplu halde gösterilmiştir.

Gerek 1478 senesinde Istanbul nüfusu hakkında bir fikir vermek, gerek nüfus yoğunluğunun, giderek Istanbul tarafında toplandığını göstermek düşüncesiyle, bu pek önemli belgeyi, sadeleştirerek aşağıya alıyoruz:

ISTANBUL'DA

Istanbul Müslümanları'nın evleri	8951
Istanbul Nasrânîleri'nin evleri	3151
Istanbul Yahudileri'nin evleri	1647
Kefeliler'in evleri (Müslüman)	267
Istanbul Ermenileri'nin evleri	372
Karaman Ermenileri'nin evleri	384
Istanbul Çingeneleri'nin evleri	31
Toplam olarak Istanbul'daki dükkânlar ve evler	18.470
Istanbul'daki Müslümanlar'ın ve diğerlerinin evleri	14.803
Istanbul'daki Müslümanlar'ın ve diğerlerinin dükkânları	3667

GALATA'DA

Galata Müslümanları'nın evleri	535
Galata Nasrânîleri'nin evleri	592
Galata'daki Frenkler'in evleri	332
Galata'daki Ermeniler'in evleri	62
Toplam olarak Galata'daki dükkânlar ve evler	1781
Galata'daki Müslümanlar'ın ve diğerlerinin evleri	1521
Galata'daki Müslümanlar'ın ve diğerlerinin dükkânları	260
Istanbul ve Galata'daki evlerin ve dükkânların genel toplamı	20.251
Istanbul ve Galata'daki evler	16.324
Istanbul ve Galata'daki dükkânlar	3927

Bundan beş asır önce, 1478'de Istanbul'da yapılan sayımı gösteren defterin bir kısmı.

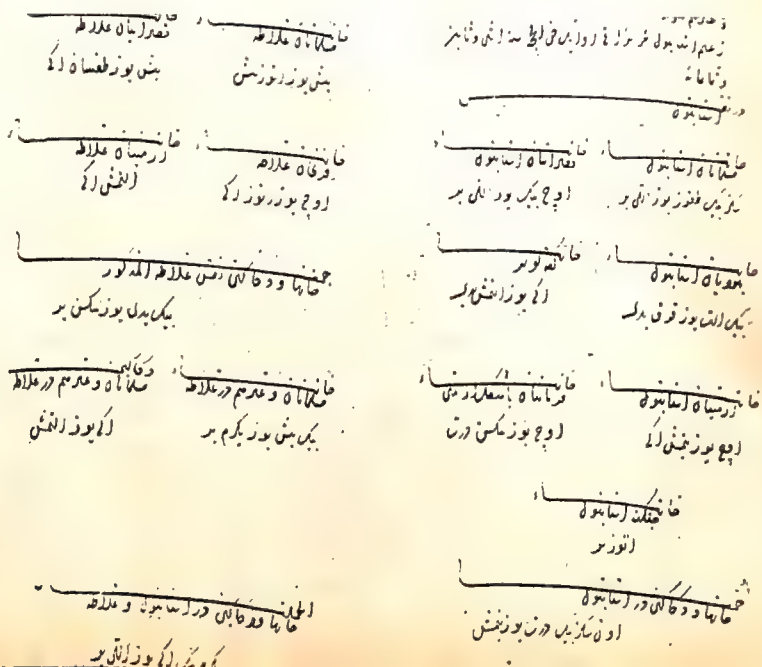

Amerika İç Savaşından Çizgiler

Yazan: Ulysses S. Grant III.
Çeviren: Betül Özçelik

BUNDAN bir asır önce Güney Carolina'nın istihkâm adasındaki Charleston limanına bir sandal yanaştı ve üç erkek iskeleye ayak bastı. Rıhtımda yanan meşaleler gri üniformalarını aydınlatıyor, kılıçlarının parıltısını aksettiriyordu.

Gelenler, istihkâm komutanı Binbaşı Robert Anderson ile görüşmek istediler. Üç saat kadar süren gergin bir bekleyişten sonra, içlerinden biri bir mektup vererek işin içyüzünü açıkladı. Bu mektup günün resmî havasıyla mütenasip bir lisanla, şöyle yazılmıştı: «Sayın Bay... General Beauregard'ın şu andan bir saat sonra Fort Sumter bölgesinden ateş açacağını bildirir saygılarımızı sunarız».

Yazılı belgeyi teslim ettikten sonra bu üç kişi tekrar aynı sandala bindiler ve karanlıkta kürek çekerek gözden kayboldular.

Saat gecenin 3.30'u idi. Binbaşı Anderson, kendisini ve arkadaşlarını Fort Sumter bölgesinde muhasara etmiş olan Güney birliklerine teslim olmayı son defa olarak reddetmişti. Malzemesiz ve teçhiz edilmemiş olarak çarpışmaya sadece bir saatleri kalmıştı. Birkaç devletin o zamanki kuzey ittihadından ayrılması, kurulmakta olan bu birliği temelden çürütmüştü. Artık çetin bir savaş kaçınılmaz hâle geliyordu. Kumandan Anderson ve 120 askerden müteşekkil olan garnizonu Fort Sumter'in surlarında siperlerini aldılar.

12 NİSAN GÜNÜ

Tam bir saat sonra karşı sahildeki bir topun ağzı parladı ve ilk mermi yıldızlı gökyüzünde uçtu. Bu an 12 nisan 1861, Amerikan dahilî harbinin başladığını tesbit ediyordu. Her iki taraf kuvvetlerini bir araya toplayıncaya kadar Fort Sumter bombardımanının sesleri bir müddet için olsun dinmemişti. Gerek Kuzey, gerekse Güney birlikleri erken bir zafer beklemekteydiler. Jefferson Davis daha 6 mart 1861'de, 100.000 gönüllüyü bir sene müddetle çarpışmaya çağırdı. Abraham Lincoln 75.000 yedek eri 15 nisandaki çağrısı ile üç aylığına tedarik edebilmişti.

Aşağı yukarı elli yıl zarfındaki büyük çarpışmalardan hiçbiri Amerika'nın ufkunu gölgeleyemedi. Meksika harbi çabuk kazanılmış uzak bir harp olduğundan, ilk bakışta bu iç savaş, gayet mertçe geçen bir macera olarak gözükmüştür. Kuzeyde ve güneyde orduyu takviye eden birlikler,

---

(*) İç harpte Federalistlerin kumandanı ve 18. A.B.D. Cumhurbaşkanı Ulysses S. Grant'ın torunu. Emekli general.

Amerika iç harbinin ilk mermisi atılıyor: Güneyliler Fort Sumter'i topa tutuyorlar.

gönüllü genç delikanlılarla dolup taştı. Yedek er olarak kaydedilen bu gençler, Amerika halkı tarafından büyük bir tezahüratla alkışlandılar.

Çok geçmeden Newyork askerlerine harekete hazır olmaları emrini verdi. Louisiana zuav alayı Güney'e, Pennyslvania ise, Kuzey birliklerine süvari temin etti.

Pırıl pırıl üniformaları ile cesaretle bekleyen kuvvetler ilk defa Kuzey Virginia'nın yeşil tepelerinden akan küçük Bull Run deresi bölgesinde karşılaştılar. Her iki tarafın da beceriksiz taktikler kullanarak sebep oldukları falsolar bütün memleketi şaşırttı.

Fakat savaşta olgunluk çabuk gelişir. Gayet korkunç ve üzgün geçen dört uzun sene, askerlerin sadece üniformalarını ağartmakla kalmadı, aynı zamanda bu seneler savaşı dönüp dolaşıp aynı neticeye ulaşan fâsit bir daire hâline getirdi. Gettysburg'da Kuzey birliğinin bozguncu ateşi, 26'ncı Kuzey Carolina alayının 800 askerinden 708'ini biçmişti. Aynı muharebe esnasında Güney birliğinin silâhları da I'inci Minnesota'daki mürettebatın yüzde 82'sine dehşet yağdırdı.

Appomattox mahkeme salonundaki müzakerelerde her iki taraf da teslim olmadan iç harp sona erdi. Güney'in ve Kuzey'in yarım milyondan fazla askeri, hayatlarını bu son barikatta teslim etti. Artık savaşa giderken olduğu gibi ne bir şenlik havası, ne de herhangi bir tezahürat mevcuttu.

Winston Churchill, kardeşin kardeşi öldürdüğü bu savaşı şöyle ifade etmiştir:

«Şimdiye kadar tesbit edilen en büyük ve en kalabalık mücadelelerin en az zararla bertaraf edilebileni». İngiliz siyasî tarihçisi General J. F. C. Fuller de: «Şimdiye kadar yapılan savaşların en olağanüstülerinden biri; askerî ve siyasî tarihte çığır açıcı bir savaş» diye ifade etmeye çalışmıştır.

Gerçekten bu iç savaş, dünün mevzîî savaşları ile bugünün topyekûn mücadeleleri arasında bir kavşak noktasıdır. Bu, generallerin şahsen idare ettiği ve bu esnada sık sık yüzyüze gelip ölülerini teşhir ettikleri bir savaştır. Bu, bir bakıma ilk modern savaştı; çünkü sadece askerler değil, bütün halk mücadeleye katılmıştı. Yer yer sayısız akrabalar hasım cephelerde çarpıştılar.

Tarihte ilk defa telgraf, geniş sahalara dağılmış olan orduları aynı anda kontrol edebilmek için kumandanların büyük çapta işine yaradı. Demiryolları ve nehir kolları büyük topluluk grupları olan birliklerin bir muharebe sahasından ötekine çabuk hareket kabiliyetini sağlıyordu.

İç harp, devletler hukuku bakımından da dikkate değer. 24 nisan 1863'te bütün orduya şâmil 100 numaralı emir, işgal edilmiş bölge halkına ve esirlere muamele tarzını dikkate alarak hazırlanmıştır. Bu emirdeki hükümler, medenî savaşın hükümlerini ve kullanılışını ilk defa kanunnâme şeklinde toplamıştır. Daha sonraları aynı kanunnâme 1899 ve 1907'de Lahey itilâfnâmesine başlıca temel oldu.

Savaş sırasında Kuzeyliler'in çoğu Güneyliler'e karşı açıkca yakınlık duyuyordu; onlar devam edegelen bu savaştan bıkmıştı.

İKİ KARDEŞ MUHALİF GENERAL

Ailelerin parçalanması bu harbin en ağır trajedilerinden biridir. Meselâ, Amerika dahilî harbinde Kentucky Senatörü John J. Crittenden'in oğullarından biri Güney, diğeri ise Kuzey generallerinden biri olarak çarpışmıştır. Amerikan dahilî harbi aynı zamanda karşılıklı düşünce, hürmet ve asîl hareketlerle de doludur. Fredericksburg'da Güneyli bir asker olan Richard Kirkland, Kuzeyli olduklarını bildiği bir grup yaralı askerin âcil su ihtiyacını duyunca kendi hayatını tehlikeye

Güney mevzileri, Mississippi nehrinden yapılan atışlarla perişan edilmişti.

atarak toplayabildiği kadar matara ile taş bir duvarı aştı. O an için düşmanı olan bu yaralıların susuzluğunu, kendi hayatı bahasına gidermeyi başardı.

Basına intikal etmemiş olan elyazması vesikalardan birinde, Kuzeyli bir asker Vicksburg'un teslim oluşunu anlatıyordu. Burada askerin anlattığı şey kalenin teslim olmasından hemen sonra, iki ordunun askerleri arasında doğan yakınlık ve aç olan bu askerlere yiyeceğin muhalif grubunkilerle paylaşılmasıydı.

MERHAMET, KARANLIKLARI AYDINLATIYOR

Gegorgia'nın Kenesaw dağında 27 haziran 1864 tarihinde Kuzey birliğinin yaralılarının barındığı orman sığınağında yangın çıkmıştı. Güney birliği albaylarından W. H. Martin, yaralı düşmanlarını tehdit eden tehlikeyi gördü ve istihkâm siperine çıkıp beyaz mendilini salladı. «Yaralılara yardım ettiğiniz müddetçe hiçbir silâhımız ateşlenmiyecektir,» diye seslendi.

Tennessee'deki Fort Donelson'un Kuzey birliğine tesliminden sonra, General Simon Bolivar, Buckner'e askerlerinin teknelerle kuzeye nakledileceğini bildirildi. General Simon yenilmiş de olsa askerleri ile o kadar iftihar ediyordu ki, General Ullysses Grant'ı, yenilmelerine rağmen çok iyi savaşmış olan askerlerini görmesi için çağırdı.

Grant teknelerin bulunduğu yere gelince, esirler kendilerini esir eden bu insanı görmek için hürmetkâr bir merakla etrafını sardılar. General Buckner, General Grant'ı göstererek, onun kendilerine şefkat ve âlîcenaplıkla muamele etmiş olduğunu esirlere anlatmaya çalıştı. Sonra kendi askerlerine döndü ve bu ânı hatırlamalarını emretti. Eğer şans bir gün döner de roller değişirse, onlardan da aynı muameleyi bekleyeceğini ilâve etti.

SAVAŞ ŞAHİDİ

1861 mayısında İngilizler'in savaş muhabiri Frank Vizetelly, Illustrated London News mecmuasında iç harbi «Bayraklarını sonuna kadar korumak için birleşmiş insanların azimli ayaklanışı,» şeklinde tarif etmeye çalışmıştır. Bu yazar, Kuzey'de şahit olduklarını yazdıktan sonra, Güney'e gitti; onlar için de aynı şeyleri yazdı. Vizetelly; savaşı, her iki taraftan görünüşüyle, canlı sahneleri ve bütün tahribatıyla basına intikal ettirmeye çalışıyordu. Muharebe meydanlarında ve savaş içinde olan şehirlerde gezerken birçok defalar ateş altında kaldığı oldu.

İyi bir muhabir olduğu kadar, iyi bir ressam olan Vizetelly'nin tipik çizgilerinden biri, Güney birliklerinin Carolina'nın, Charleston yakınındaki bir Kuzey cephesi olan Battery Wagner'de 1863 tarihindeki kanlı, amansız hücumunu göstermektedir.

Manassas yakınlarında olan ilk Bull Run muharebesi, 21 haziran 1861'de bütün Amerikan dahilî harbinde karışıklık ve panik yarattı. Bu fırsatı kaçırmayan Vizetelly, mücadelenin en yoğun kısmına atıldı. Her iki taraf da acele ile savaş hazırlıklarını hızlandırdılar. Federalist General Irvin McDowell, cesaret dolu bir hamle ile Richmond'dan harekete geçti.

Güney birliği taraftarları direniyor, Federealistler ise parçalanıyordu. Öğleden sonra büyük bir panik oldu. Vizetelly bu korkunç hâdiseyi şöyle anlatıyor: «At arabalarında yer kapabilme şansına sahip olanlar, bu bozgun esnasında tırmanmaya çalışanları süngüleri ve tüfeklerinin kabzaları ile iterek binmelerine mâni oldular. Yaralı insanlar yokuş aşağı uçmakta olan at arabalarının tahta tekerlekleri arasında ezildiler.» Bu panik Başkan Lincoln ve generallerine ağır bir ders vermiş oldu. Bu muharebeden sonra her iki taraf da bir müddet için durdular. Güneyin bütün çabası, kendisini başarı ile müdafaa edip sonunda kazanmaktı. Oysa Kuzey, eski ittifak devletlerini bir araya getiremezse tamamen kaybetmiş olacaktı.

Kuzey'le Güney arasında tabiî bir sınır teşkil eden Potomac bölgesindeki büyük şelâle iki ülkeyi ayırmakta ve kayalık yüzeyi ile her iki tarafta siper almış olan askerler için iyi bir çarpışma sahası meydana gtirmekteydi.

General McClellan, büyük bir taarruza başlamak ve savaşı bu şekilde neticelendirmek ümidiyle ordusunu Virginia'ya geçirdi. Böylece Vizetelly de, savaşı rapor edebilmek için Washington'un 15 mil ötesindeki Potomac bölgesinden Mississippi'ye gitti. 1862'deki bu savaşta, Güneylilerin bir çoğunu Missisippi vadilerinden geri attılar. Pamuk balyalarıyle zırhlanmış olan cesur güney birliği filosu 6 haziran 1862'de gün doğarken Memphis, Tennessee bölgesini güçlü Federalist zırhlılarına karşı korumaya çalışıyordu.

Federalistlerin bu zaferi Janes B. Eades için büyük bir başarıydı. 100 gün içinde süratle düşünüp icat ettiği sekiz zırhlı gemiyi tersanelerde yaptırmaya başlattı ve Memphis muharebesi bu dâhiyâne buluşla kazanıldı.

Memphis'de geçen bu muharebede Güneyliler de zarurî olarak pamuk balyalarını kullandılar. Zaman zaman icatlar ve

yeni buluşlarla Kuzeyliler eski kazanları ve demiryolu malzemelerini takviye ediyor, yeniliyorlardı. Oysa Güney'in, Eades gibi uyanık bir lideri yoktu. Vizetelly daha 1862'de ileriyi gördü ve savaşın gidişini şöyle toparlamaya çalıştı: «Kuzey'in her gün muazzam kaynaklarının tekâmül ettiğini görüyoruz ve bütün ilgililer bu işte ciddî çalışmakta. İyi techiz edilmiş alaylar birbirini takviye etmekte ve genel görüş bütün bu ilerlemelere karşılık Güney kendisinin acaba ne kadar koruyabilir şeklindedir.»

Kuzey devletinin donanması Missisippi nehrinde güney istikametinde ilerlerken, Vizetelly de Güney'in can noktası olan bu nehri bütün uçurumları ve vâdisi ile tanıdı.

General Henry Halleck'in başında bulunduğu Federal kuvvetler kuzey Mississippi tarafında kilit noktası kabûl edilen Corinth demiryolu kavşağını en sonunda ele geçirdiler. Güneyliler, bütün Mississipi vâdisi boyunca bu toprakların Federalistler'in eline geçmesine mâni olmak için pamuk yaktılar.

Federalist kuvvetler terkedilmiş toprakları doldurmaya çok istekliydi. 1862 sonunda New Orleans'dan Mississippi'nin kuzeyini ve Memphis'den de Güney'i kontrolleri altına almışlardı. Kontrolleri dışında olan bölge, Vicksburg güneyine yayılmış olan Güney müstahkem mevkiiydi.

KUZEYLİLER BOZULUYOR

1862 yılında Kuzeyliler, Fredericksburg'da ağır şekilde yenildiler. Vizetelly, savaşın neticesini anlatırken:

«Bu çarpışmadan sonra tarumar olan Kuzey ordusuna mensup 660 asker ölüsünü nehir kenarında kümelenmiş yığınlar arasından saydım. Güney Carolina alayına mensup bir onbaşıyla henüz sohbete başlamıştık ki, düşman bataryaları ateş açtı ve ilk mermilerden biri, konuşmakta olduğum arkadaşın başını kopardı» der.

Bu üzücü hadisenin tesiriyle dehşet ve korku ile donakalan ressam yazarımızın artık vazife mesuliyeti kalmadı. Bütün eşyasını topladığı gibi atının götürebileceği son hızla uzaklaştı.

Fredericksburg'daki kanlı hezimetten bütün ümidi kırılan General Burnside tekrar ordusuna çekidüzen verdi. Orduyu Rappahannock'da Güneyliler'i kuşattırarak taarruza geçirmeye teşebbüs etti, fakat muvaffak olamadı. Birlikleri şiddetli yağmur ve sulu kar altında, sel ve çamur beraberliğinde geri çekildiler.

Savaş süresince ekseriya Lee ve savaş meydanında da Stonewall Jackson, James Longstreet ve Jeb Stuart gibi işinini ehli teğmenler tarafından idare edilen güney ordusu Antietam ve Gettysburg'da iki sefer kuzey topraklarına geçmeye muvaffak oldular ve savaşa orada devam ettiler. Müteaddit kuzey tecavüzlerine karşı koydular.

4 haziran 1863'te Vicksburg teslim oldu. Burasının düşüşü nehir yolun açtı. Güney birlikleri artık yeniliyordu.

CHATTANOOGA

Savaş 1863'ün son altı ayında doğudan Mississippi'ye kaydı. General Lee'nin Pennsylvania'ya itme hareketinin Gettysburg'da durduruluşu, Grant'ın Vicksburg'u teslim alışıyla aynı güne rastlar. Doğu Tennesseee'nin kilit noktası Chattonooga, eylülde hareketlerin patlak vermesine şahit oldu.

Vizetelly ulaştığı zaman güneyliler Chickamanga'yı geçmişlerdi ve hemen sonra iki ordu birbirine girdi. Strateji bakımından avantajsız olan Güneyliler yine de düşmanlarını Chattanooga'ya sürüp, önlerini kesmeyi başardılar.

Güney galibi Gen. Braxton Bragg, yardımcı generali Nathan Bedfort'un tesirinde kalarak yapılmayacak bir harekette bulundu; kuzeylilerin yeniden gruplaşması için zaman verdi. Kuzeyliler de mukabil hücuma geçerek, kaybettiklerini fazlasıyla geri aldılar. Güneyin başkenti olan Richmond o zamana kadar hiç muhasara edilmemişti. Şimdi o da tehdit altındaydı.

Kuzey hükümeti 1864'te General Sheriden'e bereketli Shenandoah vâdisini yakma emri verdi. Güneyde Gen. William T. Sherman, diğer kıtalarda da Sheridan ve benzeri kumandanlar ateşleme taktiği kullandılar. Bunun sebebi gayet basitti: Shenandoah gibi topraklar, Güney ordusunu besleyen kaynaklardı. Ordular, bu gibi vâdilerde bulunduğu müddetçe savaş devam edecekti.

FİSHER KALESİNİN DÜŞÜŞÜ

Güneyin istikbali, Wilmington, Kuzey Carolina gibi limanlara bağlıydı.

Vizetelly'nin kaçırmadığı son muharebede mermiler kaleyi parçaladı ve Wilmington düştü. Böylece güneyin sarsak harp ekonomisini ayakta tutan kritik teçhizat — ilâçlar, tüfekler, ham maddeleri — ithal edilemez oldu.

Sonunda bilindiği gibi Kuzey'in kesin zafere ulaştırması, ülkeyi yıllardan beri aranan huzura ve bütünlüğe kavuşturdu.

«Deryâlar Boyandı Gayrı Bir Renge»

Savaş Destanları: 6

Yayınlayan: İhsan Ilgar

Akdeniz'e hâkim olan Osmanlı donanması önce Kıbrıs'ı ele geçirmişti ama, Girit'te üslenen Venedikliler, korsanlıklarına devam ediyor, Istanbul'dan Mısır'a, Garp ocaklarına giden tüccar gemilerini vuruyorlardı.

Saray entrikalarının sonucu Topkapı'dan kovulan, önce Mısır'a, oradan da Hicaz'a gitmek üzere yola çıkan Kızlar-ağası Sünbül Ağa'nın bindiği gemi, Malta korsanları tarafından yakalandı. Kızlar-ağası ve gemi kaptanı öldürülerek, gemi yedekte Girit'e götürüldü, insan ve mallar orada açık pazarda satıldı. Venedik valisinin buna mani olmaması, Osmanlı hükümeti için bir savaş sebebi sayılarak 1645 yılında Girit'e sefer açıldı.

Üç yüz iki gemi, yedi bin yeniçeri, on dört bin sipahi ve seksen bin askerle Yusuf Paşa, Hanya kalesini elli gün kuşatarak kaleyi ele geçirmeyi başardı. Diğer kalelerin ve Girit adasının tamamının ele geçmesi yirmi beş yıl kadar sürmüştü. Uzun müddet Türk idaresinde kalmasına rağmen Girit, hiçbir zaman sulh ve sükûna kavuşmuş bir yer olamadığı gibi, hükümete daima bir çıban başı olarak kaldı. Yerleştirilen birçok Türk göçmenleri muhtelif isyanlarda öldürüldüğü gibi Rus, Fransız ve İngilizler Mora yarımadası kadar Girit'te de Yunanlılığın isyan bayrağını kaldırması için uğraştılar.

Aşağıda sunduğumuz Girit Destanı'nda halk şâiri Selîmî, 1841'deki Girit İsyanı'nı bütün gerçekleriyle anlatmaktadır.

GİRİT DESTANI

Padişah-ı âlem Abdülmecid Han
Gün begün artmada şöhret-i şânı
Erişdi hamd ola tevfîk-i Yezdan
Nîm-nigâhla kahreyledi düşmanı

Niyazımız budur Bâri Hudâ'dan
Zerre dûr etmesün zevk-u safâdan
Hayır dua aldı çok evliyâdan
Bir şahlar şahından tuttu dâmanı

Nitekim var bizde bu din ü kuvvet
Taşları eritir nüfus-ı devlet
Seni gidi hain haric-i millet
Bildin mi ne imiş âl-i Osmân'ı

Üstüne yolladım Tâhir Paşa'nı
Ana teslim ettim hep donanmayı
Sadakatle eyle ceng-ü vegayı
Odur bu asrın sahib-i zâmanı

Hikmeti yürüttü bahr ile berre
Böyle mert gelmemiş bir dahi dehre
İngiliz, Fransız gelmişti seyre
Aceleyle kaldırdılar tabanı

Asâkir el vurdu birden tüfenge
Bir eşref saatte başlandı cenge
Deryâlar boyandı gayrı bir renge
Top sadası tuttu ol asumânı

Düşmanın cisminde eridi yağlar
Bir ateş püskürdü tutuştu dağlar
Mevlâ'nın aşkına urun ağalar
İşte budur cengin yolu erkânı

Maşallah pek güzel olundu devam
Şimdilik bu kadar olurdu nizam
Bir tarihte yirmi sene bittamam
Cengetmiş ol vaktin şah-u sultanı

Tâhir Paşa dedi, Nasran min Allah
Zerrece düşmana etmez eyvallah
Padişah yoluna hasbeten lillâh
Feda eylemektir maksudu canı

Tâhir paşa ile çıkılmaz başa
Kurtulursan eğer kaçarsan
Bir yandan saldırdı Mustafa Paşa
Kıyâmetten gösterdiler nişânı

Bir gün tutuşuldu ceng-ü vegaya
Kâfirin aklı hep gitti ziyâa
Kocabaşıları düştü ricaya
Bildi kurtulmanın yoktur imkânı

Mustafa Paşa yetinir sana ibtidâ
Padişah yoluna can eyle feda
Feyz-tâb olursun bâizn-i Hudâ
Terkeyle gafleti gözet her yanı

Hele al destine gazâ sengini
Cehdile öğren bu kâfir fendini
Sakın gafil olma gözet kendini
Hilekârdır bu yerlerin düşmanı

Ben Tâhir Paşa'yım kâr etmez ağyâr
Nitekim bende var nüfuz-ı hunkâr
Bir günün bin etsin ol Perverdigâr
Bana ihsan etti kılıç kaftanı

Hudâ hıfzeylesin her kazalardan
Bir kılıç kuşandı evliyâlardan
İntikam alıruz her âdâlardan
Kullarına vermiş emr ü fermanı

Selîmî

Fransızlar Büyük İhtilâl'den sonra doğuya doğru bir yayılma hevesine kapılarak bizim Adriyatik kıyılarımıza kadar gelmişler, Preveze ve civarını ellerine geçirmişlerdi. Burada da rahat durmuyarak Mora'da Ruslar'ın kaynatmaya başladığı Rum istiklâli dâvasını körüklemeye başladılar.

Napolyon, Tulon limanında bir donanma hazırlamıştı. Beş yüz gemi, on bin deniz eri, otuz beş bin kişilik kara ordusuyla Mısır'a doğru yollanmış, İngiliz donanmasından çekinerek, İskenderiye yakınlarına gizlice askerlerini çıkarıvermişti.

Osmanlı idaresinde olmasına rağmen Mısır'a o zamanlar Kölemenler hükmediyorlardı. Napolyon, yaptığı propagandayla halkı Kölemenler'in zulmünden kurtaracağını, adalet, iş ve ekmek vereceğini vaadetmekteydi. Kölemen kuvvetleriyle yapılan savaşı kazanan Fransızlar, Kahire'ye kadar yaklaşarak 1798 temmuzunda şehre girdiler.

Suriye'de toplanan Osmanlı ordusunun saldırısından çekindiği için bu orduyu Suriye'de karşılamaya karar veren Bonaparte, Akkâ'da Cezzar Ahmed Paşa'dan iyi bir ders almış, tutunamayarak geriye dönmüştü. Amiral Nelson'un da denizden sıkıştırması üzerine yerine General Kléber'i bırakarak Fransa'ya geçti. Ancak Kléber'in bir Mısırlı tarafından öldürülmesi, Fransızlar'ın moralini yıktı, Suriye'den gelen Yusuf Ziyâ Paşa'nın kumandasındaki Türk ordusu karşısında yenildiler ve İskenderiye'ye çekilerek İngiliz gemileriyle 1801'de memleketlerine dönmeyi kabûl ettiler.

İşte aşağıda okuyacağımız 'Mısır Destanı' halk şâirinin ağzından o zamanki Türk gücünü temiz bir duyguyla anlatmaktadır.

MISIR DESTANI

Fransız söyledi: Ey Yusuf Paşa
Mısır beldesine kuram mekânı
Şam'ın illerini bütün alurum
Haleb sınırına dikem nişanı

Yusuf Paşa der ki: Fransız kâfir
Hâlî buldun aldın sen bu meydanı
Mısır'da bu sene otur misafir
Görelim ne eyler Yaradan gani

Fransız söyledi: mekr-ü fend ettim
Yerlisin köylüsün bana bendettim
Vermezem Mısır'ı böyle andettim
Korkmazam getirsen halk-ı cihânı

Yusuf Paşa der ki: be kâfir noldun
Tâ cebel-i Cûş'da soluğun aldın
Gecenin nısfında Mısır'ı buldum
Hele sabah olsun kuram dîvânı

Fransız der: Ben bu yana sapmışım
Mısır'ı ben sizden şikâr kapmışım
Arîş'te bir metin kale yapmışım
Üstüme al getir Mîr-i Mîrânı

Yusuf Paşa der ki: lâf etme boşa
Nil yalısın aldım hep baştan başa

Fransız donanması Abukir limanında, Nelson tarafından mağlûb edilirken.

Deryâyı kesmiştir Hüseyin Paşa
İngiliz'in çoktur nâr-ı suzanı

Fransız söyledi: askerim hezâr
Cenk gününde ana eyle bir nazar
Bende olan asker on ordu bozar
Zerrece Mısır'dan kesmem gümânı

Yusuf Paşa der ki: tedbirim saklı
On bin Arnavut var kolu kolçaklı
Askerimin hepsi yalın bıçaklı
Senden akıtırım sel gibi kanı

Fransız söyledi: bana noluyor
Balyemez topların ciğer deliyor
Fransa'dan yüz bin imdat geliyor
Ol zaman seyreyle tozun dumanı

Yusuf Paşa der ki: kibrile uçtun
Dayanup sırtıma ateşler saçtın
Salihiye'deki kal'adan kaçtın
Hariçte de tutamadan tabanı

Fransız der: biz tuzağa girmeyiz
Boş yere düşmana fendi kurmayız
Haşrolur da biz Mısır'ı vermeyiz
Böylece kurmuşuz ahd-ü amânı

Yusuf Paşa der ki: idelüm düğün
Canın kurtulursa bir zaman öğün

Mısır'ın içinde elli yedi gün
Her saat yalvarıp ettin amânı

Fransız söyledi: Yol ver geçeyim
Kendi erliğimle bari göçeyim
Al anahtarlardan bir su içeyim
Ağlayup Mısır için kılam figanı

Yusuf Paşa der ki: Ederim senâ
Bu Mısır'ın halkı gerekmez bana
Neyleyim ki Şeyhler eyledi rica
Padişah başı için kıldım ihsanı

Yusuf Paşa Mısır'a girdi de ol dem
Ehl-i İslâm oldu şâz ile hurrem
Okundu ezanlar halk etti kerem
Vezîr-i âlî-şân kesti kurbanı

Yusuf Paşa der ki: Çeksün yedekçi
Tamam altmış bindir deli tüfekçi
Enderûn ağalar serapa cenkçi
Seyreyle askeri Âl-i Osı ıân'ı

Lücceî methini eyledi takrîr
Dilerim Mevlâdan ola dest-gîr
Var mıdır böyle bir âlî-şân vezîr
Bu devr-ü zamânın bir kahramânı

Âşık Lücceî

Bir XIX. Yüzyıl Yazarının Kalemiyle:

Nusretiye Camii

Yazan: R. Walsh
Çeviren: Özcan Erektiren

TOPHANE'DEKİ bu güzel cami, Osmanlı hükümdarlarından II. Sultan Mahmud tarafından yaptırılmıştır. Bu caminin, Osmanlı padişahları tarafından yaptırılan diğer camilerden bir farkı; onlara pek benzemeyen bir özelliği vardır.

II. Sultan Mahmud, ataları gibi davranmamış, yaptıracağı cami için Boğaz'ın sakin kıyısını tercih etmiştir. Ne var ki sakin olmakla beraber, zaman zaman sular bulanmakta, Boğaz'ın derin mavliği burada çamurlu bir hal almaktadır.

Ancak caminin öylesine büyülü bir güzelliği vardır ki, Boğaz'ın alüvyonlu kıyısında yapılmasına rağmen ihtişamından hiç bir şey kaybetmemiştir.

Şarka has süslemeler, şarkın füsunlu el işi, camiye nefis bir görünüş kazandırmakta, minarelerin ince uzun şekli, camiye ayrı bir güzellik vermektedir. Sanatkârâne, bir oya gibi yapılmış şerefeler güneşte pırıl pırıl parlar.

Her yanı devrin en usta sanatkârları tarafından yapılan bu cami, mermer ve boya işçiliği bakımından çok mükemmeldir ve zengin arabesk üslûbundadır.

Nefis mermer basamaklar

Küçük, yeşillikle bezenmiş bir düzlüğü geçtikten sonra camiye girilir; girişteki mermer basamaklar pırıl pırıldır. Burada bir kule dikkati çeker.

Bu kule camiden ayrıdır; tıpkı minareye benzer, ama daha geniştir ve minare kadar da yüksek değildir.

Şimdi bir soru akla geliyor: Bu kule acaba ne maksatla yapılmıştır? İstanbul'daki diğer camilerde eşine pek rastlanmayan bu kulenin apayrı bir amaçla inşa edilmiş olması gerekmez mi?

Bu durumu şöyle anlatabiliriz: Türkler, her ne türlü ve biçimde olursa olsun, dinî yerlerde, mabetlerde çan çalınmasını yasak etmişlerdir.

Bu yasak yalnız Türkler'e uygulanmamış, Frenkler'e tatbik edilmiştir.

Bir de umumî yerlerde Avrupa'daki gibi meydan saatleri dikmeye yanaşmamışlardır. Birkaç yıl öncesine kadar Türk imparatorluğunun Avrupa'daki topraklarında sadece iki meydan saati vardı.

Bu meydan saatlerinden biri Şumnu'dadır; nâzırlardan biri tarafından Rusya'dan getirilip burada yerleştirilmiştir.

Nazır, bir zamanlar bir vazife dolayısıyle Rusya'ya gitmiş, saati görüp bunu doğduğu şehre yerleştirmiştir.

Diğer saat ise, Lord Elgin tarafından Atina'da dikilmiştir. O sıralarda Atina Türkler'in yönetimi altındaydı.

II. Sultan Mahmud uzak görüşlü bir hükümdardı; inşa ettirdiği caminin hemen girişine böyle bir kuleyi muvakkıthâne olarak yaptırmıştı.

Hükümdarın maksadı gayet açıktır; müezzinler takribî olarak değil de tam saatinde cemaati namaza çağırsın diye burasını inşa ettirmiştir.

Türk kaynaklarına göre cami

II. Sultan Mahmud tarafından yaptırılan bu caminin ilgi çekici bir tarihi vardır. Bu semtte, kurulan topçu kışlası ve deniz kenarındaki top arabacıları kışlasından sonra III. Sultan Selim tarafından küçük bir cami inşa ettirilmişti.

1823 büyük Tophane yangınında kışlalarla beraber bu cami de yandı. Bunun üzerine II. Sultan Mahmud, yanan caminin yerinde bu defa iki minareli büyük bir cami yaptırdı. Caminin inşaatı üç yıl kadar sürdü ve 8 nisan 1826'da merasimle açıldı.

Nusretiye camiinin mimarı, devrin başmimarı olan Kirkor Amira Balyan'dır. Caminin özelliklerinden biri de minarelerin çok zarif ve ince olmasıdır.

Cami ramazanda açıldı

Nusretiye camiinin tamamlanması ramazan ayına rastlamıştır. Ramazanda camiin zarif ve ince minareleri arasında mahyalar kuruldu. Yalnız şerefelerin yeri iyi hesaplanmamış olduğundan mahyalar denizden görünmüyordu, bunun üzerine minareler alt şerefelerine kadar yıktırıldı ve şerefeler denizden daha iyi görünsün diye daha yukarıda inşa ettirildi.

Caminin içindeki yazılar, Mustafa Râkım Efendi'nindir. Mustafa Râkım Efendi, II. Sultan Mahmud'un hat hocasıdır ve devrin de büyük hattatlarındandır.

Yalnız, Mustafa Râkım Efendi camideki bütün yazıları tamamlayamadan ölmüş, onun yerine yazılar, Mustafa Râkım Efendi'nin talebelerinden Şâkir Efendi tarafından yazılmıştır.

Parlak bir gazetecilikten vatan hainliğine kadar düşerek linç edilen bir münevverin hayat hikâyesi

Ali Kemal

Yazan: Şemsettin Kutlu

4

KISA süren dahiliye nâzırlığında, Anadolu hareketine karşı çıkışının ilk belirtilerini göstermekten başka, hemen hemen hiçbir şey yapamamıştı. Denilebilir ki bu makam, onun hayatı ve karakteri için de tam mânasıyle büyük ve kesin bir dönemeç teşkil etmişti. Anadolu'ya, Mustafa Kemal'e inanmıyordu. Onu, İttihadçılar'ın bir devamı, hiç değilse bir âleti olarak kabûl ediyor; maddî, mânevî bütün gücünü kaybetmiş, her tarafı düşman tarafından işgal edilmiş bir ülkenin silâh vasıtasıyla değil, olsa olsa, siyaset yoluyla kurtarılabileceği kanaatini taşıyordu. Bu kanaate öylesine saplanmıştı ki, aksine davrananlar — kendi deyimleriyle — «Ya çılgın, ya maceraperest ya da gizli niyetler taşıyan birtakım eşkıyâdan ibaretti...»

Istanbul'daki birçok gerçek Türk aydın ve vatanseverinin, İngilizler tarafından derlenip toplanıp, Malta adasına sürgün edilmeleri, Ali Kemal'in dahiliye nâzırlığı zamanında olmuştu. Bazı yakınları, İngilizler bu işi yaparlarken, devletin dahiliye nâzırı olarak kendisinin niçin buna müdahale etmediğini, bunun çok çirkin birşey olduğunu söylemişlerdi. Ali Kemal, bu sitemlere karşı:

— Çirkin olmasına çirkin ama ben ne yapabilirdim? Demişti. Ama doğrusunu söylemek gerekirse ben de biraz rahat nefes almış oldum. Herifleri ne mahkûm edebiliyorduk, ne de tahliye... İngilizler bizi bu dertten kurtardılar...

Gençlik yıllarında alabildiğine hovardaydı. Çok kazanmış, çok yemiş, çok da para batırmıştı. Kumarı da fazla severdi. Ama dahiliye nâzırı olduğu zaman — babasından kalan büyük servet de dahil — elinde, avucunda hemen hiçbir şey kalmamıştı. Kayınbabası Zeki Paşa'nın koltuğunda yaşar gibiydi. Fakat hâl böyle iken, nâzırlığın geniş imkânlarından faydalanmayı aklına bile getirmemişti. Bir gün nezâret makamında, misafirleriyle görüşürken, ayak ayak üstüne atmış, eskimiş potinlerinin altındaki kaba saba pençeler olduğu gibi meydana çıkmıştı.

DAHİLİYE NÂZIRLIĞINDAN SONRA

Dahiliye nâzırlığından ayrıldıktan kısa bir süre sonra tekrar gazeteciliğe döndü. Birinci Dünya Harbi'nin başlangıcında İttihadçılar tarafından kapatılan «Peyâm»ını yeniden çıkarmaya başladı. Gazetesinin ilk sayılarında şu satırlarla, tutacağı yolu belirtmiş oluyordu:

«Evet, Peyâm gibi hür gazetelere muh-

tacız. Alelhusus, hiç ezilip büzülmeden desin, diyebilsin ki, Abdülhamid-i Sânî'nin zaman-ı saltanatı iyi değildi; fakat İttihad ve Terakki'nin devr-i hükümeti ondan bin kat daha fena oldu. Bu zavallı Türkler'e, üç yüz senelik sû-i idarenin yapamadığı fenalıkları on senede yaptı. Koskoca bir devleti bir aşiret derecesine indirdi bıraktı. Onlar (İttihadçılar), o kul oğulları, ne zaman efkâr-ı âmmeye, temeddün ve teâlîye zerrece ehemmiyet verdiler ki? O başıbozuklarca ehemmiyet, kuvvetle paradır...»

Bu satırlar, onun yeniden gazeteciliğe başlarken tutacağı yolu açıkça belli etmekteydi. Çok geçmeden önce İttihadçılar'a sonra da bunların devamı olduğuna inandığı «Kuvây-ı Milliyyeciler'e» hücuma başladı. Tabiî onun bu hücumlarına karşı taraftan da aynı şiddette cevaplar geliyordu. Gazetesinin «Peyâm-ı Eyyâm» başlıklı bir fıkra sütunu vardı. Başmakalelerinden başka bu sütunlarda da, hasbıhâl şeklinde yazılar yazmaktaydı. Bunlardan birinde şöyle diyordu:

«Ben, dahiliye nâzırı iken, hele istifa ettikten sonra, muhalif, muvafık, bilhassa muvafık görünen dost ve düşmanların, hele dost gazetelerin aleyhimdeki o taşkın, bazan da şaşkın hücumları, iftiraları, küfürleri beni hiç müteessir etmedi; hattâ zaman zaman eğlendirdi bile. Maarifte olsun, dahiliyede olsun daima vicdanıma, irfanıma uyarak fedakârca vazifemi ifa ettim. Meselâ millî ordu meselesinde, Mustafa Kemal ve Rauf Bey dağdağalarında bile düşündüğümü söyledim, yazdım ve yaptım...»

Bu «vicdanına uymak, düşündüğünü söylemek ve yapmak...» görüşü — bilhassa Peyâm'ı ikinci defa çıkarmaya başladıktan sonra — artık Ali Kemal'in değişmez karakteri olacak, bu karakter gittikçe şiddetlenecek, şiddetlendikçe bünyesini daha saracak; bir uzvu kemiren korkunç bir yara gibi kısa zaman içinde bütün benliğini kaplayacaktı. Öylesine kaplayacaktı ki, sonunda bu tutumu kendisine «vatan haini» damgasını vurdurtacak, ölümlerin en acıklısı ile, hayatına mal olacaktı.

Hele nâzırlığın resmî sorumluluklarından kurtulduktan sonra, kalemi, âdeta bir zevk ve eğlence gibi kullanmaya başlamıştı. Aynı gazetenin bir yanında ilim, fikir, inceleme mahsulü yazılar yazarken, başka bir yanında dil ve ifade bakımından son derece lâubâlî, küfürlü, alaylı sohbetler ve hücumlar yapıyordu. Ölümünden uzun yıllar sonra kendisinden bahseden bir yazar (İbrahim Alâeddin Gövsa) şöyle demişti ki, bu, gerçeğin tam bir ifadesiydi: «Edebiyat, bilhassa tarih sahasında kalsaydı, yazıları ile memlekete faydalı olabilirdi. Siyasî mücadeleyi, bir spor gibi âdeta eğlence vasıtası yaptığı için hem zararlı olmuş, hem de kendisini mahvetmiştir».

Kendisine en çok hücum edenler İkdam'da Yakup Kadri, Akşam'da Falih Rıfkı'ydı. Ali Kemal bu gazeteleri ve buradaki yazarları sarakaya alan bir dille, onlara cevap verirdi:

«Ah şu Akşam'cılar, akşamcı ve köftehorlar... Ne şatır, ne şaklabandırlar. Efendileri gibi hîn-i hâcette güneşten top yapıp atarlar; felek Me'va isterse, derhal mehtap ile beraber satarlar... Filvaki, Ocak'tan aldıkları emre uyarak, öteki lahana yaprakları gibi Akşam da Peyam'ın adını sütunlarına geçirmemek mecburiyetindedir.

Sevimli fettanlar;

Size hayran değil mi insanlar?

Ocağın talihi var. Böyle tazılara malik olunca bir avcı neler neler yapmaz?»

İttihadçılar'a düşmanlığı sönmez bir kin hâlindeydi. Onlar için «Bir kere daha başımıza geçerlerse bu sefer memleketin külünü savururlar» diyor; millî hareket için: «Bu baştan savma, ipsiz sapsız hareketlerden murat ne idi? Düşmanı vatan toprağından kovmak mı? Eğer buna yüzde bir ihtimal olsaydı, böyle bir emele katılmayı, her Türk gibi, biz de bir vazife sayardık. Fakat bu kadar bir ihtimal bile yoktur. Bu, parçalanmış, hurdahaş olmuş memleketi bir derece daha ezdirmek, kırdırmaktan başka birşey değildir» diye direniyordu. Ona göre, elde hiçbir düzenli askerî kuvveti kalmamış bir devletin yapacağı tek şey, silâha sarılarak değil, sulh yoluyla, hattâ düşmanların âtıfetine sığınarak iyi kötü bir neticeye gidebilmekti. Sonradan birçok kimseler Ali Kemal için «İngilizler'e, Yunanlılar'a satılmış bir adamdır» çeşidinden isnadlarda bulunmuşlardır. Bugüne kadar bu isnadın gerçekliğini ispatlayan bir belge henüz ele geçmiş değildir. Ama kendisini yakından tanıyanlar — ki bunlar içinde o zamanki düşmanları da bulunmaktadır — onun çalıp çırpan bir adam olmadığında, hele düşmanlardan para alacak bir karaktere asla sahip bulunmadığında hemen hemen sözbirliği hâlindedirler. İttihadçı düşmanlığı, Anadolu hareketine inanmaması ve sonra — muhakkak ki — yersiz ve mânasız inadı, her geçen gün, biraz daha aldanmasına ve biraz daha yolunu kaybetmesine yol açmıştır.

ZORBALAR SALTANATI

Ali Kemal, Anadolu hareketine karşı hücumlarını arttırırken, memleketin eli kalem tutan birçok aydınları, şâirleri ve edîbleri, ona kendisini destekleyen mektuplar, manzumeler yolluyorlar; o da bunları kendisini güçlendiren belgeler olarak gazetesine koyuyordu.

Zaman zaman tereddütlü anlar geçirdiği oluyordu. Meselâ gün oluyor, gelişmekte olan Millî Mücadele için «zorbalar saltanatı» diyor, yine gün oluyor «Bizi ancak Anadolu kurtarabilir» diyordu. Bunlar yazdığı makalelerin başlıkları idi. Çok derin, çok çetin bir ruh mücadelesi geçirdiği muhakkaktı. İçinde, vatanseverlikle, kin ve inançsızlık duygusu sanki durmaksızın birbiriyle didikleşmekteydi.

O sıralarda Dâmâd Ferid Paşa, Fransızlar'ın «Temps» gazetesine bir mülâkat vermişti. Istanbul yakası gazeteleri içinde, bu mülâkatı — tasvib yollu — sütunlarına geçiren pek azından biri de onun «Peyâm»ı idi. Bu mülâkatta muhabir sadrâzama soruyordu: «Mustafa Kemal Paşa'nın hareketinin mahiyeti nedir?» Ve şu cevabı alıyordu: «Bu hareket, hiçbir tertip ve askerî mahiyeti haiz değildir. Vatanın ve milletin arzusuna da dayanmamaktadır. Bunlar, harb esnasında nasılsa subaylığa terfi etmiş ve bugün Anadolu'ya dağılmış olarak orada birtakım işler çıkarmaya kalkışmış olan birtakım gençlerdir. Bu hareket, alevleri sönmüş bir saman ateşinden başka bir şey değildir...»

Konya'da, Ankara'ya karşı bir ayaklanma olmuştu. Ali Kemal, bu ayaklanmayı «merdâne bir tezahür» olarak adlandırıyordu. Bu yüzden karşısında olanlar kendisine hakaretli hücumlarda bulunuyorlardı; ama o bunları hiç de mühimsemiyor, onlardan daha ağır bir dil kullanıyordu: «O zırzopların iddiasına göre...», «behey hane-haraplar, öyle sinsi sinsi geviş getirir gibi...», «Evet bu çanak yalayıcıların böyle havlamaları...» gibi sözleri söylemekten zevk alıyordu. Fransa'da bulunduğu yıllarda, birbiriyle çatışan bazı Paris gazetelerinde böyle ifadeleri pek çok görmüştü. Hele bazı okuyucuları vardı ki, kendisinin böyle bir dil kullanmasından enikonu hoşlanıyorlardı. Maksat biraz da okuyucunun nabzına göre şerbet vermek değil miydi? Mademki artık resmî sıfatlardan sıyrılmış, artık sadece bir gazeteciydi, elbette istediği gibi yazacaktı.

Mustafa Kemal'e hücumlarının dozunu gittikçe arttırıyordu:

«Mustafa Kemal kimdi? Bu zat, Harb-i Umumî içinde birdenbire şöhret kazanmıştı. Mustafa Kemal Paşa aşağı, Mustafa Kemal Paşa yukarı idi. Çanakkale'de yararlık, kahramanlık göstermişti. Fakat bizce muhakkak idi ki, Çanakkale müdafaasının en birinci kahramanı ne Liman Paşa, ne bilmem ne paşa idi; dini ve devleti için olunca, ateşe bile atılmaktan korkmayan Türk askeri idi. Maamafih Mustafa Kemal Paşa orada bir şöhret kazandı. Erzurum, Filistin cephelerine gitti. Her iki cephede nasıl münhezim olduk; fakat Mustafa Kemal Paşa, âdeta muzaffer bir serdar gibi alaylarla payitahta gelirdi. Hakikatte Mustafa Kemal, birçok emsali gibi bir askerdi. Kadın ve işret mübtelâlarından olduğu için öyle harikulâde bir kumandan değildi. Tabiî böyle bir adam, maaşı ile sükûnet içinde yaşayamazdı. Vatanın lehine olmazsa aleyhine olsun, bir gürültü çıkarmak için fırsat arardı. Anadolu kargaşalıklarında aradığını buldu. İşte biz açıkça söylüyoruz: Hükümet biraz satvet ve azimle davranırsa, o sahte, o kof hareketlerden eser kalmaz...»

Bütün bu siyasî mücadeleleri arasında kendisini dil ve edebiyat meselelerinden asla koparamıyordu. «Peyâm-ı Eyyâm» sütunundaki sohbetlerinde sık sık bu konulara dokunuyordu. Cenâb Şehâbeddin çok hürmet ettiği bir arkadaşıydı. Bir gün sohbetlerinden birinde: «Maarif nâzırlığımda belki büyük işler göremedim; fakat çok büyük bir hayır işledim ki, o da üstâd-ı kemâlât Cenâb Şehâbeddin Beyefendi'yi Dârü'l - fünûn'da Tarih-i Edebiyat muallimliğine getirmemdir» diyordu.

Lisana çok saygılıydı. Bir gün şöyle yazmıştı: «Geçen gün Süleyman hiddetle odama girdi:

— «Kemal, sen de bu haltı ettikten sonra...» diyerek verip veriştirdi.

Ödüm koptu. Acaba yine ne oldu? diye düşünürken o:

— «Tahkikat yapılıyor, ittifak yapıldı gibi şeyler yazıyorsun» dedi. «Halbuki tahkikat yapılmaz, ittifak yapılmaz. Ancak masa yapılır, çerçeve yapılır anladın mı?»

«Süleyman Nazif haklıydı. Filhakika lisanımızı artık eskisi gibi doğru dürüst söyleyip yazamıyoruz».

Akşam'cılar, onun Rumlarla samimî dostluk kurduğu hakkında bazı belgeler yayınlamışlardı. Bunun üzerine Ali Kemal şu itirafta bulunuyordu: «Evet ihtimaldir. Bizim, nezâretten sukut ettiğimiz gece Büyükada'nın Rumlar'ı ve Ermeniler'i ve bunların patrikhanelerinin memurları, bizi teselli etmek için, şerefimize bir ziyafet çekmişlerdi. Yedik, içtik, sermest olduk.

Dâmâd Ferid Paşa.

Önümüze kadınları, laternaları katarak sokak sokak dolaştık; kulüplerden kovulduk, daha neler neler yapmadık. O sırada galiba Akşam'cılar da etrafımızda havlıyorlardı...»

Bu sözler, — mecbur bırakılmış da olsa — kusurlarını mertçe itiraftan çekinmeyişinin bir delili idi.

DEMİRBAŞ SERSERİLER

Buhranlar içindeydi. Dâmad Ferid Paşa, millî hareketi bastırmak için Anzavur'u silâhlandırmış, Anadolu'ya salmıştı. Fakat o, herşeye rağmen, bunu doğru bulmuyor «Gayri Meşrû Kuvvetler» başlıklı yazısında, böyle bir çete düzenleyip kardeşi kardeşe kırdırmanın çirkinliğini tenkid ediyordu. Evet bunu tenkid ediyordu; fakat hemen ardından «Azdılar» adlı bir makale daha yazıyor; burada Anadolu hareketinin güçlenmesini bu kelimenin mânâsını genişletmek suretiyle tasvire çalışıyordu.

Istanbul işgal edilmişti. 16 martın hemen ertesi günü, bu işgal olayından dolayı duyduğu üzüntüleri belirten bir yazı yazmıştı. Ne var ki bu yazının bulunduğu nüshada işgal kuvvetlerinin resmî tebliğlerine de, öteki gazetelerden çok daha geniş bir şekilde yer vermeyi ihmal etmemişti.

Belki de işgalin tesiriyle olsa gerek, kısa bir süre önce «gayrimeşrû kuvvet» olarak nitelendirdiği Anzavur'u bu sefer destekliyordu. Dâmâd Ferid bu adamı paşa yapmıştı. Ali Kemal, onun paşalığa hak kazandığını ileri sürüyor: «Cansiperâne ve fedakârâne çalışan bu kumandan, az çok muvaffak oldu. Anadolu'da birkaç Anzavur daha yetişseydi, Mustafa Kemal musibetinden şimdiye kadar az çok kurtulmuş olurduk» diyordu.

Istanbul hükümeti, Anadolu hareketini yürütenleri hain olarak ilân etmiş, bunları idama mahkûm kılmıştı. Peyâm gazetesi şimdi şöyle yazıyordu: «Artık birçok yerlerde, bağrı yanık ahalinin, bu serserileri elde sopa, kovalayacağından eminiz».

Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısını yapışını şu şekilde değerlendirmekteydi: «Bunlar, Ankara'da garip bir hükümet kurdular. Birkaç demirbaş serseri «Millet Meclisi», hem de «Büyük Billet Meclisi» diye bir araya toplandılar».

Yunanlılar, Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemişlerdi. Mustafa Kemal: «Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır,» diyordu ama, Ali Kemal bu olaydan son derece üzgün görünüyordu. «Kâinatta bu derece kepaze mahlûkat görülmüş müdür? Mustafa Kemal'de haysiyetten en küçük bir iz, eser bulunsaydı, Yunanlılar'ı böyle gezmeye gider gibi Anadolu'nun göbeğine kadar soktuktan sonra intihar ederdi» diye hırçınlaşıyordu.

Gazetesi, oldukça okunan bir basın organıydı ama, yine de tek başına yeterli olamıyordu. Mihran adlı, Türk düşmanı

Ali Kemal'le kalem nünakaşasına girişen Hâlide Edîb Adıvar.

bir Ermeni'nin elinde eski bir gazete vardı: Sabah. Hem gazetesini daha çok sattırmak, hem de Türk düşmanlığını daha rahat ve geniş şekilde yapmak isteyen bu adam, Ali Kemal'e:

— İki gazeteyi birleştirelim; başyazarlığını sen al, yollu bir haber göndermişti.

Gözünü kin ve gaflet bürüyen Ali Kemal — tereddüt etmeksizin — bu teklifi kabûl etmişti. Neticede iki gazete birleşmiş «Peyâm-Sabah» adını almıştı. Bu başlık eski harflerle «Peyâm-ı Sabah» şeklinde de okunabilirdi ki, «Sabah haberi, haberleri» mânâsına geliyordu. Bu işbirliğinden Ali Kemal, gazetenin malî işlerini yönetmekten kurtulduğu için; Mihran ise, ünlü bir Türk yazarını kendi emellerine âlet ettiği için, memnundu.

Sevr anlaşması imzalanmış, bazı gazeteler bu anlaşmayı kara bir çerçeve içinde haber vermişlerdi. Ali Kemal, bu hareketi yersiz bir gösteriş olarak kabûl ediyor, şöyle diyordu: «Bu muahedenin imzası için biz de hakikî bir matem duyduk. Fakat bunun için ne gazetemizi siyah çizgilere boğarız, ne de çocuk gibi ağlar, bağırırız».

Ruhunu saran kin — bütün iyi niyetlerine rağmen — bütün benliğine yayılmaya başlamıştı. Şahıslara olan düşmanlığı, bilerek veya bilmeyerek, vatan, millet düşmanlığına doğru yürüyordu. Belki bunun eseri olarak, belki de gazetenin gerçek patronu Mihran Efendi'nin etkisiyle, ilerleyen Yunan ordularının haberlerini gittikçe büyüyen puntolarla veriyordu.

EFENDİLER, BİRAZ HAYÂ!

Anadolu, bin bir zorluklar ve ıstıraplar içinde, kan yasdanarak dişiyle, tırnağıyla düşmanla savunadursun, Istanbul'da bazı soysuz ve dejenere Türk çevreleri de — tıpkı azınlıklar gibi — sonsuz bir zevk ve safâ âlemi, çirkin bir safâhat içinde yüzmekteydi. Birçok Türk aileleri, işgal ordusu mensuplarıyla, özellikle İngilizler'le, halkı tiksindiren bir hayat yaşıyordu. Zaferden sonra az daha «Yüz ellilikler» listesine girecek olan Cenâb Şehâbeddin — hoşgörür tanınmasına rağmen — bu iğrenç ahvâlden ezâ duymuş ve Ali Kemal'in (Peyâm-ı Sabah) ında «Biraz hayâ efendiler, biraz hayâ» başlıklı bir makale yazmıştı. Memleket mağlup ve perişanken, bununla zerre kadar alâkadar olmayıp, kıyasıya gülüp, eğlenen zümrenin bu taşkınlıklarından dolayı feryad eden şâir:

«Efendiler, biraz hayâ!...» diye sızıldanıyordu. «Elinizdeki kadehleri dudağınıza götürmeden evvel, bir saniye olsun düşünmek için, önünüzdeki masaya koyunuz; daha toprak altındaki genç şehitlerimizin hâkî ceketlerinin bile çürümemiş olduğunu düşününüz. Bugün her ufukta süngülü bir nöbetçi görür gibi oluyorum. Sanki bana: Dur Türk, diyor. Zavallı bizler için her kapı kapalı, her taraf enkaz ve her gün, her saat daimî bir elem. Fakat sizler yine çağırıyor, çalıyor, içiyor ve gülüyorsunuz...»

Gazetesine bu yazıyı koyan Ali Kemal'in içi —herhalde— onun yazarı kadar yanıyordu. Yanıyordu ama, ona göre suçlu hiçbir zaman Istanbul hükümeti değildi. Suçlu, Cenâb Şehâbeddin'in söylediği «nöbeti tutanların» kumandanları, yani Ankara'dakiler idiler. Gerçi onlar biraz başarı gösterdikleri zaman seviniyordu ama, biraz zaafa düştükleri zaman da «Çanlarına Ot Tıkanıyor» çeşidinden başlıklar atmakta tereddüt etmiyordu.

Bir süredir Ankara'ya yerleşmiş olan Halide Edîb, eski bir tanıdığı bulunan Ali Kemal'in yazdıklarından derin bir ezâ duymaktaydı. Bunun için birgün kaleme, kâğıda sarılmış, ona bir «Açık Mektup» yazmıştı. «Bu muazzam Türk davasının ben de hakir bir neferiyim. İşte on bir sene oluyor, Türk milleti evlâdını vazife başına çağırdı. Top ve tüfeğin yanında kürsü ve kalem de vardı. Ben, elimden ne gelebilirse yaptım; fakat Ali Kemal Bey ya siz?» diye sözlerine başlayan romancı, yaptıklarından dolayı onu kınıyor, kendi saflarına çağırıyor, hiç olmazsa aleyhlerine çalışmamasını tavsiye ediyordu. Ali Kemal de ona bir açık mektupla cevap vermişti: «Pek doğru söylüyorsunuz» diyordu. «Ben de, sizin hissiyatınızla aynı hamiyet yoluna, aynı vatan gazâsına, aynı Türklük davasına çıktım. Benim için de bir kürsü ve bir kalem vardı. Siz «Tanin» de yazardınız, ben «İkdam» da. Fakat 31 Mart olunca, benim kalemim kırıldı; ders verdiğim dârü'l - fünûn kürsüsü başıma geçirildi. Yıllarca menfî veya mekûb kaldım; gurbet diyarlarında dolaştım. Siz, yapılan bütün İttihad ve Terakki cinayetlerini alkışladınız, bu cinayetleri işleyenlerin ellerini sıktınız; hâlâ da sıkıyorsunuz...»

Hâlide Edîb Hanım, Ali Kemal'in bu cevabına şu cevabı vermiş ve ondan ümidi de kesmişti: «Evet ben, Kuvây-ı Milliyeciler'in elini sıktım, sıkmakta da devam edeceğim Ali Kemal Bey. Fakat siz, memleketi işgal eden düşmanların ellerini sıktınız, sıkmakta da devam ediyorsunuz...»

Bu sırada doğuda Türk ordusu Kars'ı almıştı. Bir gün Peyâm-ı Sabah gazetesini ellerine alan birçok Istanbullu, bu haberin «Kars'ın Sukutu» şeklinde verildiğini görünce, derin bir elemle sarsıldılar. Yarısı, bir Ermeni'nin de olsa, yarısı bir Türk'ün olan gazete, «zaptı», «istirdadı» demiyor, «sukutu» diyordu. Bu, aslında temiz ve iyi niyetli olan bir vicdanın hazin sukutunu gösteriyordu.

Ne var ki, sahibi sukut yolunda hızlı adımlar atarken bile, bu vicdan yine de son direnmelerini yapmaktaydı. Nitekim Çerkes Edhem'in vatana ihanet ederek Yunanlılar tarafına geçişi karşısında yine sızım sızım sızlıyor, şöyle yakınıyordu: «Demirci Efe gibi nihayet Çerkes Edhem de fıtrî habâsetini gösterdi; vatanın canıyla uğraştığı bu elemli dakikalarda avenesiyle beraber düşman tarafına geçmek alçaklığında bulundu».

ZAFER SEVİNCİ

İnönü zaferinin ertesi günü Ali Kemal «Yunan Hezimetinden Sonra» başlıklı bir yazı yazdı. Bu yazıda: «Yunan resmî tebliği ne şekilde tevile çalışırsa çalışsın, bunlar, büyük bir bozguna uğradıktan sonra, geldikleri yere dönmüşlerdir. Hem de nasıl dönüş?... Hangi partiye mensup olursa olsun, hangi ictihâdda bulunursa bulunsun, vicdan ve irfan sahibi hiçbir Türk yoktur ki, asırlardan beri hiçbir düşman çizmeleri altında çiğnenmeyen bu mukaddes toprakların böyle bir Yunan sürüsüne mâruz kaldığına kan ağlamasın ve bunlardan temizlendiğine sevinmesin...» diyordu. İki gün sonra ise bu zaferi değerlendirmenin yolunu da şu şekilde işaretliyordu: «İşte tam zamanıdır. Hazır böyle bir fırsat ele geçmişken, işi Istanbul hükümetine havale edelim; o, bundan sonrasını yumuşaklıkla halletsin».

Mustafa Kemal, Meclis'te Nâmık Kemal'in mısrâlarını aşağıdaki şekilde değiştirerek okumuştu:

Vatanın bağrına düşman dayasın
hançerini;
Bulunur kurtaracak bahtı kara
mâderini.

Bu değiştirmeyi aşırı bulan Ali Kemal'in şeytanı hemen şöyle haykırıyordu: «Bu zorbaların şu hoşnûdîlerine, şu büyük sözlerine, şu gururlanmalarına insan ne mânâ vereceğini şaşırıyor».

Ama parayla değil sırayla. Meleğin eline bir fırsat daha geçti: İkinci İnönü Zaferi de gerçekleşmişti. Tabiî bu anda Ali Kemal'in kalemini o yönetecekti. Bu zafer üzerine «Peyâm-ı Sabah» da çıkan «Hak ve Hakikat Önünde» başlıklı yazıda şunlar söylenmekteydi: «Düşman bu sefer başını daha şiddetle İnönü kayalarına çarparak bozgunla geri çekildi. Hak da yerini buldu. Bizce muharebe bitti, yani netice belli oldu. İnönü'nde ikinci defa yenilen Yunan'ın o hadsiz toplarına, hesapsız tüfeklerine karşı o muzafferâne kılıç şâşâaları hak ve hakikatı hiç görmek istemeyen gözlere bile gösterdi...»

Bu sıralarda Anzavur, Anadolu kuvvetleri tarafından kıstırılmış ve öldürülmüştü. Bu olay karşısında Ali Kemal, Istanbul'u da, Anadolu'yu da incitmekten çeki-

nen bir ifade kullandı. Yazılarının ağırlık noktası şuydu: Niçin kuvvetler birliği meydana getirmek varken böyle birbirimizi yiyiyoruz. Netice işte böyle karşılıklı telefâta yol açıyor.

İnönü zaferi onu enikonu etkilemiş gözüküyordu: «O vakitler bizim yanıldığımızı ve kuvvetten ziyade siyasete istinad ve itimad etmekte hatâ eylediğimizi itiraf ederiz... Alelhusus bu mülk ve milletin hayatına kasdetmiş bir düşman bulundukça, gaye-i zaferden başka bir endişe gözetmek kadar alçaklık olamaz...» diyordu. Hattâ bu arada: «Yunanistan'a cidden galebe çalmak istiyorsak, bütün kuvvetlerimizi bir cepheye tevcih eylemeliyiz» diyecek kadar kendisini millî davanın içinde hissediyordu. Belliydi ki içindeki iyilik meleği o günlerde hükmünü oldukça güçlü bir şekilde geçirmekteydi.

Ankara'da «Yenigün» gazetesinde Ziyâ Gökalp'ın, kendisi hakkında ağır bir manzumesi yayınlanmıştı.

«Ben Türk'üm diyorsun, sen Türk
değilsin;»

«İslâm'ım diyorsun, değilsin İslâm...» mısraları ile başlayan bu manzumede Ali Kemal'e çok ağır bir dille çatılmaktaydı. O, bu manzumeye verdiği cevapta, karşı hücumlarda bulunduktan, kendini savunduktan sonra: «İtiraf ederiz ki...» diyordu. «Allah'ın günahkâr bir kuluyuz; fakat mağfiretinden de meyûs değiliz. Herhalde seyyiâtımız, hasenâtımıza galebe edemez».

Bu günler, mutlaka duygulu günleriydi. Başka bir yazısında: «Elbette ileride bizi de yâd edenler, ya rahmetle ya lânetle yâd edenler bulunur» yollu sözlerle kötümserliğini açığa vuruyordu. Yine o günlerde: «Eğer gazeteciliğe değil de, bir başka mesleğe girmiş olsaydık, şimdiye kadar biz de bir baltaya sap olurduk» gibi sözlerle mesleğinden yakınıyordu. Yaklaşmakta olan kötü kaderinin bir önsezişi miydi bu hâlleri? Kimbilir? Ancak, gizli bir melânkolinin içini tedirgin ettiği muhakkaktı.

1 ekim 1921 tarihli gazetesi, Halide Edîb'in «Duatepe» adlı bir yazısını koymuştu. Bu yazı, Millî Mücadele için bir medhiye, bir destan niteliğindeydi. Artık, epey bir zamandır, birçok kimse Ali Kemal'in yön değiştirmekte olduğu kanaatine varmaya başlamışlardı. Bu kanaatten memnun olanlar kadar, hiç de memnun olmayanlar da vardı ve çevresinin büyük çoğunluğunu bu memnun olmayanlar teşkil etmekteydi. Bunlar, gizli veya açık, Ali Kemal'e serzeniş etmeye başladılar. Hattâ aralarında onu «dâvaya ihanetle» suçlayanlar bile çıktı. Herhalde bunların da etkisiyle olmalı, kısa bir zaman sonra, kalemi yeniden Anadolu'ya şiddet yağdırmaya koyuldu. «Ankara Ne Demektir?» başlıklı makalesinde:

«Ankara harp demektir; hariçte harp, dahilde harp demektir. Zaten harp olmasa, Ankara kahramanları yaşayamazlar, küflenirler, sönerler, ehemmiyetten düşerler».

Bu sırada beklenmedik bir olay meydana geldi. 25 ekim 1921 günü, Anadolu'yu tutan bazı gençler, gazetesini taşladılar. Ertesi günkü nüshada bu olayı okuyucularına heyecanla haber veren Ali Kemal «fikre taşla değil, fikirle karşılık vermek gerektiğini» hatırlattıktan sonra, bu işi yapanlara ağır hücumlarda bulundu. Bu taşlama olayı onun muhalefet duygusunu şiddetle kamçılamış olmaliydı ki, yazılarındaki dili daha da sertleşti.

«GÂHÎ VATAN GURBETLENİR»

Bütün bunlara rağmen yüreğinin en gizli yerinde öyle bir nokta vardı ki, muhalefet damarı ne kadar hızlı atarsa atsın, bu gizli noktanın mahremiyetine ulaşamıyordu. Kendisi Beyoğlu'nda oturuyordu. Dârü'l - fünûnda öğretmenliği de bulunduğu için, hemen her gün Istanbul'a geçiyor, derslerine ve gazetesine uğruyordu. Bir sabah yine kalkmış, giyinmiş, sokağa çıkmıştı. Beyoğlu caddeleri o gün yine taşkın ve bayağı Rum gösterileriyle doluydu. İşi gittikçe azıtan azınlıklar küstahlığı son dereceye vardırmışlardı. Duvar diplerine sine sine — çünkü başında fes bulunan kimselerin Beyoğlu'nda dolaşabilmesi artık bir kahramanlık hâline gelmişti — kalabalığın içinden sıyrılıp beri tarafa geçti. Ertesi günkü gazetesinde şu satırları yazmaktan kendini alamadı: «Dün sabah Beyoğlu'ndan kalktım. Büyük Cadde'yi geçtim. Köprü'ye kadar indim. Gülünç olmaktan ziyade iğrenç kıyafetlerle bir alay maskara gördüm. Aman Yâ Rabbî o ne çirkin manzara, o ne çirkin hareket idi. Elimde olmayarak içimden:

Gâhî olur gurbet vatan, gâhî vatan
gurbetlenir

mısraını okudum. Kendi vatanımızda gurbette idik. Istanbul'a geçip Beyazıt'a, dârü'l - fünûna geldikten sonra ancak bu feci manzaranın tesiri benden zail olmaya başladı. Dersten sonra arkadaşların odasına çıktıktan sonra neşem yeniden arttı...»

(Devamı var)

Kennedy'lerin Başkanlık Mücadelesi: 2

Pulitzer Mükâfatı

Yazan: Özaydın Dokur

SENATOYA seçilen Kennedy, önce çeşitli mesleklerden kurulu ekibini genişletti. Kanun tasarılarını hazırlarken olsun, seçildiği bölgedeki ekonomik, sosyal, siyasî gelişmeleri yakından izlerken olsun, istatistiklere, belgelere, kısacası bol malzemeye ihtiyacı olduğuna inanıyordu.

Kennedy'nin ekibi, üniversite öğrencilerinden, genç avukat ve yazarlardan, öğretim üyelerinden kuruluydu. Üyeler, maaşlı olmakla beraber, büyük bir kısmı da ücret almadan çalışırdı. Burada şunu belirtmek yerinde olur: Senatörler, yanlarında çalıştırdıkları görevliler için belirli bir tahsisat alırlar. Kennedy'nin yanında çalışan memurlar öyle geniş bir kadro meydana getiriyordu ki, çoğunun ücretlerini kendi kesesinden veriyordu.

Kennedy'nin özel seçim ekibini yöneten yardımcılarından Ted Reardon, şöyle anlatır:

«Kennedy ile birçok seçim kampanyasında beraber çalıştık. Temsilciler Meclisi'ne yeni seçilmişti; sık sık seçim bölgesine gider, seçmenleriyle konuşurdu. Seçmenlerinin isteklerini tesbit etmek, seçmenlerinden gelen mektuplara cevap vermek çok güç bir işti.

«Kennedy özellikle bütün seçmen mektuplarına hemen cevap verilmesini isterdi; bu konuda onun ne kadar hassas olduğunu bildiğimiz için biz de dikkatle çalışırdık. 1955 yılında şöyle bir olayı hatırlıyorum:

«Kennedy yine bel kemiğinden hastalanmış evinde dinleniyordu. Sık sık büroya telefon eder, gelen mektuplara cevap vermeyi ihmal etmememizi hatırlatırdı. O sıralarda büroya yeni bir memur almıştık. Koleji yeni bitirmiş genç bir kızdı bu. Görevi de, gelen mektupları tasnif ederek hemen cevap vermekti. Bunun için gerekli araştırmayı da yapması lâzımdı.

«Bir zaman sonra arkadaşlardan Lee White bana gelerek:

«— Sandığıma göre seçmenlere cevaplar gitmiyormuş, dedi.

«— Bu bir tahmin mi, yoksa tahkik ettin de mi konuşuyorsun? dedim.

«— Elime bir mektup geçti. Seçmenlerden biri, birkaç defa yazmama rağmen hiçbir cevap alamadım, diyor.

«Bunun üzerine durumu araştırdık. Meğer genç kız mektupların çokluğundan öyle şaşırmış ki, bir zaman ne yapacağını bilememiş, mektupları büyücek bir dolabın içine koyup kilitlemiş. 13 bine yakın mektup bulduk. Kennedy bu olayı duyunca çok kızdı ama, onun bir tarafı da, hiç adam kovamamasıydı. Genç kızı bir bankaya tayin ettirdi».

Seçmenlerle haberleşmek, mektuplara

cevap vermek öyle dertli bir meseledir ki, birçok senatör bu hususta şikâyet etmiştir. Bunlardan biri de John Steven McGoarty'dir.

John Steven McGroarty, Temsilciler Meclisi üyesiydi ve bir seçmenine şöyle cevap yazmış:

«Temsilciler Meclisi'nde bulunmanın sayısız meşakketlerinden biri de, sizin gibi seçmenlere cevap vermeye çalışmaktır. Geçen gün yazdığınız mektupta, Sierra Madre dağlarının orman dikimine başlanmak için size söz verdiğimi, oysa seçileli iki ay olmasına rağmen henüz dağlarda ormana rastlamadığınızı belirtiyor ve sözümü tutmadığımı söylüyorsunuz. Ben sizin yerinizde olsam, iki kanat takıp cehenneme kadar uçardım».

KENNEDY'NİN YAZI HAYATI

John Kennedy, öğrencilik yıllarında siyaset kadar, yazı yazmaya da meraklıydı. Dergilere, siyasî, ekonomik ve sosyal konularda makaleler yazar, bu konulardaki gelişmeleri, durumları belirtmeye çalışırdı.

1952 yılında senatör seçildikten sonra da yazı yazmaya devam etmiştir. Sık sık birçok dergide sosyal, ekonomik ve siyasî konularda yazıları yayınlanıyordu.

Genç senatörün siyaset, dış politika ve ekonomi kadar tarihe ve biyografiye de merakı vardı. Boş zamanlarında tarih kitapları okur, devrin ünlü siyasîlerinin hayatlarını incelerdi.

Kennedy'nin yardımcılarından olan ve basın işlerini yürütmekle görevli Ted Sorensen hâtıralarında şöyle yazar:

«1954 yılının başlarında bir gün Kennedy beni senatodaki odasına çağırdı:

«— Zaman zaman senatomuzda değerli çalışmalarda bulunmuş senatörlerimizin hayatlarını inceliyorum, dedi. Birçoğu, seçmenlerinden şikâyetçidir.

«Ne demek istediğini pek anlamamıştım.

«— Hangi hususlarda şikâyetçidirler meselâ? Diye sordum.

Maroken koltuğuna yaslandı:

«— Elimde geçen yüzyılda yaşamış bir Massachusetts senatörünün biyografisi var. Bu senatör, seçmenlerinin baskısından dert yanmaktadır. Seçmenleri sık sık senatörü rahatsız eder, olur olmaz dileklerde bulunurmuş.

«— Peki bu konuda ne yapmayı düşünüyorsunuz?

«— Siyaset asîl mesleklerden biridir. Halka bunu anlatmak lâzım. Seçmenin dilekleri başka, olur olmaz senatörü ra-

John Kennedy, Amerika'nın güçlü hatiplerinden biriydi.

Kennedy, Cumhurbaşkanı de Gaulle ile.

hatsız etmek başkadır. Bunun için bir seri makale yazmayı düşünüyorum».

Gerçekten Kennedy birkaç makale yayınlayarak bu konudaki görüşlerini açıkladı.

Genç senatörün yazı hayatı sadece dergilere makaleler yazmaktan ibaret değildi. Kafasında bir zamandır belirlenmeye başlamış bir kitabı kaleme almak istiyordu. Yardımcılarına bol malzeme toplamak için sık sık emirler verir, toplanan malzemeleri ayırıp, üzerinde çalışırdı.

Bütün bu çalışmaları pek yararlı olamıyordu çünkü senatodaki günleri öylesine doluydu ki teklif edeceği kanun tasarılarını ve yapacağı konuşmaları hazırlamaktan baş alamıyordu.

1955 yılının ocağında omurgasındaki hastalık yeniden başgösterdi. Doktorlar mutlak bir istirahat tavsiye ettiler. Bunun üzerine Kennedy, babasının Palm Beach'teki evine gitti, istirahate çekildi. Kafasında tasarladığı kitabı kaleme alacak zamana sahipti artık.

Omurgasındaki hastalık onun fazla hareket etmesine imkân vermiyordu; bu yüzden de yattığı yerden kitabının taslağını dikte ediyor, yardımcıları bunu sonradan makineyle yazıyorlardı.

Hafta sonlarında Ted Sorenson, Palm Beach'e geldiği zaman müsveddeleri gözden geçiriyor, onun yaptığı düzeltmeleri Kennedy bir daha görüyordu. Bu şekilde çalışma bir hayli sürdü.

KENNEDY, ÖDÜL KAZANIYOR

Şubat ayının sonlarında bir ameliyat geçiren genç senatör, bir zaman çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştı. Sonra adamakıllı iyileşip senatodaki görevine başlayarak yeniden kitabını yazmaya sarıldı.

1956 yılının 1 ocağında piyasaya çıkan ve «Profiles in Courage = Cesaret Profilleri» adını taşıyan kitap büyük yankı yaptı. En iyi satılan kitaplar listesine girdi, birçok yabancı dile çevrildi.

Bu, şüphesiz büyük bir başarıydı ama, asıl başarı Kennedy'nin biyografi alanında Pulitzer mükâfatını kazanmasıydı. 1957 yılında Pulitzer mükâfatını kazanması ona hayatının en büyük sevincini tattırdı.

Bundan iki ay kadar sonra bir olay Kennedy'yi allak bullak etti âdeta. ABC televizyonunda yayın yapan Drew Pearson, 7 aralık cumartesi gecesi yaptığı konuşmada, kitabın John Kennedy tarafından yazılmadığını söyledi. Ted Sorenson olayı şöyle anlatıyor:

«Kennedy bu iddiayı duyar duymaz çileden çıktı; diyebilirim ki o ana kadar hiç

Kennedy, karısı Jacqueline ile beraber.

bu derece kızdığını görmemiştim. Durup durup dâvadan, avukatlardan bahsediyordu. Bir ara beni yanına çağırdı:

«— Gerekli bütün belgeleri topladım, dedi.

«— Ben daha ihtiyatlı davranılması gerektiğine inanıyorum diye cevap verdim.

«Senatör bir an düşündü, sonra:

«— İhtiyatla davranabilirim ama, bu hareket benim yazı kaabiliyetime karşı işlenmiş en büyük bir suçtur. Başkasının yazısına kendi imzamı atmak gibi şerefsiz bir hareketle itham ediliyorum.

«Baktım Kennedy gittikçe kızıyordu. Teskin etmeye çalıştım.

Senatör:

«— Bütün bunlar bir yana dedi, ya benim Pulitzer'i kabûl etmem? Ona ne dersin? Başkasının yazdığı bir eserin mükâfatını kabûl etmek, ahlâksızlık değil midir? Bu yüzden bu adama haddini bildirmeliyiz.

«İki gün sonra Kennedy'nin senatodaki 362 no.lu odasında ABC televizyonu yetkilileri ile bir toplantı yaptık, durumu onlara anlattık. Bu arada ben de, kitabı yazmadığımı, yalnızca malzemenin toplanmasına ve gözden geçirilmesine yardım ettiğimi ifade ettim.

«Bu olaydan iki ay kadar sonra Drew Pearson, ABC televizyonunda yaptığı bir konuşmada, kitabın Kennedy tarafından yazılmış olduğunu üstü kapalı bir tarzda anlattı. Böylece bu iş de kapanmış oldu».

HATİP KENNEDY

John Kennedy, büyük ve güçlü bir hatip olmakla da ünlüdür. Gerek senatodaki konuşmaları, gerek parti teşkilâtı ve mitinglerdeki nutukları günün olayı hâline gelir, konuşması üzerinde günlerce söz edilirdi.

Kennedy'nin nutuklarını yazmakla görevli Sorenson hâtıralarında şöyle yazar:

«Kennedy, hiçbir zaman önüne sürülen bir nutku okumamıştır. Kendisinin yazmadığı veya önceden göz atmadığı bir nutku, körükörüne okuduğunu görmedim.

«Önce nerede ve hangi konuda konuşacağını tartışırdık. Üzerinde konuşacağı konu hakkında geniş bilgi toplanmasını isterdi. Bilgi ve belgeleri topladıktan sonra bunları sıraya koyar, bir taslak hazırlıyarak kendisine sunardım.

«Senatör, bu taslağı dikkatle inceler, gerekli düzeltmeleri yapardı. Özellikle tarihî örneklere çok meraklıydı.

«Yıllar geçtikçe senatörün üslûbunu da iyice kavramıştım. Nutkun taslağını artık istediği gibi hazırlıyordum. Kennedy ge-

nellikle orta uzunlukta nutukları tercih ederdi. Önemli günlerin dışında, onun 25 veya 30 dakikadan çok konuştuğunu görmedim. Daha çok kısa cümlelerle konuşur, ama her cümlenin kesin bir anlam taşımasını isterdi. Yalnız durumda çeşitli ihtimaller varsa kesinlik yerine belirsizliği tercih ederdi.

«Ona göre kelimeler tam ve yerinde seçilmeli, kesin ve tam anlamını taşımalıdır. Anlam kaymalarından nefret ederdi. Nutukları kısa olmakla beraber, rakam, istatistik bilgiyle dolu olurdu.

«Kennedy, konuşmasına durgun ve hareketsiz olarak başlardı; hareketleri bununla beraber monoton ve sıkıcı değildi. Sonraları geniş el ve kol hareketleriyle önemli fikirleri belirtmeye çalışırdı. Özellikle kapalı salonda yaptığı konuşmalarda, kısa zamanda salondaki dinleyicilere hâkim olmasını bilirdi.

«Daha çok nutkun başlangıcı ile bitişine nükteler serpiştirirdi. Ona göre nutkun en önemli kısmı, hattâ en kuvvetli olması gereken bölümü, sonudur. Ünlü hatiplerin nutuklarını inceleyen Kennedy, onların konuşmalarının son bölümlerini alır, iyice tetkik ederdi. Hattâ diyebilirim ki, birçok nutkun sonunu ezbere bilirdi.

«Kennedy, nutuklarını hiçbir zaman ezberlememiştir. Zaten buna da çok karşıydı. Çok yorgun olduğu zamanlar, nutkun yazılı metnini önündeki rahleye koyardı; onun dışında metne bakmak lüzumunu bile duyduğunu hatırlamıyorum».

SEÇİME DOĞRU

1953 yılından sonra çalışmalarını yoğunlaştıran Kennedy, 1952 senato seçimlerinde sağladığı zayıf çoğunluğu kuvvetlendirmek istemektedir. Bir gazeteciye verdiği demeçte şöyle demiştir:

— Senato seçimlerinde aldığım oy, büyük bir başarı sayılmaz. Herhangi bir aday bu kadar az çoğunlukla seçilebilir zaten. Şimdi hedefim 1958 senato seçimlerinde ezici bir çoğunluk sağlamaktır.

Genç senatörün bu sözlerinden derin bir anlam çıkaramamıştı gazeteci; aslında Kennedy'nin kurduğu teşkilâta ve çalışma tarzına bakmak, onun ileride neler yapmak istediğini anlamaya yeterdi».

Genç senatör, 1953 yılının ilkbaharında özel ekibini toplayarak kararını açıkladı: 1958 yılında Massachusetts'te yapılacak senato seçimlerine tekrar adaylığını koyacak, bu arada, 1956 yılındaki başkanlık seçimlerinde de başkan yardımcılığı için hazırlanacaktı.

Bundan sonra çalışmalar başladı. Seçim kampanyası düzenli ve sistemli bir şekilde yürütüldü. Kennedy'nin baş yardımcısı o günleri şöyle anlatır:

«1958 yılına hazırlık olmak üzere Kennedy 5 ana direktif verdi; ben onun senatodaki çalışmalarına yardım edecek, aynı zamanda Massachusetts Demokrat Parti teşkilâtıyla irtibatı sağlayacaktım.

«1 — Massachusetts'in hemen her köşesinde özel teşkilât kurulacak, teşkilât üyeleriyle devamlı temas sağlanacaktı. Yalnız bu üyeler, parti yetkilileri ve üyeleriyle asla çatışmayacaklar, kendi aralarında bir birlik meydana getireceklerdi.

«2 — Her yıl, senatodaki idarî ve teşriî çalışmalarına ait geniş ve teferruatlı bir rapor Massachusetts'in ileri gelen partililerine, iş adamlarına, yüksek memurlarına, birlik ve teşekküllere vs. yollanacaktı. Böylece, genç senatörün hangi ekonomik, sosyal ve siyasî yönde oy kullandığı, hangi menfaatleri savunduğu, bu konudaki görüşleri Massachusetts'e anlatılmaya çalışılacaktı.

«3 — Genç senatör bu çalışma programı içinde, hafta sonlarını Massachusetts'te geçirmeye başladı. Her davete gidiyor, ticaret odası, işçi sendikaları, çeşitli sosyal kulüpler, çiftçi birlikleri vs. gibi topluluklarda konuşmalar yapıyor, ekonomik, sosyal ve siyasî konularda görüşlerini belirtiyordu. Kasaba ve ilçelerde düzenlenen açık hava toplantılarında halkın dertlerini dinleyip nutuk söylüyordu.

«4 — Kennedy, basın ve propagandanın zamanımızda çok büyük bir güç olduğunu biliyordu. Bu sebeple, Massachusetts'de yayınlanan büyük şehir ve mahallî gazeteler, dergiler, yayın organlarını ihmal etmez, yazı işleri müdürlerini, muhabirleri, yazarları, yayımlayıcıları sık sık ziyaret eder, onlar da senatodaki Kennedy'nin 362 no.lu odasında içten bir ilgi görürlerdi. Massachusetts'te yayınlanan dergi ve gazetelere yazılar yazan Kennedy, bir senatör olarak da onlara daima yardım ederdi. Bu çalışmalar çok verimli oldu; 1952 yılının aksine, 1958 yılında hiçbir gazete ve dergi Kennedy'ye cephe almadığı gibi, onu hararetle destekledi. Hattâ Cumhuriyetçi bilinen Boston Herald bile onu senato seçimlerinde tuttu».

Kennedy, kendisini destekleyenleri ve tutanları asla unutmamıştır. Bu arada rakipleriyle de iyi geçinmek için çaba harcardı. Cumhuriyetçi Senatör Saltonstall ile iyi arkadaş olduğunu Cumhuriyetçiler'e sık sık hatırlatır, hattâ seçimde onu demokrat aday Foster Furcolo'ya karşı desteklediğini üstü kapalı olarak ifade ederdi.

(Devamı var)

II. Dünya Savaşı'nda

V-2 Füzelerinin Gizli Üssü

Yazan: General W. Dornberger
Çeviren : Reşat Uzmen

«İKİNCİ Dünya Harbi'nin son yıllarında geliştirilen V-2 füzelerinin bulunduğu Peenemünde üssünde, 1932 yılından, harbin sonuna kadar Alman füzelerinin imâl programını idare eden yazar, üssün İngiliz ajanları tarafından keşfinden sonra yapılan baskınları anlatıyor.»

Dev füzelerimizden ilkinin başarıyla atılış tarihi olan 3 ekim 1942'den beri her an düşman taarruzu ile karşılaşacağımıza inanmıştık. Açık havalarda, füzelerin karakteristik izleri İsveç topraklarından bile görünebiliyordu. Bu şartlar altında düşman ajanlarının er geç yerimizi keşfedip Londra'ya bildirecekleri şüphesizdi. Nitekim, günün birinde, düşman uçaklarından biri tesadüfen Peenemünde'nin yerini fotoğrafa alacak ve bu buluş ilerde başımıza pek çok iş açacaktı.

Artık kader, öfkelendirici ve tehlikeli bir yavaşlıkla ayleyhimize dönüyordu. Yaptığımız denemelerin düşmanın gözünden kaçmayacağını herkesten daha iyi biliyorduk. Hücum ne zaman olacaktı?

FOTOĞRAFLAR ÜZERİNDE KÜÇÜK BİR T

Peenemünde'den sorumlu askerî şef olarak, hiçbir hayale kapılmıyordum. Mevcut sükûnet geçiciydi. Bu devamlı kararsızlık ve bekleme önemli ölçüde kamuflaj malzemesi kullanmamızı ve pasif korunma metodları ile tedbirleri arttırmamızı gerektiriyordu.

Fakat bu şüphe gittikçe zararlı olmaya başlamıştı. Zira güvenliğini sağlamak endişesi, Peenemünde personelinin işleri aksatmaya başlaması ile sonuçlanıyordu. Genç çoban ile kurtun hikâyesinde olduğu gibi, herkes kendini emniyette hissediyordu. Bu güvenlik duygusu her gün tekrarlanan hücum alarmından ileri geliyordu.

Zaman müsait oldukça, 1942 yılı sonbaharına kadar İngiliz gizli servislerine verilen raporlar, İngiltere'yi Avrupa'dan itibaren bombalayacak gizli bir silâhın Almanlar'ın elinde olduğunu ısrarla yazıyorlardı. Buna karşılık düşman, şimdilik olmak kaydıyla, yerinden kıpırdamıyordu. Daha gerilere gidersek, savaşın henüz başladığı sıralarda, 1939 sonbaharı sonlarında, İngiliz gizli servisine Norveç'ten isimsiz olmasına rağmen itimad edilir bir rapor gelmişti. Burada Almanlar'ın, Baltık'ın ücra bir adasında büyük ölçüde füze ve pilotsuz uçak denemelerine girdiği anlatılıyordu.

Fakat, 1942 - 43 kışında Londra'ya ulaşan haberler, Almanlar'ın Peenemünde civarında gizli faaliyetleri olduğunu açıklamaya başlayınca, düşman tehlikenin ya-

kın olduğunu anladı.

O zamanki İngiliz savaş kabinesinde bulunan, füze hayranı Duncan Sandys, çeşitli mukavemet teşkilâtlarından gelen bu tür haberleri bizzat kendisi inceliyor ve değerlendiriyordu. Bunu takibeden bir ay içinde, İngiltere'de çok değişik tahminler ileri sürüldü. Sandys, hükümete verdiği bir teklifte, Almanlar'ın gizli silâhları hakkındaki haberlerin ciddiye alınması gerektiğini ileri sürüyordu.

Derhal İngiliz Hava Kuvvetleri'ne emir verilerek adı geçen bölgenin havadan çekilmiş teferruatlı resimleri istendi. Yapılan çalışmalar neticesinde elde edilen resimler, muazzam boyutlarda büyütülerek incelenmeye başlandı. Bu, harbin en önemli işi olmuştur diyebiliriz.

Çalışmaların başlamasından sonraki ayda hava fotoğraflarının değerlendirilmesinde uzman olan bir İngiliz subayı ilk olarak Peenemünde'nin mevcudiyetini ortaya koyan bazı izlere rastladı ve bunların ne olabileceğini tahmin etti. Özel büyültme cihazları sayesinde klişeyi daha iyi incelediği vakit küçük bir gölge gördü: bu gölge bir füze rampasına ait olup üzerinde küçük bir T farkediliyordu. İlk defa olmak üzere düşman bir V-1'i keşfetmişti.

Artık üssü korkunç bir hava taarruzu beklemekteydi.

■

16 ağustos 1943 akşamı, yemekten sonra Profesör Von Braun, doktor Steinhoff, davetlimiz kadın deneme pilotu Hanna Reitsch ve ben, duvarları lambri kaplı loşça aydınlatılmış bir odada, camlı yuvarlak bir masanın etrafında toplanmıştık.

Bu neşeli ve iyimser gençler topluluğu için üstesinden gelinmeyecek teknik mesele mevcut değildi. Onlar geleceğe nekadar güvenle bakıyorlarsa, benim düşüncelerim de gittikçe daha artıyordu. Von Braun da, Steinhoff da ümitsizliğe kapılmış gibi görünmüyorlardı. Devamlı olarak projelerden bahsediyor ve yeni planlar kuruyorlardı.

23.30 sıralarında oturduğum binaya doğru ilerlerken, ön - alarm düdüğü ötmeye başladı. Bu sese alışkındık. Genellikle İngiliz uçakları gece uçuşları yaptıklarında Baltık üzerinde toplanırlar ve bombalarını bırakmak için güneye doğru yollanırlardı. Şimdiye kadar gizli yerimizde kimse bizi bulamamıştı.

Odama vardığım zaman, pasif korunma bürosuna telefon ettim:

Bir V-2 füzesinin havalanışı.

— Baltık üzerinde, Rügen adası kuzeyinde, düşman uçakları toplanıyorlar.. Yönleri henüz tesbit edilemedi. Şeklinde bilgi verdiler.

Bu haber üzerine yattım ve biraz sonra derin bir uykuya daldım. Henüz dalmıştım ki, bir ıslık sesi arkasından bir patlama beni yattığım yerden sıçrattı. Acaba füzeler denenmeye mi başlandı, diye düşündüm.

Patlamalar gittikçe artıyordu ve bunlar füzelerin patlamaları değildi. Uykum iyice dağılınca bunların hava savunma toplarının gürültüsü olduğunu anladım. Kuru ve gürültülü çift patlamalı toplar, uçuş pisti ile Peene ve Karlshagen ırmaklarının kıyısından ateş ediyorlardı.

PEENEMÜNDE'YE HÜCUM!

Derhal yataktan fırladım ve elbiselerimi aramaya başladım. Botlarımı boyatmaya verdiğim için odada yoktu, bu yüzden pantolon üzerine pijamanın ceketi ve üniforma, altta da terliklerle dışarı çıkmaya hazırlanırken, bir patlama daha oldu. Arkasından bir daha, tam altı kere üstüste... Camlar paramparça olarak dağıldı. Damdan kayan birkaç tuğla yere düşüp parçalandı. Vaziyet gittikçe vahim bir hâl almaya başlıyordu. Paltomu giyip, eldivenlerimi alırken ışıklar söndü. Yeni bir patlama! Civara bir hava torpili isabet etmiş olsa gerek. Sağlam kalmış camlar ile kiremitler bu sefer tamamen kırıldılar. Kapının pervazı dağıldı ve yerinden çıktı, kapı ise iki büklüm bir köşeye sıkıştı kaldı. Buna rağmen, cam ve tahta kırıkları arasından bir yer bularak kendimi dışarı attım. Cam kırıkları üzerinde terliklerle dolaşmak hiç de rahat olmuyordu. İnfilâkin şiddetinden, masif meşeden imâl edilmiş olan giriş kapısı, koridora açılan merdivenlerin üzerine fırlamıştı.

Gördüğüm manzara karşısında donakaldım. Gözlerimin önünde inanılmaz olduğu kadar dehşet verici bir tablo uzanıyordu. Renklerin birbirine girmesinden, ışık parıltılarının aydınlattığı ve pembe bir sis arkasından görünen gerçek dışı bir dekor. Koyu koyu dumanlar, girdaplar yaparak önüme kadar geliyor ve uzaklaşıp gidiyordu. Biraz ötede muazzam bir yangın herşeyi silip süpürüyordu. Dumanları delmeye çalışan ay ışığı arada sırada çam ağaçlarını, yolları ve çitleri aydınlatıyordu. Biraz ilerde beton sığınağın önünde bakanlık müşaviri Profesör Schubert'i görüyor ve sesleniyorum:

— Bu ne biçim iş? Hava savunması erken ateşe başladı ve yerimizi belli etti.

— Hiç de öyle değil. Hedef bu defa bizdik.

— Yeni haberler var mı?

— Parça fabrikası, montaj dairesi ve Karlshagen kampı arasındaki telefon bağıntıları kesildi. Parça fabrikasından gelen son telefonda yedi bombanın isabet ettiği söyleniyordu.

— İşte herşey mahvoldu!

Başlarımız üzerinde gittikçe artan bir ıslık sesi duyuldu. Hemen sığınağa doğru koştuk. İçerde, uykudan yeni kalkmış insanlar, üzerlerine acele ile birşeyler geçirmişlerdi. Yerin altına daha fazla girmek için uzun koridorda koşar adımlarla ilerliyorlardı. Patlayan bombalar yerden tonlarca kumu fırlatıyorlar, etrafa dağıtıyorlardı. Patlama seslerinden artık kulaklarımız işitmez olmuştu.

Telefonla kumandanlık makamını aradım ve pasif korunma şefini bularak durum hakkında bilgi istedim.

— ... Gece yarısını biraz geçe, güney istikametinde ilerleyen bir düşman filosu, Peenemünde'nin üstünden geçti. Bunlar bomba atmadılar. Hava savunma merkezinin radyosu, muhtemel hedef olarak Berlin'i söyledi. Fakat, gece yarısını çeyrek geçe, Rügen üstünden gelen bütün filolar Peenemünde üzerine yöneldiler. İlk bombalar, Peenemünder Halken önünde Peene adasına düştüler. Şu ana kadar deneme istasyonlarına bir isabet olmadığını zannediyorum. Fakat, tesbit edebildiğim kadarı ile, uzaktan ölçme merkezi ile montaj atelyeleri yanmakta; levâzım ve parça atölyelerinde ise yangın başlamak üzere. Şu an için daha güneydeki bölgelere bakmadım. Alarmdan hemen sonra parça fabrikası ve montaj dairesini birleştiren telefon kabloları yedi bomba isabet edince, kesildi. Peenemünde - Dorf elektrik santralı da isabet alınan yerler arasında olmalı ki, onunla da bir türlü temas kurulamıyor.

— Nihayet Peenemünde de bombalandı! Derhal, parça deneme fabrikası, montaj atelyesi ve Karlshagen kampına bağlantı kurmak için adam yollayın. Şimdi, ne olup bittiğini ve çalışma teşkilâtının adamları ile kuzey komando birliklerinin ne zaman geleceklerini öğrenmeye çalışacağım. O zaman sizi tekrar ararım.

Vakit gece yarısını otuz beş geçiyordu. Sığınaktan çıkarken birisi botlarımı elime tutuşturdu. Von Braun ile beraber dışarı çıktık. Dışardaki manzara değişmişti. Ağır bir dumanın büsbütün koyulaştırdığı sis, alevlerin tesiriyle koyu kırmızı bir renge bürünmüştü. Birçok yerden, damların tepesinden alevler fışkırıyor, kıvıl-

Fırlatılmaya hazır durumda V-2 füzeleri.

cımlar arasında dumanlar kıvrılarak çıkıyordu. Binaların üst kat pencereleri, eflâtun rengi bir fondan hemen göze batıyordu. Personelin kaldığı lojmanlardan bir kısmı da kendisini alevlerden kurtaramamıştı.

— Braun, beraberinize sığınaktaki adamların hepsini alın, yangının çatılara erişmeden durmasını sağlamak için elinizden geleni yapın. Bakım servisi şefi Schütz de size yardım edecek. Derhal bir moto - pomp getirin. Eğer başaramazsanız, kasaları, dosyaları, projeleri kurtarmak için çalışın.

Siz Profesör Schubert, siz de lojmanlarla meşgul olun. Eğer elinizden hiçbir şey gelmezse, eşyaların boşaltılmasını sağlayın. Ben, fabrikaya gidiyorum. Durumu gözlerimle görmek ve bir, iki dakikaya kadar Karlshagen'den gelmesi beklenen yardımcı kuvvetlerin ne işte kullanmak gerekeceğini tesbit etmek istiyorum.

O esnada on yaşlarında bir oğlan çocuğu koşarak yanıma geldi:

— Generalim, babam, telefon santralı civarına bir bombanın düştüğünü haber vermek için beni yolladı. Bir duvar yıkıldı, yangın bombaları damı tutuşturdu. Babam bir, iki kişi yardımcı istiyor, ancak böylece santralı kurtarabileceğini söylüyor.

Derhal iki adamı vazifelendirdim, çocukla beraber gittiler. Ben de, çalışma bürosunun holüne kadar koşarak gittim, orayı geçerek asıl odaya girdim. Daha düne kadar büro vazifesini gören baraka, muhasebecinin odası, baskı, ciltleme atölyeleri ve diğer yardımcı servisler alevler içinde yanıyordu. Artık burada kurtarılacak hiçbir şey kalmamıştı. Çıkan alevin şiddeti beni gerilemek mecburiyetinde bıraktı. Bir bomba çukurunun etrafını dolaşarak çalışma bürosunun kuzey kısmında kalan ve üssün en önemli ana yoluna çıktım. Sis ve dumanın arasından, çırakların yetiştirildiği atölye barakasından malzeme kurtarmakla meşgul iki siluet farkettim.

Pasif korunma şefi beni bularak raporunu verdi: Mekanik atölyesi kurtarılmıştı. İki itfaiyeciyi yanıma alarak, Uzaktan Ölçme Merkezi'ne doğru koşmaya başladım.

Uçak filoları aralıksız olarak geliyorlardı. Bombaların patlaması ve uçaksavarların sesleri korkunç bir hengâme yaratıyordu. Yanımdakilerle beraber, her taraftan fırlayan binlerce bomba parça-

Bir V-2 füzesi, mevzie yerleştiriliyor.

sından korunmak için çömelmek zorunda kaldık. Kâh yatarak, kâh sıçrayarak, bilhassa bu bölgede çok yoğun olan sis ve duman arasından geçerek Uzaktan Ölçme Merkezi'nin batı cephesine vardık. Bu tarafta BSM kısmı (füze içi cihazları, idare mekanizmaları, uzaktan idare cihazları) bulunuyordu. Bu kısım, şu an için Peenemünde'nin en önemli noktasıydı.

Pencerelerde hiçbir ışık görünmemesine rağmen, binanın arka tarafında muazzam bir yangının hüküm sürdüğü farkediliyordu. Arka tarafı dolaştığımızda, imâl holünün birkaç noktasından alev aldığını gördük. Yan binaların açık pencerelerinden iri iri alevler fısıldayarak, homurdanarak fışkırıyordu. Akkor hâle gelmiş demir putreller, sıcağın tesiriyle bükülüyor ve duvarların dibine yığılıyordu. Yıldırım gürültüsünü andıran patlamalarla binanın çatısı yıkılıyordu. Artık burası için yapılacak bir şey kalmamıştı...

Uzaktan Ölçme Merkezi'nin duvarına bitişik olan üç baraka hemen hemen tamamen yanmış durumdaydı. Çıkan sıcaklık daha ileri gitmemize mâni oldu. Merkezin pencerelerine doğru başımı kaldırıp bakıyorum. Tanrım! Isının tesiriyle pencere pervazları da alev almıştı. İki yardımcım ve ben, birer kata çıkıp yangını bastırmaya çalıştık. Bir çeyrek saat sonra merkezi ve füzelerin işlemesini sağlayacak cihazları yangından kurtarmıştık. Yanımdakileri orada gözcü olarak bıraktım ve derhal Montaj atölyesine koştum; itfaiyecileri tam faaliyette buldum. Yangın için inşa edilmiş su havuzları sayesinde materyel deposu ve büroların binasına yetecek su bulunabilmişti. Meydana gelen buhar, yangın dumanı ile karışarak gri renkte bir bulut meydana getiriyordu. Eğer yardımcı kuvvetler vaktinde yetişebilirlerse o takdirde yangının diğer atölyelere sirayeti önlenebilirdi.

Buradan çalışma bürosuna uğradım. Girişine vardığım zaman terden sırılsıklam olmuştum ve her tarafım küllere bulanmıştı. Kapının hemen önüne dosyalar, mobilyalar, evrak yığılmıştı. Binanın kuzey ve batı kısımlarında yangın bitmiş gibi görünüyordu, fakat doğu tarafında ikinci kata sıçramıştı. İtfaiyeciler durmadan çalışarak yangını kontrol altına almaya çalışıyorlardı.

Oturduğum eve doğru bakınca ikinci katını da alevlerin sardığını gördüm. İtfaiyeciler ve yardımcı kuvvetler nerede kalmıştı acaba? İş cephesine ait birlikler ne olmuştu? Halbuki alarm ilân edilince kamyonlarla gelmeleri gerekiyordu.

Alarm servisi şefi Schütz'e yeniden irtibat sağlaması için adam göndermesini emrediyorum. Bu sırada, Bayan Zanssen, üç çocuğu ile sığınağın kapısında görünüyor. Evleri fena hâlde hasara uğramış; çocuklar dehşet içinde sığınağın içine koşuyorlar.

Birden aklıma bir şey geliyor: Berlin'den getirttiğim eşyalarım odamda kalmıştı. Bunların içinde aileme ait evrak, pul koleksiyonum, tüfeklerim, avcı teçhizatım bulunuyordu. Sığınakla evim arasında olan mesafeyi koşarak alıyorum ve koridoru geçerek odamın önüne geliyorum. Fakat döşeme tahtaları alevlerin tesiriyle çatırdamaya başlamış bile. Herşeyi göze alarak valizlerimi alıyor ve kapıya kadar taşıyorum. Üçüncü defa odaya dönünce alevler kapıdan fışkırarak içeri girmeme engel oluyorlar. Eşyaları kurtarmak için artık tek yol pencereden girmek. Devrilmiş putreller arasında bir yol bularak banyo penceresinden içeri giriyorum. Av tüfeklerimi bulup koltuğumun altına sıkıştırıyor ve tam çıkmaya hazırlanırken birden perdeler ve mobilyalar alev alıyor: odada hapsedilmiş durumdayım. Sağlam yorganlardan birine sarınarak alevlerin ortasına atılıyor ve pencereyi kırarak dışarı fırlıyorum.

Uçaksavarlar artık sustu. İlk bombaların düşmesinden bu yana bir buçuk saat oluyordu.

Hücum bitmişti!

BİLÂNÇO

Yorgunluktan bitkin bir halde, kendimi bir evrak dosyası üzerine atıyorum ve alevleri seyrediyorum. Şimdiye kadar, deneme alanının kuzey kesiminde yapılacak her şeyi yapmıştık. Hücumun ne derece geniş olduğunu henüz bilmiyorduk. Herkes yangını söndürmek için seferber olmuştu.

Yardımcı kuvvetlere gelince, dört kilometre ötede bulunan kamptan yürüyerek bile olsa çoktan yetişmeleri gerekirdi.

Bir ses beni yerimden sıçrattı:

— Generalim, atölyelerden geliyorum. Faydalı olabileceğim bir iş varsa hazırım.

Bu, montaj atölyesi ustabaşılarından Becker'di. Her tarafı toz, duman içinde kalmış, nefes nefese idi.

— Önce biraz dinlen bakalım. Geldiğin yerde ve Karlshagen'de durum nasıl?

— Bina tamamen yıkıldı. Her tarafı yanıyor. Bombalar her şeyi mahvetti. Fakat daha ziyade plaj tarafında hasarın büyük olduğu söyleniyor.

— Seri deneme fabrikasını gördünüz mü?

— İdare kısmı yanıyor; büyük holün pencerelerinden alevlerin ışığı görülüyor. Buna mukabil diğer kısımlarında yangın yok. Gelirken ormanın içinden geçtim, her taraf yanıyor. Yollar ve tren rayları tahrip edilmiş. Ana yol üzerinde bomba çukurları birbirine değecek kadar yakın ve sık. Peki burada neler oldu? Montaj atölyesine bir şey oldu mu?

— O da fena hâlde zarar gördü. Depo ve bitişik binalar yanıyor. Hol kısmına da birkaç bomba düştü. Biraz dinlenince oraya gider ve mümkün olan her şeyi dışarı taşırsınız. İş cephesine ait birlikler hakkında bildiğiniz bir şey var mı? Derken Becker dumanlar arasında kaybolmuştu bile.

Muhafız birliğinden birisi gelerek bana bilgi verdi. Batı Peenemünde'ye bir tek bomba bile düşmemişti. Kantinci Fisher yaralı ve elbiseleri yırtılmış olarak geldi. Kendisine hemen kahve ve çorba hazırlanmasını emrettim.

Nihayet İş Cephesi'nin servis şefi ile adamları ile beraber gözüktüler. Adamlardan zayiat olmamış. Karlshagen'de bulunan dört bin kişilik kampa bir tek bomba isabet etmiş; o da şanssızlık eseri kuzey komandolarının kaldığı bir barakaya düşmüş. Sekiz ölü ve bir sürü de yaralı varmış. Yeni gelenleri füze bakım ve montaj merkezine kadar götürüyorum. Civardan ve bilhassa Karlshagen'den gitgide daha fazla subay, asker, mühendis, işçi gelmeye başlıyor. Kötü haberler de beraber geliyor tabiî. Pasif korunma şefinin karısı ve küçük oğlu kurbanlar arasında.

Parça imâl kısmına da gidip zararı görmem icap ediyor. Von Braun'u çağırtıp yetkilerimi ona devrediyorum. Sabah sekizden itibaren bir uçağın hazır olmasını ve beni batı tarafına götürmesini emrediyorum. Etraf karanlık ve serin. Rüzgâr olmadığından, sis ve dumanlar, ağır bir perde gibi binaların ve ağaçların üstüne çökmüş. Bir bisiklete atlıyor ve yol bulmaya çalışarak ilerliyorum. Ancak birkaç metre sonra bisikleti bırakıp yürümeyi tercih ediyorum.

Bomba çukurları yolu tamamen kapamış. Etraflarından dolaşarak, dağılmış rayların arasından geçerek yürüyorum. Ormana vardığım zaman yanık kokusu genzimi yakıyor. Güneye doğru yürüdükçe bomba çukurları daha artıyor. Arazinin kumlu olması bombaların tesirini geniş ölçüde azaltmış. Karşımda, etrafı yanık ağaçlarla çevrilmiş seri deneme montaj atölyesinin büyük holü var. İlk bakışta bina sağlam gibi görünüyor. Dün akşam iyimser ve neşeli bir şekilde çıktığım kü-

çük kapıdan içeri giriyorum. Giriş katına hiçbir şey olmamış; montaj atölyesine giden beton merdivenleri çıkıyorum: Şafağın ilk ışıkları arasında, soluk, donuk ve dumanlı bir görünüşte hatlar yavaş yavaş belirlenmeye başlıyor. 500 kiloluk dokuz torpil, birçok fosfor bombası ve yangın fişeği beton damı delmişler. İlk gelenler damı parçalamış, ötekiler yere düşerek infilâk etmişler. Buna rağmen o kadar büyük bir zarar meydana gelmemiş.

Makinalar ve âletler bomba parçaları ile delik deşik vaziyette. İki bomba kirişler arasına girerek orada patlamış.

Nefes nefese bir hâlde önümdeki inanılmaz manzaraya bakıyorum. Barakalar, itfaiyecilerin merkezi, Fisher'in kantini nerede acaba? Ortada hiçbir şey görünmüyor. Sadece bir karışıklık. Bomba çukurları ve duvar yıkıntıları eski binaların yerini almış. Kızgınlık ve ümitsizlikten ağlıyorum.

Yavaş yavaş harabelere yaklaşıyorum. Kuzey birliklerinden, Çalışma Cephesinden bir kısım askerler çıkışı tıkanmış mahzenler ile önü çökmüş sığınakların açılması için gayret gösteriyor. Yanan evlerden, mobilyalar, devrilmiş putreller çıkarıyorlar. İlk defa orada, fosfor bombaları ile kısmen yanmış, kısmen kömürleşmiş cesetler görüyorum.

Kendime gelmek için gayret sarfediyorum. Artık yapacak şey, sağ kalanların zarar görmemesi için süratle teşkilâtlanmak.

Von Braun ile yaptığım uçuştan sonra saat 8.45'te yere iniyorum. Gözlerimin önünde akıp giden manzaranın tesiri altında zorlukla ağzımdan:

— Benim zavallı Peenemünde'm! kelimeleri dökülüyor.

Ancak aradan birkaç gün geçince, yapılan hücumun önemini, yapılış tarzını ve zararın büyüklüğünü öğrenebildim. Dört motorlu 600 İngiliz bombardıman uçağı hücumda vazife almış. Londra radyosuna göre bunlar on beş bin ton tutarında bomba ve muazzam bir miktar yangın bombası atmışlar.

Başlıca hedef olarak seçtikleri yerler, hareket merkezi, prototip atölyesi, işçi sitesi ve Trassenheide inşaat şantiyesi olmuştu. Luftwaffe'ye (Alman Hava Kuvvetleri) tahsis edilmiş olan batı Peenemünde İngiliz haritalarına hedef olarak gösterilmemiş, fakat liman kısmı, elektrik santralı, oksijen fabrikası, krokiler üzerinde beşinci derece hedefler olarak gösterilmişti. İşçi sitesi en fazla zarar gören yerler arasındaydı, zira düşman, bütün bilginlerin, mühendislerin ve uzmanların orada olduğunu biliyordu. Hava müdafaası ve avcı uçakları 47 İngiliz bombardıman uçağını düşürmeye muvaffak olmuşlar. Düşürülen uçakların mürettebatından öğrenildiğine göre, bunlar tarafımızdan yapılan hava müdafaasının zayıflığına hayret etmişler.

İngiliz hava kuvvetlerinin Peenemünde'ye yaptıkları hücumdan on gün sonra, Watten beton sığınağı ilk hava hücumuna mâruz kaldı. Manş kıyılarındaki Müttefik ajanları, Almanlar'ın inşaat çalışmalarını da uzun zamandan beri gözlemekteydiler.

1943 yılı ekim ayında, Fransız kıyılarından acayip resimler gelmeye başladı. Bunun üzerine hava fotoğraflarının çoğaltılması ve ajanlar tarafından verilen raporlarla, ilgilenilen bölgenin daha detaylı bir fotosunun yapılmasına başlandı. Günün birinde dikkatle çekilen teferruatlı resimlerin birinde iki garip yapı dikkati çekti. Herbiri 200 metre uzunluğunda idi. Şekilleri ters çevrilmiş iki kayağı andırıyordu. Kasım ortalarında bunlardan 21 adet sayıldı. Fransa'nın bu kıyısının ince ve dakik bir incelenmesi ortaya garip bir netice çıkardı: bütün yapıların yönleri Londra'ya müteveccihti.

Bu sefer, Intelligence Service artık şüphe etmiyordu. Bu yapılar, Londra'nın uzaktan bombardımanına yarayan rampalardan başka bir şey değildi.

Onlara göre bu rampalar, Müttefikler'i çıkarmadan vazgeçirmek için konmuş bostan korkuluklarından başka birşey değildi.

1943 yılı aralığında, çeşitli bombardımanlar ile Müttefikler bu yapıları imha etmek gayesini güttüler. 1944 yılı ocak ayında, General Marshall, rampaların bulunması ve imha edilmesi işine öncelik tanıdı. Bu ödev de, Amerikan deneme üssü kumandanı Gn. Grandison Gardner'e tevdi edildi. Büyük bir gizlilik içinde, Florida'nın en uç noktasında, inzivaya çekilerek Manş kıyılarında görülen yapıların benzerlerini inşa etmeye başladı.

Buna rağmen, aynı ayın 12'sinde ilk dört V-1 füzesi Londra'ya erişti. Birkaç gün sonra, yeni bir safha olan uçan bombalar, 15 haziran gecesi tatbik mevkiine kondu.

Eisenhower, «Avrupa Seferi» adlı kitabında şöyle yazacaktır: «... Eğer, Almanlar projelerini altı ay önce gerçekleştirmek imkânını bulmuş olsalardı, Avrupa çıkartması çok büyük zorluklarla karşılaşacaktı; belki de hiç gerçekleşmiyecekti. Altı ay savaştan sonra anladım ki, böyle bir durum karşısında çıkartmayı geri almak zorunda kalırdım».

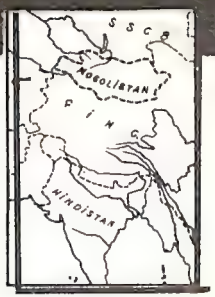

Moğolistan

Moğolistan, Orta Asya'da, Türkiye'nin hemen iki misli yüzölçümüne sahip bir devlettir. 1,5 milyon kilometrekareyi geçen yüzölçümüne karşılık nüfusu ancak 2 milyon civarındadır. Halen komünist halk cumhuriyetidir. Moğolistan diye anılan iki bölge daha vardır ki, biri Kızıl Çin'e bağlı İç Moğolistan, diğeri Rusya'ya ait olan Buriyat Moğolistanı'dır.

Moğolistan'da yaşayan göçebe Moğol tipleri.

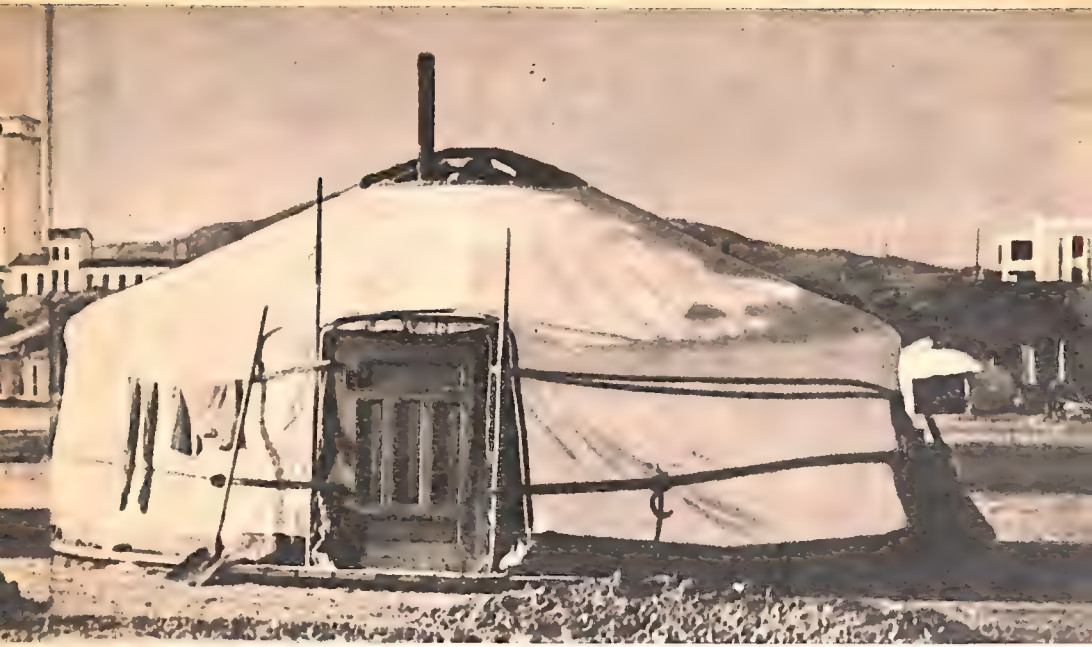

Yukarıda, Moğolistan göçebelerinin tipik çadırı, solda, kısrak sütü sağan Moğol kadınları.

Yukarıda, Moğolistan'ın başkenti Ulan Bator'da bir tapınak, aşağıda, ellerinde şarap kadehleriyle çok eski bir halk dansını oynayan bir çift.

KARİKATÜR

Turist: «Bana bak, hemen çekil git, yoksa polis çağırırım».

Satıcı: «Hiç farketmez, çünkü benim ağabeyim olur kendisi».

(1932)

İhtiyar adam: «Tam doksan dört yaşındayım ve hayatta bir tek düşmanım yok».

Kadın: «Fevkalâde birşey bu».

Adam: «Elbette. Bütün düşmanlarım ölüp gitti çünkü».

(1931)

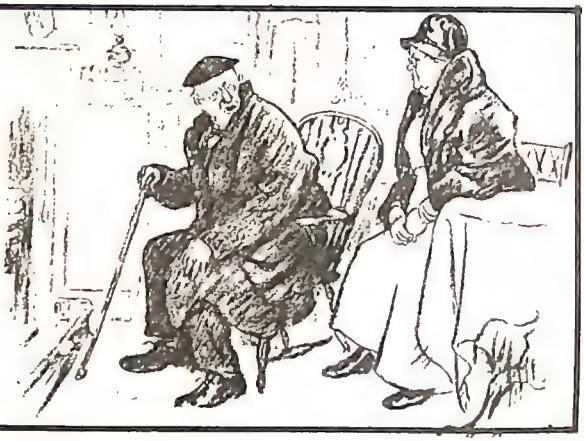

Eski arkadaş: «Çok affedersin kardeşim, ama sana, karının John ile kaçtığını söylemeye mecburum».

Koca: «Allah Allah, niye kaçmış acaba?»

Eski arkadaş: «Çok affedersin kardeşim. Bizim John, senin karınla kaçmış. Haberin olsun».

Koca: «İlâhi John, niye kaçmış yani?»

TARİHE AKAN BİR AY

Kasım 1970

1 KASIM

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu saat 15'te toplanarak 1970 - 71 çalışma dönemine başladı. Başkanlık seçimleri sonuç vermedi.

● Pakistan Devlet Başkanı'nın resmî dâvetlisi olarak Karaçi'ye giden Polonya Cumhurbaşkanı Myriam Spychalski'ye havaalanında bir suikast teşebbüsü yapıldı.

5 KASIM

Çalışmalarına başlayan Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu, turlara rağmen başkanlarını seçemiyor.

● Eski gazetecilerden ve 10. dönem Balıkesir Milletvekili Mekki Said Esen vefat etti.

10 KASIM

Aziz Atatürk, ölümünün 32. yıldönümünde bütün yurtta törenlerle anıldı.

● Türkiye Otomobilciler ve Şoförler Federasyonu tarafından bütün yurtta düzenlenen iki günlük boykot başladı. Gûyâ 500 binden fazla şoförün boykota katıldığı bildiriliyor.

● Eski Fransız Cumhurbaşkanı General de Gaulle, geçirdiği bir kalp krizi sonucu hayata gözlerini yumdu.

12 KASIM

Bir süreden beri kolera sebebiyle kapalı bulunan Türk - Bulgar sınırı Sağlık Bakanı Dr. Vedat Âli Özkan ile Bulgaristan Sağlık Bakanı Dr. Kril İknatov'un bu konudaki görüşmelerinden sonra açıldı.

13 KASIM

● Suriye Savunma Bakanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı General Hâfız Es'ad, bir darbe yaparak iktidarı ele geçirdi. Verilen habere göre Baas Partisi Genel Sekreter Yardımcısı Salâh Cedîd ve bazı liderler tevkif edildi.

14 KASIM

Doğu Pakistan'ın güneyinde Bengal körfezinde patlak veren korkunç bir kasırga, bölgede büyük bir felâkete yol açtı. 240 kilometreyi aşan bir hızla esen rüzgârın kabarttığı deniz, özellikle Ganj nehri ağzında bulunan adaları âdeta haritadan sildi. İlk gelen haberlere göre ölenlerin sayısının 90 bini aştığı söyleniyor.

17 KASIM

Kimya Fakültesi'nde öğrenciler arasında olaylar çıktı, 2 öğrenci ile 1 polis yaralandı. Bu arada yönetim kurulu toplanarak Istanbul Üniversitesi'nin süresiz kapatılmasına karar verdi.

22 KASIM

Bakanlar Kurulu bir kararname yayınlayarak, gümrük giriş tarife cetvelinde yer alan 326 kadar maddeye yaklaşık olarak % 50 zam yapıldığını açıkladı.

23 KASIM

60. turda Senato Başkanlığına seçilen eski Hava Kuvvetleri Kumandanı ve Orgeneral, AP Istanbul Senatörü Tekin Arıburun bir basın toplantısı yaparak, gazetecilerle hasbihal etti.

26 KASIM

Millet Meclisi başkanlık seçimi sonuçlandı. Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanı Sabit Osman Avcı, 15. birleşimde 269 oyla Millet Meclisi başkanlığına seçildi. Avcı, başkan seçilince Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı'ndan istifa etti.

27 KASIM

20 ay önce hizmete açılan Kültür Sarayı, saat 22.50'de çıkan bir yangınla yandı. Olayı, Istanbullular gözyaşları içinde seyrettiler. Yangın, Arthur Miller'in Cadı Kazanı piyesi sırasında çıktı, alevler kısa zamanda koca binayı sararak 50 milyon liralık zarara sebep oldu.

28 KASIM

Kültür Sarayı yangınında sabotaj ihtimali var. Yapılan hazırlık tahkikatı sırasında binanın sigortasız olduğu anlaşıldı.

30 KASIM

1971 malî yılı bütçesi 37 milyar 350 milyon olarak TBMM'ne sunuldu.

Sami Şener (Kartal Maltepesi - İstanbul)

Osman Gazi'nin Şeyh Edebalı'yı görmeden önce Müslüman olmadığı doğru mu?

Doğru olmaması lâzım. Bu fikri tutan tarihçiler varsa da, Ertuğrul Gazi'nin henüz Şaman dininde olması imkânsızdır. Eski Osmanlı kroniklerindeki bazı rivayetler, böyle bir tefsire zemin hazırlamıştır. — İnönü muharebelerine dair sorduğunuz sorunun karşılığı müsbettir.

Sıtkı Karslıoğlu (Samsun)

Peygamberimiz'in dörtten fazla zevcesi olmasının izahı nedir? 1965'ten beri istiklâl kazanmış devletler var mı?

Peygamberimiz, eş alma mevzuunda herhangi bir tahdide tâbî tutulmamıştır. Bunun sebebi daha çok politiktir. — 1965'ten beri istiklâl kazanan devletler vardır. En son 1968 yılında sırasıyle Nauru, Basra Körfezi, Mauritius, Swaziland ve Ekvator Ginesi devletleri istiklâl almıştır. 1970'te de Fiji devleti kuruldu.

Mecit Yıldırım (Ankara)

Bu sütunlarda çıkan bir cevabınızda «Timur, tarihimizin en büyük simalarından biridir» diyorsunuz. Timur'u ne dereceye kadar Türk sayıp saymamak ve tarihimizin en büyük siması (!) olup olmadığını anlamak için, Yıldırım ile giriştiği Ankara savaşına, Sivas'a geldiğinde, bu şehrin kadısı Timur'dan kan dökülmemesini istediği zaman, Timur'un bu teklifi kabûllenerek şehrin kadısından beldenin anahtarını aldıktan sonra, muhtelif yerlere kuyular açtırarak Müslüman Anadolu halkını bu çukurlara diri diri gömdürmesine, sonra da diğer Anadolu şehirlerinde yaptığı tarihte misli olmıyan insafsız tahrip ve barbar hareketlerine bakmak kâfidir. Hakikatler üzerinden silindir kaydırarak gerçekleri saklayıp kendi inisyatifinize göre beyanlarda bulunarak, tarihçilikteki ihtisasınıza olan itimadımıza tamamen gölge düşürdünüz. Türk (!), Moğol, Altay ve Mançu ırklarından hangisine mensup olduğu kat'i olarak bilinmiyen Timur'a bizim tarihçiler nasıl bir anlayışla «Türk» derler bilinmez. Bu zat eğer damarlarında Türk kanı gibi asil bir kan taşımış olsaydı, Yıldırım Bâyezid gibi ünlü bir Osmanlı padişahına savaş açar mıydı? Timur bunlarla da yetinmemiş, Türk Altınordu devletini parçalıyarak, yeryüzünde ismi cismi yokken bugün hür dünyanın bir numaralı baş belâsı olan Rusya'nın yani komünistlerin ırkını teşkil eden Slav ırkının, dolayısıyle de komünistlerin doğmasına yol açmıştır. Hatadan dönmek fazilettir. Sütunlarınızda vereceğiniz cevap herhalde bu faziletinizi ortaya çıkaracaktır. Selâm ve saygılarımla cevabınızı bekliyorum efendim.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Timur için «tarihimizin en büyük siması» demedik. «Tarihimizin en büyük simalarından biri» dedik. Timur, Türk'tür ve bu husus tevil kabûl etmez. Kurduğu devlet de bir Türk imparatorluğudur ve hemen ilâve edelim, en şanlı Türk devletlerinden biridir. Farz-ı muhâl Türk olmasaydı, Osmanlılar'la savaşmıyacak mıydı? Timur-Yıldırım çatışması, jeopolitik bir mücadeleden ibarettir ve bu savaşta Yıldırım'ın hiç mi basiretsizliği olmamıştır? Timur'un Anadolu'da zulüm yaptığı doğrudur. Ama aynı zulmü aynı ülkede — herhalde «Türk değildirler» diyemiyeceğiniz — Osmanlılar, Karamanoğulları, Akkoyun-

lular ve başkaları da yapmıştır. Bugünkü savaşlarda da aynı şeyler olmaktadır. Karamanoğlu, Fetret Devri'nde Bursa'ya bir baskın yapmış, öz dayısı olan «gaziler padişahı» Yıldırım Sultan Bâyezid Hân'ın mezarını açtırıp kemiklerini yaktırmıştır. Ne yapalım? Saklıyalım mı bu hakikatleri? O zaman mı tarihteki ihtisasımıza gölge düşürmemiş oluruz? Moğol asıllı olduğunu çok iyi bildiğiniz 'Altınordu devletini, — haklı olarak ve Türk'leşmiş oldukları için — Türk sayıyorsunuz, tebrik ederiz. Ama Altınordu'nun ezilmesinde Toktamış Han'ın kusuru yok muydu? Timur'dan nice lutuflar gördükten sonra Toktamış'ın velinimeti olan büyük cihangire nasıl ihanet ettiğini bilmediğinizi farz edemeyiz. Timur'un Rus ırkının asırlar sonraki büyümesine vesile verdiği belki doğrudur ama, bir fantezidir. Aynı gafletle Kanunî'yi de rahatça itham edebilirsiniz. Zira Ruslar ilk Türk ülkelerini, Kazan, Astırhan ve Kasım'ı ilhak ederken Kanunî, Viyana ve Fas'ı fethetmekle uğraşmıştır ve şüphesiz asrının jeopolitik zaruretlerine uymuştur. Sonra Rus milletinin büyümesine vesile hazırlamakla komünistliği dünyanın başına belâ etmenin ne ilgisi vardır? Timur'dan bir de Rusya çarlığının 1917'de komünistlerin eline geçeceği kehanetinde bulunmasını mı istiyorsunuz? Şunu da ilâve edelim ki, eğer farz-ı muhâl sizi memnun etmek için «Timur, Türk değildir, şöyledir, böyledir» diye gerçeklere aykırı bir cevap verseydik, okuyucularımızdan gelecek reaksiyon çok büyük olurdu. Onun için en iyisi tarihi olduğu gibi aksettirmektir.

Refik Tagay (Ankara)

Elimde çok güzel hatla yazılmış ve Türk san'atının iyi bir örneği olan bir yazma kitap var. Cildi de güzel. Son sayfasını kopya ettim, gönderiyorum. Hattâtının Şâhidî olduğu anlaşılıyor. Bu hattat hakkında bilgi verir misiniz?

Gönderdiğiniz örnekten Şâhidî'nin hattat değil, müellif olduğu anlaşılmaktadır. 920 (1514) tarihi de bunu teyid ediyor. Şâhidî İbrahim Dede, Muğlalı bir Mevlevî bilgin ve şairidir. 1548' de doğduğu şehirde ölmüştür. Bilhassa Fars şiirine vukufu ile tanınmıştı. Çeşitli eserleri vardır. Elinizdeki manzum eserin de bunlardan biri olduğu anlaşılıyor.

Gülseren İçingi (İzmir)

Safevî hanedanının Türk ve Sünnî olduğu doğru mu?

Erdebil'de yerleşen Safevî şeyhleri, 5. şeyh olan Cüneyd'e kadar Sünnî idiler. 1447 - 1460 arasında şeyhlik postunda oturan Cüneyd, ilk defa Şiî olmuş ve bu mezhebi, ihtiraslarını yeşertecek zemin için en elverişli vasıta görmüştür. Şeyh Cüneyd, şeyhliği şahlığa tebdîl eden Şâh İsmail' in büyük babasıdır. 8 Safevî şeyhi, 1301 - 1502 arasında 201 yıl şeyhlik postunda oturmuştur. Sonra Şah İsmail'le başlıyan 11 şah da 1502 - 1736 arasında 234 yıl İran Türk imparatoru sıfatıyle saltanat sürmüşlerdir. Başkentleri sırasıyle Tebrîz, Kazvîn ve Isfahân şehirleri olmuştur. XVI. asırda Osmanlı imparatorluğundan sonra dünyanın ikinci güçlü devleti olan Safevî imparatorluğunun kurucusu Şah İsmail, Türkçe pek değerli divânından da anlaşılacağı üzere Türk' tür. Ancak son şahlar, gittikçe İran kültürüne ve nüfuzuna düşmekle beraber, hanedan, düşüşüne kadar Türk vasfını kaybetmemiştir.

Mehmet Akıncı (Vezneciler - Istanbul)

Osmanlı tarihinde geçen Böğürdelen kalesi hakkında bilgi verir misiniz?

Böğürdelen, 7 temmuz 1521'de Kanu Sultan Süleyman'ın ilk fethettiği kale olarak Osmanlı tarihine geçmiştir. Bu kaleyi Fâtih, İshak Bey oğlu İsâ Bey'e yaptırtmıştı. Maksat, Belgrad'ın âdetâ eteklerinde, Macarlar'dan Belgrad'ı almakta hizmet edecek bir Türk kalesinin elde bulundurulmasıydı. Fakat bir müddet sonra Böğürdelen, Macarlar'ın eline geçti ve «Sabacz = Şabaç» adı verildi. Peçevî'ye göre kaleyi 1471'de Şâban adında bir Türk mimarı yaptığı için Macarlar böyle adlandırmışlardır. 8 temmuzda Simon Logodi'nin savunduğu kaleye giren Kanunî: «Evvel feth etdiğim kal'adır, mâ'mûr olmak gerekdir» demiş, kale baştan başa onarılmıştır. 29 ağustosta da Belgrad fethedilmiş ve Kanunî'nin ilk sefer-i hümâyûnu tam başarı ile bitmiştir.

Mustafa Pınar (Kavaklıdere - Ankara)

«Roosevelt» adında iki Birleşik Amerika başkanı olduğu doğru mu?

Evet. Birincisi Theodore Roosevelt 1901-1908 arasında 2 devre başkanlık yapmış, 1919'da 61 yaşında ölmüştür. Daha meşhur olan ikincisi Franklin Delano Roosevelt, ilki ile aynı aileden-dir. 1933-1945 arasında başkanlık yapmış, sonuncu tarihte başkan iken 63 yaşında ölmüştür. Birleşik Amerika'da iki devreden fazla başkanlık yapılmadığı halde, tek istisna olarak Franklin Roosevelt, İkinci Dünya Savaşı'nın şartları dolayısıyle, 4 devre üstüste seçilmiştir. Roosevelt ailesi, New York şehrindendir.

Ayten Resneli (Bursa)

Sultan Cem'in Nice (Nis) şehri hakkındaki şiirini yazar mısınız,

Manzumenin hepsini buraya koyamıyoruz. Şu matlâ ile başlamaktadır: Acâib şehr imiş bû şehr-i Nitse — Ki kaalır yânınâ her kim ne itse.

Tarih Bilmecesi

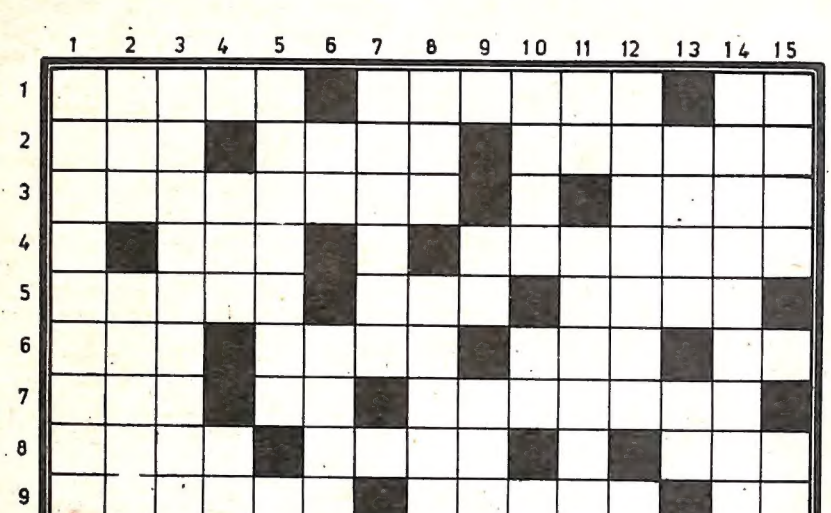

SOLDAN SAĞA: 1 — 1730'da ölen gazel, kaside ve şarkılarıyla ün salmış şairlerimizden biri; Milâttan önce yaşadığı söylenen ünlü Saba melikesinin adı; Kuzu sesi. 2 — Üye; Mecazî olarak doğru veya düz boy mânâsına gelen eski alfabenin ilk harfi; Mekke'nin doğusunda 70 m. yüksekliğinde bir tepe. 3 — XIX. asırdan sonra büyük ve zengin köşke verilen ad; Eskiden şehirleri düşmandan korumak üzere yapılmış olan burçlu, mazgallı yapı. 4 — Hazreti Musa'nın kullandığı sopa; Lozan anlaşmaları görüşmelerine ikinci delege sıfatıyla katılan ve bakanlıkta bulunan politikacı bir doktorumuzun adı. 5 — Buz üstünde yürümeden giden; Vücutta besinlerin yanmasıyle meydana gelen madde; Acıklı. 6 — Bir toprak cinsi; Doldurma; Bir çeşit kaba kumaş; Lâhza. 7 — Bir göz rengi; Bir harfin okunuşu; Yiyecek ve içeceklere hoş koku ve çeşni veren maddeler. 8 — Bir kısım canlılarda bulunan türlü şekil ve sayıdaki çıkıntı; Dicle bölümünde Mardin iline bağlı bir ilçemiz; Eski silâhlardan biri. 9 — Sebep (Eski dilde çoğul); Namuslu, temiz kadın (Eski dilde çoğul); Bir nota. 10 — Lityum elemanının sembolü; Yakıcı (Eski söz); Ehli bir hayvan.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — Abdülaziz ve II. Abdülhamit devirlerinde yaşamış, ünlü şairlerimizden biri. 2 — İncitme; Ev halkı ile ilgili. 3 — Tibet'te yaşayan Buda rahiplerinin büyüğü. 4 — Hıristiyanlar'ın Tanrı'nın oğlu olarak tandıkları; Bağırsaklar. 5 — Kafa yormaksızın el veya aletle yapılan; Köpek. 6 — Bir nota; Bir kadın adı. 7 — Bir hanım adı. 8 — Batı Anadolu'da köy yiğidi; Dördüncü olarak (Eski söz). 9 — Bir nota; Kuzey Afrika ve İspanya'da yetişen liflerinden sicim veya kaba kumaş yapılan bir bitki. 10 — Tanzimat'a kadar davalara bakan mahkeme başkanına denirdi; Bir nida; Bir renk. 11 — Türkü; Cehennem bekçisi. 12 — Su satanlar; Bir nota. 13 — Baki olmayan; Kamer. 14 — Bilgi edin mânâsına bir emir. 15 — Lokman ruhu; Süslü gezinti gemisi.

Geçen sayının halli:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	H	A	C	I	B	E	K	T	A	Ş	İ	V	E	L	İ
2	A	L	A	■	A	L	A	İ	M	İ	S	E	M	A	■
3	F	A	L	A	K	A	■	M	U	R	A	T	İ	K	İ
4	I	■	İ	k	i	■	C	U	R	A	■	E	N	İ	K
5	Z	İ	Y	A	■	Y	A	R	■	Z	A	R	■	N	A
6	O	T	E	L	■	A	İ	L	E	■	F	İ	L	■	Z
7	S	A	T	A	Ş	■	Z	E	P	L	İ	N	■	K	E
8	M	A	■	■	İ	T	E	N	■	İ	T	E	■	A	T
9	A	T	T	İ	L	A	■	K	A	R	A	R	A	L	■
10	N	■	İ	L	E	R	İ	■	B	A	P	■	F	E	N

YILMAZ ÖZTUNA'nın HAYAT müessesesi tarafından yayınlanan son kitapları:

● Türkiye Tarihi

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

12 cilt, 3.666 sayfa, yüzlerce harita, liste ve Tifdruk baskı resim. Renkli karton kapak içinde her cilt: 7,5 TL. 12 cildi bir arada satılan ciltli ve lüks kâğıda basılmış takımı: 180 TL.

Resimlerle Türkiye Tarihi

Bir cilt içinde başlangıcından zamanımıza kadar Türkiye Tarihi. Tifdruk baskı, 10 TL.

● Osmanlı padişahlarının Hayat Hikâyeleri

Büyük boy renkli Tifdruk baskı, 10 TL.

● Resimlerle 93 Harbi

1877-78 Türk Rus Savaşı

Büyük boy Tifdruk baskı, lüks kâğıt: 5 TL.

● Türk Bestecileri Ansiklopedisi

135 bestekârımızın biyografileri ve eserlerinden seçmeler. Tifdruk baskı, 10 TL.

Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu-İstanbul

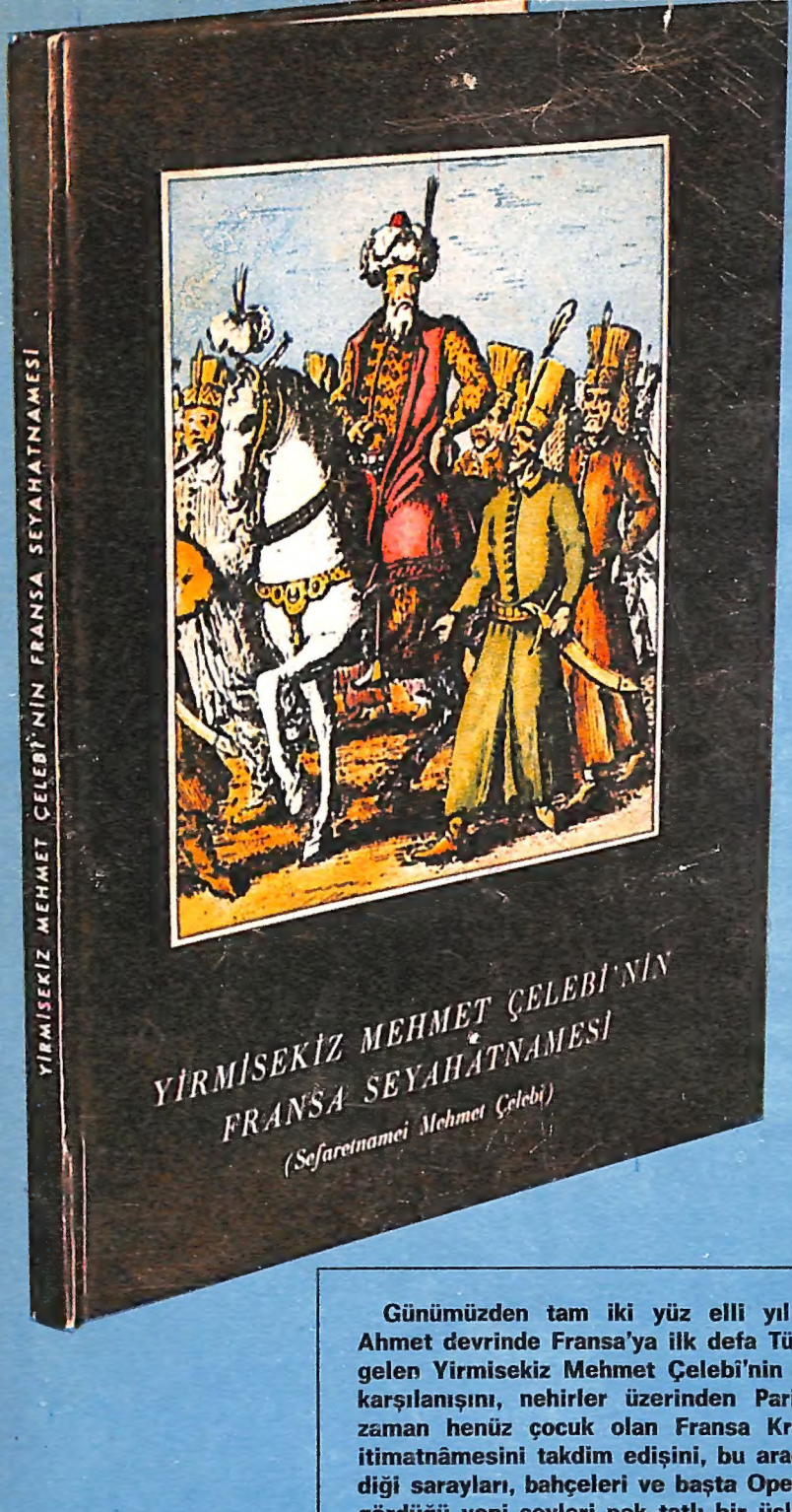

Günümüzden tam iki yüz elli yıl önce, Üçüncü Ahmet devrinde Fransa'ya ilk defa Türk Elçisi olarak gelen Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin orada saygı ile karşılanışını, nehirler üzerinden Paris'e gidişini, o zaman henüz çocuk olan Fransa Kralı Louis XV.'e itimatnâmesini takdim edişini, bu arada Paris'te gezdiği sarayları, bahçeleri ve başta Opera olmak üzere, gördüğü yeni şeyleri pek tatlı bir üslûpla anlatan bu ünlü eser, Türk harfleriyle ilk defa, Paris'ten getirilmiş resimlerle süslenerek kitap halinde yayınlanmış, eserin dili Şevket Rado tarafından sadeleştirilmiştir.

Genel dağıtım: Bateş — Fiyatı: 25 liradır.